คำแปล
จามเทวีวงศ์
พงศาวดารเมืองหริปุญไชย

คำแปล

มเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย

บุตร ธิดา

พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ ๖ รอบ

ของ

นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์

วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

คำแปล

จาม

มเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย

บุตร ธิดา

พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ ๖ รอบ

ของ

นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์

วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

คำนำ

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ได้รับมอบฉันทะของบรรดาพี่น้องซึ่งเป็นบุตรธิดาของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ มาแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า ประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องจามเทวีวงศ์ เพื่อแจกในงานฉลองอายุครบรอบปีที่ ๖ ของมารดา กำหนดวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ และได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำนำให้ตามเคย ข้าพเจ้ายินดีอนุญาตพร้อมกับเขียนคำนำนี้ให้ตามความประสงค์ เพื่อเป็นเครื่องแสดงไมตรีจิตแก่นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ และเป็นเครื่องแสดงปฏิการคุณแก่นางกิมฮ้อผู้ซึ่งข้าพเจ้าเคารพและนับถือ

หนังสือเรื่องจามเทวีวงศ์นี้ นับเป็นพงศาวดารสำคัญเรื่องหนึ่งของดินแดนทางภาคเหนือซึ่งเป็นดินแดนที่เคยเจริญรุ่งเรือง มีศิลปวัฒนธรรมสูงมาแต่โบราณกาล มีตำนานและพงศาวดารที่ท่านผู้รู้แต่งไว้ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาบาลี ส่วนที่เป็นภาษาบาลีนั้น เรื่องที่นับถือกันว่าเป็นเรื่องสำคัญสืบมาแต่โบราณมีอยู่ ๔ เรื่อง คือ รัตนพิมพวงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต) เรื่องหนึ่ง สิหิงคนิทาน (นิทานพระพุทธสิหิงค์) เรื่องหนึ่ง จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเรื่องเมืองหริปุญไชย เรื่องหนึ่ง และชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์กล่าวถึงประวัติพระพุทธศาสนาตลอดจนประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในแว่นแคว้นลานนาไทย เรื่องหนึ่ง

เฉพาะเรื่องจามเทวีวงศ์นี้ พระโพธิรังสี พระภิกษุชาวเชียงใหม่ ซึ่งมีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีได้แต่งขึ้นไว้ แต่จะแต่งขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ แต่ประมาณว่า แต่งมากว่า ๔๐๐ ปีแล้ว เนื้อเรื่องกล่าวถึงกำเนิดนครหริปุญไชย (หรือหริภุญชัย) และเรื่องลำดับกษัตริย์ที่ปกครองนครหริปุญไชย ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของนครนี้ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้ให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ กับพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลจนานนท์) เปรียญ ช่วยกันแปลเป็นภาษาไทยไว้เมื่อรัชกาลที่ ๖ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเลือกถวายให้เจ้าดารารัศมี พระราชชายาในรัชกาลที่ ๕ ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ในงานศพเจ้าทิพเนตรอินทวโรรสสุริยวงศ์ ชายาของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ ซึ่งได้เป็นเจ้านครเชียงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในการพิมพ์คราวนั้น ได้พิมพ์ภาษาบาลีกับคำแปลเทียบกัน

ไว้ในหน้าเดียวกัน เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาสอบทานทั้งบาลีและคำแปลได้สะดวก และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์คำอธิบายให้พิมพ์ไว้ด้วย ในการพิมพ์คราวนี้ เนื่องจากมีเวลาจำกัด ผู้ขออนุญาตของดพิมพ์ภาษาบาลี คงพิมพ์แต่เฉพาะคำแปลภาษาไทย และได้นำคำอธิบายที่สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ตีพิมพ์ไว้ด้วย

ขออนุโมทนาในกุศลจริยาทานมัย ซึ่งนายไกรศรี นิมมานเหมินท์ และพี่น้องซึ่งเป็นบุตรธิดาของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ ได้พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือจามเทวีวงศ์อันเป็นพงศาวดารสำคัญของไทยแจกเป็นวิทยาทานในการบำเพ็ญกุศลฉลองอายุครบรอบปีที่ ๖ ของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ ผู้เป็นมารดาในครั้งนี้ จงเป็นมหากุศลดลบันดาลให้นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ เจริญด้วยจตุรพิธพร มีอายุยิ่งยืนนาน เป็นมิ่งขวัญของบุตรธิดาและวงศ์ตระกูลสืบไปตลอดกาลนาน เทอญ.

กรมศิลปากร
๘ มีนาคม ๒๕๑๐

แด่ นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์
ในวันมีอายุครบ ๖ รอบบริบูรณ์
วันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

อันพระคุณของบิดามารดานั้น บรรดาบุตรและธิดาต่างก็พากันทราบเป็นอย่างดีว่า จะหาอะไรมาทดแทนก็ไม่อาจจะเพียงพอได้ จึงได้แต่พากันเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน เพื่อให้ท่านได้เกิดความสุขกายสบายใจ ในการที่ท่านได้ให้ความปรานีทะนุถนอมกล่อมเกลาเลี้ยงดูบุตรธิดา จนกระทั่งเติบโตสามารถประกอบอาชีพที่มีเกียรติ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมที่สำคัญยิ่ง

ดังนั้นเมื่อถึงวันครบรอบปีที่สำคัญของบิดามารดา บุตรและธิดาจึงต่างพร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือขึ้น เพื่อจะได้เป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงพระคุณของท่านไว้

สำหรับ นายกี นิมมานเหมินท์ ผู้เป็นบิดานั้น บุตรธิดาพร้อมใจกันพิมพ์หนังสือเรื่องเครื่องถ้วยสันกำแพง แต่งโดย นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ บุตรชายคนโต เพื่อแจกจ่ายแก่ญาติมิตรเป็นที่ระลึกไปแล้วเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นวันครบรอบ ๖ ปีของท่าน

และบัดนี้ นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ ผู้เป็นมารดา จะมีอายุเวียนมาบรรจบครบ ๖ รอบบริบูรณ์ ในวันที่ ๒๐ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ นี้ บุตรธิดาจึงได้พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือเรื่องจามเทวีวงศ์ แต่งโดย พระโพธิรังสีมหาเถร แห่งสำนักวัดศรีมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) เชียงใหม่ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ประมาณสี่ร้อยปีเศษมาแล้ว) ซึ่งเป็นตำนานของเมืองลำพูน สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงจัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ

พ.ศ. ๒๔๖๓ การที่บุตรธิดาได้เลือกพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น ก็เพราะหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้คงจะมีส่วนอำนวยประโยชน์ให้แก่นักศึกษา ได้ค้นคว้าประวัติศาสตร์โบราณคดีและวัฒนธรรมของลานนาไทยได้ไม่มากก็น้อย

นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ ผู้เป็นมารดาได้ทะนุถนอมกล่อมเกลาเลี้ยงดูบุตรธิดาทั้ง ๖ คน และหลานอีก ๑๔ คน ให้มีความประพฤติตนสมกับเป็นพลเมืองและชาวพุทธที่ดีอันประกอบไปด้วยกตัญญู กตเวที ซื่อสัตย์สุจริต ให้มีความเมตตากรุณาแก่มนุษย์และสัตว์สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่ควรช่วย ทั้งยังได้ให้การศึกษาเป็นการสร้างพื้นฐานให้แก่บุตรธิดาทุกคน จนสามารถประกอบอาชีพอันมีเกียรติและมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนพึงมีแก่สังคมส่วนรวมอีกด้วย

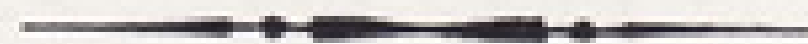
ดังนั้นในโอกาสที่ นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ จะมีอายุครบ ๖ รอบ ในวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ นี้ ทั้งบุตรธิดาและหลานของนางกิมฮ้อทุกคนจึงตั้งจิตปรารถนาให้นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ จงมีความสุขความเจริญ มีอายุยั่งยืนนาน มีวรรณผ่องใส มีอนามัยดี เพื่อคงเป็นศรีแก่วงศ์สกุล และเป็นหลักสำหรับเคารพสักการะแก่บุตรหลานตลอดไปชั่วกาลนาน

บุตร, ธิดา (ตามลำดับอายุ)

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์	*(นางจรรยา)*
นายพิสุทธิ์ นิมมานเหมินท์	*(ม.ร.ว. พันธุ์ชมพูนุท)*
นายอัน นิมมานเหมินท์	*(นางนาตาลี, ต่อมาสมรสกับนางประคอง)*
นายเรือง นิมมานเหมินท์	*(นางบุษพัณห์)*
นางแจ่มจิตต์ เลาหวัฒน์	*(นายวิชัย)*
นางอุณณ์ ชุติมา	*(นายบวร)*

หลาน (ตามลำดับอายุ)

นางสาวนลินี นิมมานเหมินท์	(ธิดานายพิสุทธิ์ และ ม.ร.ว. พันธุ์ชมพูนุท)
นายธารินทร์ นิมมานเหมินท์	(บุตรนายไกรศรี และนางจรรยา)
นางสาวแว่นทิพย์ นิมมานเหมินท์	(ธิดานายเรือง และนางบุพพัณห์)
นายสุทธิพันธุ์ นิมมานเหมินท์	(บุตรนายพิสุทธิ์ และ ม.ร.ว. พันธุ์ชมพูนุท)
นายศิรินทร์ นิมมานเหมินท์	(บุตรนายไกรศรี และนางจรรยา)
นายนภดล เลาหวัฒน์	(บุตรนางแจ่มจิตต์ และนายวิชัย)
นายอนันต์ชัย นิมมานเหมินท์	(บุตรนายอัน และนางนาตาลี)
นายปิยพันธุ์ นิมมานเหมินท์	(บุตรนายพิสุทธิ์ และ ม.ร.ว. พันธุ์ชมพูนุท)
นายจุมพล ชุติมา	(บุตรนางอุณห์ และนายบวร)
นายสมยศ นิมมานเหมินท์	(บุตรนายเรือง และนางบุพพัณห์)
นายธาดา เลาหวัฒน์	(บุตรนางแจ่มจิตต์ และนายวิชัย)
นายเนห์ นิมมานเหมินท์	(บุตรนายอัน และนางนาตาลี)
เด็กหญิงวรนุช เลาหวัฒน์	(ธิดานางแจ่มจิตต์ และนายวิชัย)
เด็กหญิงนพีสี นิมมานเหมินท์	(ธิดานายอัน และนางประคอง)

จ า ม เ ท วี ว ง ศ์

สารบาญ

อธิบายเรื่องจามเทวีวงศ์

พระนิพนธ์

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

เหตุใดหนังสือพงศาวดารที่แต่งในมณฑลภาคพายัพแต่โบราณ จึงแต่งในภาษาไทยบ้างแลแต่งในภาษาบาลีบ้าง อันเหตุที่แต่งในภาษาไทยนั้นไม่ต้องอธิบายก็จะเข้าใจได้ง่ายเพราะภาษาไทยเป็นภาษาของชาวเมือง ผู้ที่แต่งหนังสือก็เป็นไทย การที่แต่งในภาษาไทยย่อมเป็นธรรมดา แต่เหตุที่แต่งในภาษาบาลีนั้นเนื่องด้วยเรื่องตำนานพระพุทธศาสนาในประเทศนี้ จำต้องเล่าเรื่องประวัติของศาสนวงศ์จึงจะทราบเหตุได้แจ่มแจ้ง

ตามเค้ามูลที่ปรากฏในกาลบัดนี้ พระพุทธศาสนาแรกมาประดิษฐานในประเทศของเรานี้ เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ประมาณ ๒๓๕ ปี[๑] ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ให้พระสงฆ์ทำตติยสังคายนาที่เมืองปาตลีบุตรแล้ว ทรงพระอาราธนาพระเถรานุเถระให้มาเที่ยวสั่งสอนพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ มีลังกาทวีปแลสุวรรณภูมิประเทศ คือประเทศของเรานี้เป็นต้น ลัทธิพระพุทธศาสนาในชั้นนั้นบูชาพระสถูป แลรูปพระธรรมจักรเป็นที่หมายแทนองค์สมเด็จพระศาสดายังหาได้ทำพระพุทธรูปไม่ พระไตรปิฎกซึ่งสู่สังคายนาก็เป็นภาษาบาลี มีโบราณวัตถุที่ขุดได้ในบริเวณพระปฐมเจดีย์ปรากฏอยู่เป็นหลักฐานว่า พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในประเทศนี้แต่ชั้นนั้น ครั้นต่อมาพวกพุทธศาสนิกชนชาวอินเดียคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น แบบอย่างก็แพร่หลายมาถึงประเทศนี้ แลประเทศอื่นที่ถือพระพุทธศาสนาด้วยกัน คือลังกาทวีปเป็นต้น

จำเนียรกาลต่อมาเมื่อพระพุทธศักราชได้ประมาณ ๖๗๐ ปี เกิดลัทธิมหายานขึ้นในพระพุทธศาสนาซึ่งถือกันในอินเดีย พระเจ้ากนิษกะซึ่งครองคันธารราฐเป็นพุทธศาสนูปถัมภกฝ่ายลัทธิมหายาน ให้พระสงฆ์ทำสังคายนาพระไตรปิฎกแปลงไปเป็นภาษาสังสกฤตแลพวกมหายานเอาลัทธิไสยศาสตร์เข้ามาเจือปน สมมตพระพุทธเจ้าแลพระโพธิสัตว์เพิ่มเติมขึ้นอีกมากมายหลายพระองค์ ที่ในอินเดียจึงเกิดถือพระพุทธศาสนาเป็น ๒ ลัทธิ ลัทธิ

---

(๑) ศักราชที่กล่าวนี้ว่าตามหนังสือมหาวงศ์

เดิมเรียกว่าสาวกยาน (หรือหินยาน) ลัทธิใหม่เรียกว่ามหายาน ลัทธิมหายานก็ได้มาถึงประเทศนี้เหมือนลัทธิสาวกยานซึ่งมาก่อน ยังมีพระพุทธรูปแลรูปพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปหล่อด้วยโลหะแลเป็นรูปพิมพ์ด้วยดินเผาบ้างดินดิบบ้างปรากฏอยู่ พระไตรปิฎกที่แปลงเป็นภาษาสังสกฤตก็ยังปรากฏทั้งในอักษรจารึกแลในคำสวด ยกเป็นตัวอย่าง เช่นคำรับสรณคมน์ในการบรรพชาแต่ก่อนที่ให้รับเป็นภาษาบาลีเที่ยว ๑ แล้วให้รับเป็นภาษาสังสกฤตอีกเที่ยว ๑ นั้นเป็นต้น แม้พระปริตรต่าง ๆ ที่พระสงฆ์สวดเช่น "สมฺพุทฺเธ" ก็น่าจะเป็นปริตรในลัทธิมหายานมีปะปนอยู่ไม่น้อย คงจะถือทั้ง ๒ ลัทธิปะปนกันอยู่ตลอดสมัยกาลอันหนึ่งทั้งในประเทศนี้แลในลังกาทวีป

ต่อมาเมื่อพระพุทธศักราชได้เก้าร้อยปีเศษ พระพุทธโฆษาจารย์เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกข้างฝ่ายสาวกยานอยู่ในอินเดีย ไปถึงลังกาทวีปไปเห็นพระไตรปิฎกวิปลาส ทำนองจะปะปนกันทั้งภาษาบาลีแลสังสกฤตแลที่แต่งเป็นอรรถกถาไว้ในภาษาสิงหลก็มาก พระพุทธโฆษาจารย์จึงพยายามแปลพระไตรปิฎกในสิงหลทวีปกลับเป็นภาษาบาลี เมื่อพระพุทธศักราชได้ ๙๕๖ ปี ซึ่งเรานับเข้าในมหาสังคายนาเป็นครั้งที่ ๖ เพราะพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้เป็นต้นแบบฉบับในประเทศของเราสืบมาจนทุกวันนี้

ตั้งแต่พระพุทธโฆษาจารย์ทำสังคายนาแล้ว ทางอินเดียพระพุทธศาสนาก็เสื่อมทรามลงโดยลำดับมา เพราะถูกพวกถือศาสนาพราหมณ์แลพวกถือศาสนาอิสลามเบียดเบียนติดต่อกันมาช้านาน การที่นานาประเทศเกี่ยวข้องกับอินเดียด้วยถือพระพุทธศาสนาร่วมกันจึงเป็นอันขาดสูญไป ต่างประเทศต่างก็ถือกันมาตามลัทธิของตน

เมื่อพระพุทธศักราชได้ประมาณ ๑๖๐๐ ปี พระเจ้าอนุรุธ (หรือที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า พระเจ้าอะโนระทามังช่อ) ครองประเทศพม่าตั้งเมืองพุกามเป็นราชธานี เป็นพระเจ้าราชาธิราช มีอานุภาพปกแผ่มาจนตลอดเมืองน้อยใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ พระเจ้าอนุรุธมหาราชทรงศรัทธาเลื่อมใสเป็นพุทธศาสนูปถัมภกคล้ายพระเจ้าโศกมหาราช แลครั้งนั้นประจวบที่ในลังกาทวีปศาสนวงศ์เป็นจลาจล เหตุด้วยพวกทมิฬมิจฉาทิฐิได้ครอบครองบ้านเมืองกำจัดพระภิกษุสงฆ์เสียหมด ครั้นพระเจ้าวิชยพาหุศิริสังฆโพธิเชื้อกษัตริย์สิงหลได้พระนครคืน ให้มาขอคณะสงฆ์ที่เมืองพุกาม(๑) ไปให้อุปสมบทตั้งศาสนวงศ์ให้คืน

---

(๑) ในหนังสือมหาวงศ์เรียกว่า อารมณะประเทศ

มีในลังกาทวีป พระเจ้าอนุรุธจึงขอคัดพระไตรปิฎกที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้ทำสังคายนามายังเมืองพุกาม เป็นมูลเหตุที่สงฆมณฑลทางประเทศนี้จะได้เกี่ยวเนื่องกับสงฆมณฑลในลังกาทวีปแต่นั้นมา เพราะชาวลังการับอุปสมบทแต่สงฆ์ทางประเทศนี้ ฝ่ายทางประเทศนี้ก็ได้พระไตรปิฎกของชาวลังกามาเป็นแบบฉบับ พระไตรปิฎกทางประเทศนี้ จึงกลับเป็นภาษาบาลีแต่นั้นมา

ล่วงสมัยพระเจ้าอนุรุธมาถึงเวลาที่พวกไทยลงมาตั้งบ้านเมืองเป็นอิสระอยู่ที่เมืองเชียงแสนแลที่เมืองสุโขทัย แลมีไทยอีกพวกหนึ่งซึ่งเราเรียกว่าไทยใหญ่หรือเงี้ยว ไปตั้งบ้านเมืองเป็นอิสระอยู่ในแดนพม่า จึงเกิดเป็นประเทศมอญ พม่า ไทยใหญ่ ไทยน้อย แลลานนาไทย ลานช้าง ล้วนถือพระพุทธศาสนาตามลัทธิที่พระเจ้าอนุรุธได้ทรงจัดไว้ด้วยกันทั้งนั้น แต่พวกขอมข้างฝ่ายใต้ยังถือศาสนาพราหมณ์อยู่ตามเดิม

ส่วนลังกาทวีปนั้น เมื่อพระพุทธศักราชใกล้จะถึง ๑๗๐๐ ปี มีมหาราชขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าปรักกรมพาหุ มีอานุภาพปราบปรามเสี้ยนศัตรูได้บ้านเมืองทั้งปวงในลังกาทวีปไว้ในพระราชอาณาเขตหมดแล้ว ทรงปรารภถึงศาสนวงศ์ซึ่งทรุดโทรมเพราะเหตุที่มีพวกมิจฉาทิฐิเข้าแทรกแซงจนแตกต่างกันเป็นหลายลัทธิ จึงทรงกำจัดพวกมิจฉาทิฐิเสียแล้ว ให้ประชุมสงฆ์ทำสังคายนาพระธรรมวินัยอีกครั้ง ๑ ซึ่งในตำนานสังคายนาของเรานับเป็นมหาสังคายนาครั้งที่ ๗ (แลว่าทำเมื่อพุทธศักราชล่วงได้ ๑๕๘๗) สงฆมณฑลในลังกาทวีปก็กลับรุ่งเรืองขึ้น เมื่อกิตติศัพท์อันนั้นปรากฏมาถึงประเทศนี้ ก็มีพระสงฆ์พม่า มอญ ไทย พากันเลื่อมใสไปศึกษาในลังกาทวีป แล้วรับลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งสังคายนาครั้งพระเจ้าปรักกรมพาหุ มาสั่งสอนในประเทศนี้เมื่อพระพุทธศักราช ๑๗๑๓ ปี[๑] แต่นั้นความเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์ก็เจริญแพร่หลายในประเทศไทยมอญพม่าทั่วไป จนถึงพระเจ้าแผ่นดินให้นิมนต์พระเถระชาวลังกามาเป็นครูบาอาจารย์ แลทรงยกย่องพระภิกษุซึ่งได้ไปเล่าเรียนแลบวชแปลงเป็นลังกาวงศ์มาแต่ลังกาทวีปให้เป็นสังฆนายกโดยมาก เพราะฉะนั้นจึงมีพระภิกษุไทยมอญพม่าพากันไปศึกษายังลังกาทวีปไม่ขาดมาช้านาน

ก็แลการที่พระภิกษุไทยมอญพม่าไปศึกษาพระธรรมวินัยในลังกาทวีปนั้น ผู้ที่ไปไม่รู้ภาษาสิงหล ฝ่ายพระเถระในลังกาทวีปผู้เป็นครูบาอาจารย์ก็ไม่รู้ภาษาไทยมอญพม่า

(๑) กล่าวตามจารึกกัลยาณี ของพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ปิฎกธร

จำต้องพูดแลสอนกันโดยภาษาบาลี เพราะฉะนั้นการเล่าเรียนภาษาบาลี จึงเป็นการสำคัญแลจำเป็นของพระภิกษุไทยมอญพม่าที่ไปศึกษา ทั้งที่จะอ่านหนังสือพระไตรปิฎก แลในการที่จะพูดจากับครูบาอาจารย์ ด้วยเหตุนี้พระภิกษุที่ได้ไปศึกษาในลังกาทวีปจึงรู้ภาษาบาลีแตกฉานโดยมาก บางองค์ถึงสามารถจะแต่งหนังสือในภาษาบาลีได้ (เช่นเดียวกับนักเรียนไทยที่ไปเล่าเรียนในประเทศยุโรปในชั้นหลังนี้ บางคนก็อาจจะแต่งหนังสือในภาษาฝรั่งโดยทำนองเดียวกัน) ครั้นพระภิกษุเหล่านั้นกลับมาบ้านเมืองก็เอาวิธีที่ได้เล่าเรียนในลังกาทวีปมาสั่งสอนในประเทศของตน พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระราชศรัทธาทำนุบำรุงด้วยกันทุก ๆ ประเทศ ยกตัวอย่างดังพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่ ถึงทำสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งตำนานของเรานับเป็นมหาสังคายนาครั้งที่ ๘ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๐๒๐ เพราะเหตุฉะนั้นความรู้ภาษาบาลี จึงมาเจริญขึ้นในประเทศเหล่านี้ จนถึงได้แต่งหนังสือในภาษาบาลีขึ้นหลายคัมภีร์ ว่าแต่เฉพาะหนังสือภาษาบาลีที่แต่งในประเทศลานนาไทย คือมณฑลภาคพายัพทุกวันนี้ ที่มีฉบับอยู่ในหอพระสมุดสำหรับพระนครถึง ๑๖ คัมภีร์ คือ

๑. โยชนาวินัย ๒. คันถีปาติโมกข์ ๓. สีมาสังกรวินิจฉัย ๔. มังคลัตถทีปนี ๕. ทีปนีเวสสันดรชาดก ๖. จักกวาฬทีปนี ๗. ฎีกาสังขยาปกาสกะ ๘. สัทธัมมสังคหะ ๙. สารัตถสังคหะ ๑๐. จามเทวีวงศ์ ๑๑. ชินกาลมาลินี ๑๒. โยชนาบาลีอภิธัมมสังคหะ ๑๓. โยชนาฎีกาอภิธัมมสังคหะ ๑๔. โยชนาสัตตปกรณาภิธรรม ๑๕. โยชนามูลกัจจายน์ ๑๖. ปทักกมโยชนสัททัตถเภทจินดา หนังสือพระคัมภีร์อื่นซึ่งแต่งทางประเทศนี้น่าจะมีอีก ดังเช่นปัญญาสชาดกเป็นต้น ก็กล่าวกันว่าแต่งในประเทศนี้ แต่ไม่ได้บอกไว้ในคัมภีร์เหมือน ๑๖ คัมภีร์ที่กล่าวมา จึงมิได้เอามาลงในบัญชี

บรรดาหนังสือซึ่งแต่งด้วยภาษาบาลีในประเทศเหล่านี้ มักอยู่ใน ๒ ประเภท คืออธิบายพระธรรมวินัยตามอย่างอรรถกถาฎีกาแลโยชนาของลังกาประเภท ๑ แต่งเรื่องตำ-นานศาสนวงศ์ ตามอย่างหนังสือทีปวงศ์แลมหาวงศ์ของลังกาประเภท ๑ หนังสือตำนานแต่งด้วยภาษาบาลีในมณฑลภาคพายัพ ที่นับถือกันว่าดีมี ๔ เรื่อง คือ

๑. เรื่องรัตนพิมพวงศ์ ว่าด้วยเรื่องตำนานพระมหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกต พระพรหมราชปัญญาว่าแต่งเมื่อปีระกา (สันนิษฐานว่า พ.ศ. ๑๙๗๒) เรื่อง ๑

๒. เรื่องสิหิงคนิทาน ว่าด้วยตำนานพระพุทธรูปอันทรงพระนามว่า พระพุทธ

สิหิงค์ (อันประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ณ พิพิธภัณฑสถานบัดนี้) พระโพธิรังสี แต่งเมื่อปีใดไม่ปรากฏ เรื่อง ๑

๓. เรื่องจามเทวีวงศ์ ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารเมืองหริปุญไชย พระโพธิรังสีแต่งอีกเรื่อง ๑

๔. เรื่องชินกาลมาลินี[๑] ว่าด้วยเรื่องตำนานพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศลานนาไทย ตอนต้นพระรัตนปัญญา แต่งเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๐๕๙ ตอนปลาย (เข้าใจว่าผู้อื่นแต่ง) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารเมืองเชียงใหม่ลงมาจนปีกุน พ.ศ. ๒๐๗๐ เรื่อง ๑

ว่าเฉพาะเรื่องจามเทวีวงศ์ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ต้นฉบับเดิมแต่งเปนหนังสือ ๑๕ ปริเฉท แบ่งเรื่องเปนตอน ๆ ดังบอกไว้ในสารบาญแล้ว หนังสือเรื่องจามเทวีวงศ์นี้ บรรดาฉบับที่มีอยู่ ทั้งที่ในหอหลวงแลซึ่งหามาได้จากที่อื่น ขาดผูกสองทุกฉบับ เห็นจะหายสูญมาช้านาน แต่เรื่องตรงที่หนังสือขาดไปนั้นมีอยู่ในหนังสือชินกาลมาลินี พระยาปริยัติธรรมธาดา ผู้แปล จึงคัดเอาความในหนังสือชินกาลมาลินีมาใส่ลงตรงที่ขาดให้เรื่องบริบูรณ์[๒]

ส่วนการที่พิมพ์นั้น แต่ก่อนได้เคยพิมพ์คำแปลไว้ตอนต้น พิมพ์อรรถไว้ข้างตอนท้ายเล่มสมุด เห็นว่ายังลำบากแก่นักเรียนที่ประสงค์จะสอบอรรถกับคำแปล จึงได้แก้ไขการพิมพ์เรื่องจามเทวีวงศ์ฉบับนี้ ให้พิมพ์อรรถกับแปลเคียงกันไปทุกประโยคให้สอบได้สะดวก ฤๅถ้าจะอ่านแต่คำแปลแลอ่านแต่อรรถก็อาจจะอ่านได้สะดวกเหมือนกัน เห็นว่าดีกว่าอย่างก่อน เปนแต่ต้องเพิ่มหน้ากระดาษขึ้นบ้างเล็กน้อย

การที่พระราชชายาทรงพิมพ์หนังสือจามเทวีวงศ์ขึ้นให้ได้อ่านกันแพร่หลายเปนครั้งนี้ เชื่อแน่ว่าท่านทั้งหลายบรรดาที่ได้หนังสือนี้ไปอ่าน คงจะอนุโมทนาในพระกุศลบุญราศีซึ่งได้ทรงบำเพ็ญทั่วกัน

---

(๑) กรมศิลปากรได้ให้ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปลใหม่ เรียกชื่อว่า ชินกาลมาลีปกรณ์

(๒) ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ได้นำข้อความในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ที่กรมศิลปากรให้ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปลใหม่ มาพิมพ์แทรกไว้แทน

พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑

ปริเฉท ๑ ถึงปริเฉท ๘

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แปล

นมัตฺถุ สุคตัสฺส

สมเด็จพระชินสีห์เจ้า ผู้เป็นวงศ์พระอาทิตย์ผู้ประเสริฐพระองค์ใด ได้ถือเอากำเนิดในชาติมนุษย์แล้ว พระองค์ก็เป็นเจ้าเป็นใหญ่กว่าสัตว์สองเท้าทั้งหลาย มีพระกายอันงามส่องรัศมีสว่างข้างละวา ประดุจว่าดวงมณีโชติอันรุ่งโรจน์อยู่ฉะนั้น ข้าพเจ้าขอนมัสการ ซึ่งสมเด็จพระชินสีห์เจ้าพระองค์นั้น (ด้วย)

ชุมนุมธรรมทั้งหลายมีนัยต่าง ๆ ธรรมชาติอันใดเล่า มีอรรถอันลึกล้ำคัมภีรภาพเต็มที่ ยากที่บุคคลจะเล็งเห็นได้ง่าย เพียงดังว่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดอันอยู่ภายใต้เขาพระสิเนรุราช อันนักปราชญ์มีสมเด็จพระมุนีนาถเป็นต้นเสพย์แล้ว ข้าพเจ้าขอนมัสการซึ่งพระธรรมเจ้าอันทรงไว้ซึ่งอรรถอันสุขุมประเสริฐนั้น (ด้วย)

ประชุมพระพุทธสาวกทั้งหลาย ผู้ควรซึ่งวัตถุทานอันบุคคลนำมาบูชา ผู้ควรซึ่งสักการะเครื่องต้อนรับแขก หมู่ใดเล่า มีศีลบริสุทธิ์แล้ว สำรวมอินทรีย์เรียบร้อย ถึงซึ่งธรรมอันอาจหาญแล้ว ข้าพเจ้านมัสการพระสงฆ์เจ้าผู้ประเสริฐ ผู้มีศีลคุณอันจำเริญดีแล้วหมู่นั้น (ด้วย)

ข้าพเจ้านมัสการแล้วซึ่งรัตนอันประเสริฐว่า "วตฺถุตฺตยํ" คือ ประชุมแห่งวัตถุทั้งสาม ดังนี้ ก็ได้ชื่อว่านมัสการแล้วซึ่งพระชินสีห์เจ้า กับทั้งด้วยพระธาตุอันแผ่กว้างไปแล้วโดยที่ทั้งปวงด้วย ซึ่งพระโพธิพฤกษ์อันประเสริฐด้วย ขอให้กระทำซึ่งการรักษาจากความไม่มีอันตรายแก่ข้าพเจ้า เทอญ

อันตรายทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ขอจงกำจัดไปให้วินาศ ด้วยเดชอำนาจแห่งพระรัตนตรัยเจ้าอันประเสริฐ ข้าพเจ้ากำจัดอันตรายทั้งหลาย ให้พินาศไปแล้ว จึงจักแปลซึ่งคำจารึกให้เป็นไป ณ กาลบัดนี้

บรรคาประเทศ คือพระนครทั้งหลายในเวลาโน้น ที่ขึ้นชื่อลือนามแล้ว พระนครหริปุญชัยเป็นเมืองรื่นรมย์สำราญ มีชื่อเสียงโด่งดังมาก เพราะเป็นประเทศที่ประชุมเก็บพระสารีริกธาตุของพระชินสีห์เจ้า ทั้งประกอบด้วยแก้วเก้าเนาวรัตน์ต่าง ๆ มีหมู่ประชุมชน คือนายห้างพ่อค้านานาประเทศ ชนหลายชาติประชุมอยู่เป็นอันมาก มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติแลพัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้สอยน้อยใหญ่ต่าง ๆ เป็นเมืองเกษมสำราญรื่นรมย์สนุกสบาย คล้ายกับเทวโลกอันเป็นรัมยสถานของเทวดาทั้งหลาย

การที่จะกล่าวความตามสำนวนภาษาไทยของนักปราชญ์ทั้งหลาย ผู้กล่าวคำอันจารึกไว้แล้ว ภาษาไทยนั้นก็มีเนื้อความอันเบา(๑) มีอยู่ ไม่เป็นภาษาสมควรแก่ชาวเมืองของพระชินสีห์เจ้า ข้าพเจ้าจึงจักแปลภาษาไทยนั้นขึ้นสู่อักษรโดยพยัญชนะแห่งบาลี ให้เป็นคัมภีร์อันร้อยกรองไว้โดยบทแลคาถาอันเสนาะน่าฟัง อาจยังใจให้รื่นรมย์ได้ ทั้งจะได้เป็นเหตุให้บังเกิดความเลื่อมใสแก่สาธุสัปบุรุษชายหญิงทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เมื่อข้าพเจ้ากล่าวอยู่ซึ่งตำนานคำจารึกนั้น ขอท่านผู้สาธุสัปบุรุษทั้งหลาย จงตั้งใจสดับโดยสักกัจจเคารพ เทอญ

ณ สมัยกาลครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์เสด็จเข้าไปอาศัยเมืองพาราณสีแล้ว ทรงสำราญพระอิริยาบถทั้งสี่ อยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

มีคำปุจฉาว่า พระอิริยาบถทั้งสี่นั้น คือ อะไรบ้าง

คำอธิบายแก้ว่า อิริยาบถทั้งหลายสี่เหล่านี้ คือ พระเสด็จยืน ๑ ทรงดำเนิน ๑ ทรงนิสีทนาการ ๑ ทรงไสยาสน์ ๑ เรียกว่าจตุอิริยาบถ

อีกประการหนึ่ง สมเด็จพระสุคตเจ้ายังพระพุทธกิจทั้งหลายทั้งปวงให้สำเร็จแล้ว พระองค์ทรงสำราญพระวิหารธรรม

พระคันถรจนาจารย์ เมื่อจะสำแดงพระพุทธกิจนั้น ด้วยบทกเถตุกามยตาปุจฉาว่า "กตมานิพุทธกิจฺจานิ" ดังนี้ แล้วจึงได้กล่าวคำไขความโดยบาทพระคาถาแปลความว่า

คือพระองค์เสด็จไปบิณฑบาตในเวลาเช้า ๑ ทรงสำแดงธรรมในเวลาเย็น ๑ ทรงโอวาทภิกษุในเวลาค่ำ ๑ ทรงแก้ปัญหาเทวดาในเวลาเที่ยงคืน ๑ ครั้นกาลใกล้รุ่งล่วงไปแล้ว ทรงพิจารณาดูสัตว์ที่ควรเป็นพุทธเวไนยแลไม่ควร ๑ ฯ

---

(๑) เบาความ คือหย่อน

สมเด็จพระมุนีปุงควเจ้า ได้ทำกิจทั้งหลายห้าประการเหล่านี้ให้สำเร็จแล้ว กระนั้นแล

แท้จริงดังได้สดับมา ณ วันหนึ่งสมเด็จพระชินสีห์เจ้าทรงเล็งพระญาณส่องโลก ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกเมงคบุตรทั้งหลายเป็นอันมากพากันเที่ยวอยู่ในป่า อาศัยในบ้าน เรียกชโรหคามในป่าใหญ่ปุพพูปนิไสย ได้ฉายเข้าไปอยู่ในควงข่ายพระญาณ จึงควรที่พระองค์จะทรงประทานโอวาทแลอนุสาสน์สอน

ครั้นเวลาเช้า ก็เสด็จจากพระแท่นไสยาสน์ ทรงทำการชำระพระสรีรกิจแล้ว ทรงบาตรจีวรแล้ว สมเด็จพระชินสีห์เจ้า ก็เสด็จไปโดยประเทศอากาศแล้ว เสด็จลงสู่ป่าไม้ ทรงประทับยังต้นทวาลพฤกษ์ต้นหนึ่ง อันเป็นที่น่าสำราญอยู่ในท่ามกลางระหว่างบ้านทั้งสอง คือบ้านโกนตคามกับบ้านชโรหคาม

เพราะเหตุนั้น ประชุมชนชาวเมือง จึงได้พากันมาเรียกเรื่องที่ตำบลนั้นว่า มานทวาน เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปสู่ประเทศโคนไม้แล้ว ได้แขวนบาตรไว้ที่กิ่งไม้ ทรงห่มคลุมจีวรแล้วทรงถือไว้ซึ่งบาตรอันงาม แล้วทรงไม้ธารพระกรเสด็จสัญจรเข้าไปสู่บ้าน เพื่อบิณฑบาต

ณ กาลครั้งนั้น พวกเมงค์วนบุตรทั้งหลาย เมื่อได้เห็นพระพุทธสมบทอันงามปรากฏยิ่ง ทรงพรรณรัศมี หามีผู้ใดจักเปรียบปานไม่ ครั้นมาได้เห็นพระพุทธองค์อันตนมิได้เคยเห็นแล้ว ก็พากันมีใจอันเหิมด้วยปีติปราโมทย์ ทุก ๆ คนได้พากันมาประชุมอยู่ในที่นั้นแล้ว ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าว่า

พระองค์เป็นใคร เป็นเทวดาหรือเป็นคนธรรพ์ เป็นท้าวสักกะ เป็นนาคหรือว่าเป็นรากษส "นุ" ดังข้าพระบาททั้งหลายทูลถามพระองค์เป็นใคร อนึ่งเป็นบุตรของผู้ใด ทำไฉนข้าพเจ้าทั้งหลายจะรู้จักพระองค์ได้เล่า

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้าผู้อุสุภประเสริฐกว่านระแลเทพยดา ครั้นพระองค์ได้ทรงสดับวาจาพวกเมงค์ทั้งหลายทูลถามดังนั้นแล้ว เมื่อพระองค์จะเผยผอบแก้ว อันบรรจุสุคนธชาติทั้ง ๔ มีกลิ่นหอมฟุ้งขจร จึงเปล่งสัททสำเนียงเสียงพรหมสรอันประกอบด้วยองค์คุณ ๘ ประการ ตรัสบรรหารตอบเมงคบุตรทั้งหลาย อย่างนี้ดังนี้ว่า

เรามิใช่เป็นเทวดา มิใช่เป็นคนธรรพ์ มิใช่ท้าวสักกะแลนาครากษส เรา

ตถาคต เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า เป็นบุตรเกิดแต่ท้าวสุทโธทนมหาราช เราเป็นผู้ที่เทพเจ้าทั้งปวงอภิวาทบูชา ดูราคณะเมงค์ทั้งหลาย จงตั้งใจมั่นหมายจำเราไว้อย่างนี้เถิด

ลำดับนั้น พวกเมงค์ทั้งหลายทั้งชายทั้งหญิง เมื่อพระพุทธสมภารหากตักเตือนแล้ว ก็พากันเลื่อมใสยิ่งในพระสัมพุทธเจ้า กล่าววาจาว่า "พุทฺโธ ๆ" ดังนี้แล้วได้ถวายบิณฑบาตแก่พระพุทธองค์เจ้านั้น ครั้นแล้วพวกเมงค์ทั้งปวงก็ถวายอภิวาทโดยเอื้อเฟื้อแล้วกราบทูลแก่สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าอย่างนี้ดังนี้ว่า "ข้าแต่พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้าพระองค์ผู้เจริญ พระองค์ได้เสด็จมาแล้วแต่ประเทศใด จึงได้มาในสถานที่นี้"

ที่นั้นแล สมเด็จพระโลกนาถเจ้าผู้เป็นนายกอันเลิศกว่าหมู่สัตว์ในโลกสันนิวาส เมื่อพระองค์จะดำรัสประภาษ จึงเผยพระโอษฐของพระองค์ดุจทรงสุคนธชาติฟุ้งขจร เปล่งพระพรหมสรสัททสำเนียงเพียงประหนึ่งว่าเสียงท้าวมหาพรหม โดยนิคมคาถาอย่างนี้แก่พวกเมงค์ทั้งหลายทั้งปวงว่า

"ดูราเมงค์พเนจรผู้จำเริญทั้งหลาย มรคาที่พวกเมงค์มุ่งหมายเป็นทางดำเนินมาของเราพระตถาคตมีกำหนดมาแต่เมืองพาราณสี จนถึงตำบลที่นี้ ก็เป็นทางทุเรศลำบากมาก" กระนี้แล

ลำดับนั้น พวกเมงค์เหล่านั้นก็ทูลกะสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าอีกว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หนทางเป็นที่ดำเนินมาของพระองค์ ก็เป็นมรคามิใช่ตรง คือ เป็นทางทุรกันดารนัก ข้าพระบาททั้งหลายจะใคร่ทราบให้ประจักษ์ชัดว่า พระองค์มีพระพุทธประสงค์สิ่งอันใด จึงได้เสด็จมาแล้วถึงที่นี้"

ลำดับนั้นแล สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ได้ตรัสพระวาจานี้แก่พวกเมงค์ทั้งหลายเหล่านั้นว่า "เราพระตถาคตเสด็จมาในที่นี้ ความประสงค์จะทำความสวัสดีแก่พวกท่านทั้งหลาย มรคาไปทางเหนือแต่ตำบลนี้ไปก็เป็นทางไม่สู้ไกล มีหมู่บ้านพวกม่านอยู่ จักเป็นพระนครหนึ่งอันใหญ่ เกิดขึ้นในอนาคตเมื่อกำหนดกาลใด เราปรินิพานแล้ว ชนเหล่านั้นจักจำแนกพระสารีริกธาตุของเราไปโดยประเทศนั้น ๆ พระสารีริกธาตุส่วนหนึ่ง จักประชุมเกิดขึ้นในพระนครใหม่นั้น อาศัยเหตุนั้นเราพระตถาคตมาแล้วในที่นี้ เพื่อจะตรวจดูสถานที่นั้น ว่าสมควรหรือไม่สมควรแล้วประการใดแล

ลำดับนั้น พวกเมงค์ทั้งหลายได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์นั้น ว่าข้า

แก่พระองค์ผู้เจริญ พระวาจาของพระองค์ตรัสดีแล้ว ข้าพระบาททั้งหลายทั้งปวงเป็นคนอาภัพเสียแล้ว เปรียบดังฝูงมฤคที่พากันมาอยู่ในป่า ขอสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ได้ทรงพระมหากรุณาอนุเคราะห์ ทรงสำแดงพระธรรมเทศนาแก่ข้าพระบาททั้งหลาย ให้ประโยชน์สำเร็จเถิด

ลำดับนั้นแล สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ได้กำหนดรู้วาระน้ำจิตแห่งพวกเมงค์ทั้งหลายว่าเขลาไม่เข้าใจ จึงได้ทรงสำแดงธรรมอันเป็นสัปปุริสคติ เครื่องดำเนินของสัปบุรุษโดยสมควรว่า

ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดาเถิด จงเป็นผู้ประพฤตินอบน้อมต่อผู้เป็นอยู่ในตระกูล จงเป็นผู้มีวาจาไพเราะเพราะพร้อง จงอย่าได้ถือเอาซึ่งวัตถุของผู้อื่นด้วยความประมาท ท่านทั้งหลายจงอุทิศต่อพระพุทธเจ้า แล้วอภิวาทในกาลเวลาเช้าแลเวลาเย็น อนึ่งท่านทั้งหลายจงอภิวาทพระธรรมพระสงฆ์ด้วย ขึ้นชื่อว่าคำที่ประกอบด้วยความประมาทแล้ว ท่านทั้งหลายอย่าได้ถือเอาเลย ถ้าหากว่าท่านทั้งหลายจักทำตามคำเราไซร้ ท่านทั้งหลายก็จักพากันไปสู่สวรรค์เทวโลก

แลเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ทรงสำแดงสัปปุริสธรรมแก่พวกเมงค์ทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนี้แล้ว เบื้องหน้าแต่นั้นสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า เมื่อจะประทานศีล ๕ แก่พวกเมงค์ทั้งหลายเหล่านั้น ก็ตรัสโดยบาทพระคาถา แปลความว่า

ท่านทั้งหลายจงเว้นจากการฆ่าสัตว์ให้เด็ดขาดด้วย ท่านทั้งหลายจงเว้นให้หมดทุกสิ่ง จากการถือเอาสิ่งของอันชาวโลกมิได้ให้แล้วด้วย ท่านทั้งหลายอย่าเสพย์ภรรยาของผู้อื่นด้วย ท่านทั้งหลายอย่ากล่าวคำเท็จตลอดชีวิตด้วย ท่านทั้งหลายอย่าดื่มสุราเมรัยตลอดชีวิตด้วย ท่านทั้งหลายจงสมาทานศีลทั้งหลายอันเป็นบุญไว้เถิด

ชนทั้งหลายนั้นก็กล่าวคำว่า สาธุ สาธุ ดังนี้ แล้วสมาทานศีลไว้ แล้วถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคย์เจ้าแล้วพากันยืนอยู่

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า เมื่อพวกเมงค์ทั้งหลายกำลังแลดูอยู่นั้นเทียว พระองค์ก็เสด็จทรงขึ้นไปสู่ประเทศอากาศ เสด็จมาแล้วโดยอากาศวิถี อันเป็นที่มาทางเหนือตามฝั่งคลองแม่น้ำพิงค์มา

ณ กาลครั้งนั้น มีพระยากาเผือกตัวหนึ่งบินตามมาทางอากาศโดยเบื้องหลัง

สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า แม้ว่าชาววนเมงคบุตรทั้งหลายมีนายบ้านเป็นต้น ก็พากันเดินตามสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า มาโดยมรรคาริมฝั่งคลอง

ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ก็เสด็จจากอากาศลงสู่ประเทศอันเป็นที่จะบังเกิดมหานครอภิรมย์สถานสำราญยิ่ง อันเสลาสล้างไปด้วยพรรณหมู่ไม้ อันมีอยู่ในทิศาภาคด้านปัจฉิมแห่งคลองในทางที่เสด็จมานั้นเองแล้ว จึงเสด็จไปประทับอยู่ในที่ใกล้ตำบล อันจะประชุมพระธาตุ ทรงทอดพระเนตรสถานที่จะตั้งบาตร

ณ ขณะนั้น มีพระแท่นศิลาปัฏ ๔ เหลี่ยมจตุรัสแท่งหนึ่ง สัณฐานคล้ายกับกลอง มีหน้าอันเรียบใหญ่ประมาณ ๑๒ ศอก ผุดขึ้นมาจากแผ่นดินในที่ใกล้พระบาทของพระผู้มีพระภาคย์เจ้า

ลำดับนั้นแล สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ได้ตั้งบาตรไว้ในพื้นแท่นหินนั้น แล้วจึงทรงทำมหาบังสุกุลจีวรเฉียงพระอังสาข้างหนึ่ง แล้วจึงทอดพระเนตรแลไปดูข้างโน้นแลข้างนี้

กรมการผู้มีหน้าที่ราชการรักษาพระนคร เที่ยวสัญจรตรวจราชการเดินไปแล้วแลดูอยู่แต่ที่โน้นแลที่นี้ ฉันใดก็ดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าก็มีพระอาการฉันนั้น แลได้ทอดพระเนตรแลดูแล้วเพื่อจะยังพวกเมงคบุตรทั้งหลาย ให้หมายจำสำคัญสถานที่ไว้แล้ว

สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าได้มีพระวาจาตรัสแก่พวกเมงค์ทั้งหลาย ในกาลเมื่อกำลังทอดพระเนตรอยู่นั้นว่า "ดูราวนเมงค์ทั้งหลายผู้จำเริญ ในกาลอนาคตภายหน้าประเทศที่นี้จักปรากฏมีเป็นพระมหานครใหญ่ มีพระเจ้าเอกราชทรงพระนามว่า อาทิจจราชจักได้เสวยราชย์ครองพระนครนี้

ก็พระเจ้าอาทิจจราชนั้นจักเป็นวงศ์ตระกูลของท่านทั้งหลาย ก็กาลใดเราพระตถาคตนิพพานแล้วเทียว พระสารีริกธาตุของเราจักบังเกิดขึ้นในสถานที่นี้ แลพระราชานั้นจักได้บำรุงพระสารีริกธาตุนั้น"

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ทรงจับบาตรมาตั้งไว้ในพื้นพระหัตถ์ ณ ขณะนั้น บาตรก็อุบัติลอยขึ้นไปในอากาศเอง แล้วจึงลอยไปก่อนสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า

แม้ว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ก็เหาะขึ้นไปสู่ประเทศอากาศแล้วจึงเสด็จตามบาทรไป โดยอาการอันเบื้องหลัง จนกระทั่งถึงป่าอิสีปตนเมืองพาราณสี

แม้ว่าวนเมงคบุตรทั้งหลาย ครั้นได้เห็นซึ่งอัศจรรย์นั้นแล้ว จึงได้พากันโมนาคุณสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า แล้วก็พากันไปสู่บ้านอันเป็นวสนสถานแห่งตน ๆ

ฝ่ายกาเผือกได้ฟังพระพุทธพรน์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าแล้ว จึงมาบอกกาตัวหนึ่งตามอนุมัติของตน แล้วตั้งกาตัวนั้นไว้รักษาสถานที่นั้น แล้วก็บินไปสู่หิมวันตประเทศ

เพราะอาศัยเหตุนั้น พระกันถรจนาจารย์เจ้า เมื่อจะสำแดงอรรถนั้นให้แจ้งจึงกล่าวเป็นบาทพระคาถา แปลความว่า

แท้จริง พระสัมพุทธเจ้า ผู้อยู่ด้วยพระคุณมีพระมหากรุณาญาณเป็นต้น ทรงรู้แจ้งซึ่งธรรมเครื่องทรมานสันดานสัตว์ในที่ไกล พระองค์มีความเพ่งอยู่ในความสุขอันสัตว์พึงถึง แลในธรรมอันสัตว์พึงเสพย์อยู่เป็นนิตย์ พระพุทธองค์เจ้านั้นเสด็จไปโปรดพวกเมงคบุตรให้ตรัสรู้บ้าง ทรงโอวาทสั่งสอนบ้าง ซึ่งโลกุตตรประโยชน์บ้าง ซึ่งโลกิยประโยชน์บ้าง พระองค์ประดิษฐานไว้ซึ่งพวกเมงคบุตรนั้น ยังสถานอันเป็นที่ตั้งแห่งความประเสริฐแล้ว สมเด็จพระชินสีห์เจ้านั้น เมื่อพระพุทธองค์ได้ยังพระพุทธกิจให้เป็นไปแล้ว จึงได้เสด็จกลับไปสู่วิหารอันเป็นที่สุขวิหารของพระองค์

แม้พวกเมงค์ชาวป่าทั้งหลายก็พากันเลื่อมใส ถวายนมัสการสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าแล้ว ได้พากันหลีกลงจากสถานที่นั้น กลับไปสู่บ้าน พระวาจาของสมเด็จพระพุทธเจ้าก็ได้สำเร็จถึงที่สุดด้วยดี กระนั้นแล

แม้ว่ากาเผือก ครั้นได้ฟังพระพุทธวจนนั้น จึงได้ตั้งกาดีตัวหนึ่ง ซึ่งมีชาติอันดีพร้อม ให้อยู่รักษาสถานที่นั้นเป็นนิตยกาล แล้วกาเผือกนั้นก็บินไปโดยเวหาสู่เขาหิมาลัยกระนั้นแล

อันนี้แสดงด้วยเมืองหริปุญชัยเท่านั้น อันพระโพธิรังสีมหาเถรได้แต่งตามสำนวนเรื่องมหาจารึก

พุทธพยากรณ์ ปริเฉทที่แรก จบแล ฯ

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๒

ปางเมื่อสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้เสด็จประทับอยู่แล้วในที่ทั้งหลายนั้น ๆ ได้ชำระพระพุทธกิจทั้งหลายทั้งปวงให้สำเร็จไปตลอดกาลทั้งปวงแล้ว

จำเดิมแต่กาลนั้นล่วงแล้วมานาน สมเด็จพระพิชิตมารเจ้านั้นก็เสด็จดับขันธ์ปรินิพานแล้ว พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายทั้งปวงนั้นก็ดี พระพุทธบุตรผู้สาวกทั้งหลายก็ดี ก็ได้ประพฤติให้เต็มที่อยู่ในสัมมาปฏิบัติทั้งหลาย พากันบอกพระไตรปิฎกเป็นต้น ได้สั่งสอนแล้วซึ่งกันแลกัน ได้ยังกุลบุตรทั้งหลายให้ประพฤติตามอยู่

มีกุลบุตร ๔ คนเที่ยวสัญจรมาแต่ที่นั้น ๆ ต่าง ๆ ได้พร้อมกันยินดีในพระพุทธ-ศาสนา พากันบวชแลเรียนพระไตรปิฎก อันเป็นคำอนุสาสน์สอนจบลงโดยประการทั้งปวง รู้จักการงานอันเป็นมรรคแลผลทั้งหลาย ปรึกษากันอยู่ว่า เราทั้งหลายได้ปฏิบัติตามคำอนุสาสน์สอนทำตามพระวินัย อันเป็นกิจยากนัก เราทั้งหลายจักสึกไปสู่คฤหัสถ์อันมีกิจไม่กว้างนัก แล้วรักษาอยู่ซึ่งเบญจศีลอัฐศีล มิได้ประมาทแล้ว กรรมนั้นเราทั้งหลายก็จักไม่ลำบากแล้ว เราทั้งหลายก็จักไปสู่สวรรค์ได้แท้แล

เมื่อกุลบุตรทั้ง ๔ คนนั้น ปรึกษากันอย่างนี้แล้ว ก็ชักชวนซึ่งกันแลกัน แล้วพากันสึกจากพระพุทธศาสนา ต่างได้ภรรยาตามสมควรแก่อัตตภาพแห่งตนๆแล้ว ทำการงานของคฤหัสถ์ ได้สำเร็จการเลี้ยงชีพแล้ว

อยู่จำเนียรกาลมิสู้นานนัก ได้เห็นอาทีนพแห่งกาม ก็พากันกระสันแล้วด้วยทุกข์มีแล้ว ชนทั้ง ๔ นั้นก็พากันละเรือนเสียแล้วเข้าไปสู่ป่าหิมวันต์ พากันบวชเป็นฤาษีเจริญกสิณบริกรรม ประมาณสองสามวันก็ยังอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ให้บังเกิดแล

ก็อภิญญาทั้งหลาย ๕ ประการคืออะไรเล่า พระคันถรจนาจารย์เจ้า ตั้งเป็นกเถตุกามยตาปุจฉาไว้แล้ว

เมื่อจะสำแดงอรรถนั้นให้แจ้ง จึงกล่าวโดยบาทคาถา แปลความว่า

อภิญญาทั้งหลาย ๕ สมเด็จพระมุนินทรเจ้าตรัสแล้วโดยส่วน ๕ ประการ คือ "อิทฺธิวิธี" วิธีสำแดงฤทธิ์ ๑ "ทิพฺพโสตํ" หูทิพย์ ๑ "ปรจิตฺตวิชฺชา" ความรู้ใจผู้อื่น ๑ "ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ" ความระลึกรู้ชาติก่อน ๑ "ทิพฺพจกฺขุ" ตาทิพย์ ๑

ก็สมาบัติทั้งหลาย ๘ ประการ อย่างไรเล่า

พระคันถรจนาจารย์เจ้า ก็กล่าวไว้โดยบาทคาถา แปลความว่า

สมาบัติทั้งหลายโดยส่วน ๘ ประการ สมเด็จพระมุนินทรศาสดาจารย์ตรัสประกาศไว้มีอยู่คือ ปฐมฌานสมาบัติ ความถึงพร้อมคือ ฌานที่แรก ทุติยสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ ฌานที่สอง ตติยสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ ฌานที่สาม จตุตถฌานสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ ฌานที่สี่ บัญจมฌานสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ ฌานที่ห้า อากาสานัญจายตนสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ อากาสานัญจายตนฌานที่หก วิญญานัญจายตนฌานสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ วิญญานัญจายตนฌานที่เจ็ด อากิญจัญญายตนฌานสมาบัติ ความถึงพร้อม คือ อากิจจัญญายตนฌานที่แปด

พระฤๅษีทั้ง ๔ องค์เหล่านั้น อันชนได้เฉพาะอยู่เที่ยวในโลก (คือได้ปรากฏในโลกเวลานั้นแต่ ๔ องค์) เธอพากันสำราญอยู่ด้วยฌานสมาบัติ ย่อมขบฉันแต่รากไม้แลผลไม้ทั้งหลาย เบื้องหน้าแต่นั้นจำเนียรกาลนานมา เธอทั้ง ๔ นั้น ก็มีตัณหาในรสาหารเกิดขึ้น ได้พากันมาจากเขาพระหิมพานต์ เพื่อความต้องการแก่อันเสพย์รสเค็มแลเปรี้ยว

องค์หนึ่ง ได้มาแล้วในประเทศนี้ สำนักอยู่ยอดเขาอุจฉุบรรพตนั้น (เข่าอ้อย) ท่านผู้นี้ปรากฏแล้วโดยชื่อ เรียกว่าพระวาสุเทพ

องค์หนึ่ง มีชื่อว่าพระพรหมิสิ สำนักอยู่ในภูเขาทวิธาตค์ (เขาสองยอด)

องค์หนึ่งนั้น โดยนามชื่อว่าพระสัชชนาไลย สำนักอยู่ในเขาลตางค์ (เขาเครือเขา)

พระดาบสองค์หนึ่ง สำนักอยู่ในภูเขาธัมมิก ณ เมืองเรียกว่าลโว โดยชื่อว่าพระสุกกทันต์ เฉลียวฉลาดมีกำลังสามารถ

พระดาบสทั้งหลายนั้น ถึงพร้อมแล้วด้วยมหิทธิฤทธิ์ เธอเหล่านั้นได้สำราญอยู่ในฌานสุขในเธอทั้งหลายนั้น พระวาสุเทพนั้น เมื่อสำนักอยู่ในบรรพตนี้ได้ลงมาสู่เชิงบรรพตได้แลดูไปแล้วโดยรอบทิศ เมื่อฝูงเนื้อทั้งหลายมีช้างเป็นต้นชนกันอยู่ ได้เห็นแล้วซึ่งแรดด้วย โคด้วย วัวเถื่อนด้วย ลำพองลำแดงอยู่ ซึ่งมฤคมายาแห่งกวางทั้งหลาย มีมฤคเป็นต้น วิ่งแล่นไปมาแต่ที่สุดเชิงเขาตลอดน่านน้ำทั้งหลาย พระดาบสนั้นก็ดำเนินตามรอยเท้าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นไปในที่เหล่านั้น จึงได้เห็นกุมารแลกุมารีอันเป็นกรรมมัช

กำเนิดอุปปาติกมี ๔ คู่ บังเกิดอยู่ในรอยเท้าแห่งสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น พระดาบสนั้น ก็ถือเอากุมารทั้งหลายนั้นพกไปประดิษฐานไว้ในอาศรมแห่งตน ได้ประคับประคองเลี้ยงดูมา โดยกาลมิช้ามินานเท่าใดกุมารทั้งหลายนั้นก็ได้วัฒนาการจำเริญขึ้น พระดาบสก็จัดการให้กุมารที่เกิดในรอยเท้าช้างให้เป็นชายาบดี คือ สามีภรรยากัน ยังอีก ๓ คู่ที่เกิดในรอยแรด รอยโค รอยโคถึก เธอก็ทำให้เป็นสามีภรรยากันอย่างคู่ก่อนนั้น เธอได้ทำกุมารทั้ง ๔ คู่นั้นมีนัยดังกล่าวแล้วเป็นต้น แล้วจึงได้ตั้งไว้ให้เป็นอุบาสกของตน

ณ กาลนั้น มีนางเนื้อตัวหนึ่งได้มาดื่มกินซึ่งอสุจิ ที่พระดาบสถ่ายมูตรปนอยู่ นางเนื้อนั้นก็มีครรภ์ เมื่อครรภ์แก่บริบูรณ์แล้วก็คลอดซึ่งลูกนั้น เป็นมนุษย์คู่หนึ่ง คือ กุมารแลกุมารี พระวาสุเทพ ครั้นได้เห็นคู่มนุษย์นั้นจึงได้นำกุมารแลกุมารีนั้นมาเลี้ยงไว้ ครั้นกาลไม่นาน กุมารกุมารีทั้งสองก็ได้จำเริญโดยลำดับ มีรูปโฉมอันงาม พระดาบสนั้นก็ทำชนทั้งสองนั้นให้เป็นสามีภรรยากัน แลขนานนามแก่กุมารกุมารีทั้งสองนั้น ดังนี้ คือ กุมารให้ชื่อว่า อังกุริสิ (หน่อพระฤาษี) กุมารีให้ชื่อว่า มิคูบดี

ผู้ใดมิได้เคยสดับฟังพระธรรมแล้ว ผู้นั้นก็จักไม่เชื่อเรื่องนี้ วิญญูชนผู้รู้แจ้งชัดยังเรื่องนั้นให้มหาชนพึงเชื่อได้ แต่เรื่องอิสิสิงคชาดก พระฤๅษีนั้นได้เกิดแล้วในครรภ์นางเนื้อมีอยู่ฉันใด ก็เหมือนกัน

อนึ่ง พระเทวีของพระเจ้าพาราณสี เราทราบแล้วว่าทรงพระนามนางสังกเทวีได้เกิดแล้วในกระเปาะแห่งดอกปทุม นางนั้นเป็นอุปปาติก เรื่องนี้ฉันใด เรื่องอย่างนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสำแดงแล้วฉันนั้น

ฝ่ายว่าสามีภริยาทั้งสองนั้น ได้ชื่อว่าพืชชาติของพระวาสุเทวฤาษีแท้เทียว

พระวาสุเทวฤาษีนั้น จึงได้สร้างเมืองหนึ่งในสถานที่ใกล้เชิงบรรพต เพื่อให้เป็นนิวาสสถานแห่งสองสามีภริยานั้น แล้วก็ราชาภิเษกเจ้าอังกุริสิกุมารแลอภิเษกนางมิคูบดีกุมารีให้เป็นราชเทวี แล้วให้มนุษย์ทั้งหลายพวกหนึ่งที่เกิดในรอยเท้าเนื้อ ให้เป็นบริวารของพระราชาแลพระราชเทวีในนครนั้น แล้วให้พวกเมงคบุตรทั้งหลายอีกพวกหนึ่งมาอยู่ด้วยกับพระราชาพระราชเทวีนั้น

ก็แลประเทศนั้น ได้มีความเป็นนิวาสสถานของหมู่มฤค ชนทั้งหลายจึงได้พากันเรียกว่า มิคสังฆนคร ฉะนี้

แม้ว่าสองราชนั้น ได้ครองสมัครสังวาสกันมาก็ได้มีพระบุตร ๓ องค์ เป็นพระธิดาองค์หนึ่ง

ในพระบุตรทั้งหลายนั้น พระเชษฐบุตรมีนามว่า พระกุนริกนาสกุมารดังนี้

เพราะเหตุใดเล่า จึงมีพระนามว่า กุนริกนาส กระนี้

ดังได้ยินมา พระราชาได้ฆ่าคนร้ายทั้งหลายให้พินาศไปในวันพระชาติพระกุมารนั้น เพราะเหตุนั้น ในวันที่จะขนานนามพระกุมารนั้น ชนทั้งหลายจึงถวายพระนามว่า พระกุนริกนาส กระนั้นแล

อนึ่งพระกนิฐของพระกุนริกนาสนั้น ก็มีพระนามว่า พระกุนริกธํสกุมารดังนี้

เพราะเหตุใดจึงได้มีพระนามว่า กุนริกธํส กระนี้เล่า

คือในวันพระชาติ แห่งพระกุมารนั้น พระราชาได้กำจัดคนร้ายทั้งหลายให้หนีไป เพราะเหตุนั้น ในวันที่ขนานนามพระกุมารนั้น ชนทั้งหลายจึงถวายพระนามว่า พระกุนริกธํส กระนั้นแล

อนึ่งพระกนิฐของพระกุนริกธํสนั้น มีพระนามว่า พระกุนริกโรสดังนี้

เพราะเหตุใดเล่า จึงทรงนามว่า กุนริกโรส ดังนี้ กระนี้

ดังได้ยินมา ในวันพระชาติแห่งพระกุมารนั้น พระราชาทรงพระพิโรธคุกคามคนร้ายทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในวันที่ขนานพระนามแห่งกุมารนั้น ชนทั้งหลายจึงถวายพระนามว่า พระกุนริกโรส กระนั้นแล

พระกนิฐาแห่งพระกุมารทั้งปวง มีพระนามว่าพระปทุมาเทวี ดังนี้

เพราะเหตุใดจึงมีพระนามว่า พระนางปทุมา ดังนี้เล่า

ดังได้ยินมา ในวันพระชาติแห่งพระธิดานั้น ชนทั้งหลายพากันนำ กลาป แห่งดอกปทุมทั้งหลายเป็นอันมากมาถวาย ในวันเป็นที่ขนานพระนามแห่งพระธิดานั้น ชนทั้งหลายจึงถวายพระนามว่า พระปทุมเทวี กระนั้นแล

ชนทั้งหลายได้อภิเษกนางปทุมเทวีผู้มีวัยอันถึงแล้ว ให้เป็นตำแหน่งพระอัครมเหสี ของพระกุนริกนาสผู้เป็นพระเชฏฐากว่าน้องทุกคน

แม้ฝ่ายว่า พระเจ้าอังกุริสิราชครองราชสมบัติได้ ๓๐ พรรษกาลแล้ว ก็ทำกาลสมมุติขัย (สิ้นชีพตักษัย) พระวาสุเทพฤาษีเจ้า ก็ให้จัดการทำสรีรฌาปนกิจเสร็จแล้ว

...การราชาภิเษกพระกุนริกนาสกุมาร ผู้อรรคนัดดากับด้วย...ปทุมเทวี ให้เสวยราช ...ครองมิคสังฆนคร

ลำดับนั้น ความปริวิตกได้มีแก่พระดาบสวาสุเทพดัง...ว่า นามว่าฝูงเนื้อดังนี้ ...ปิมงคลชนทั้งหลายย่อมพากันเรียกว่าเมืองฝูงเนื้อ

เบื้องหน้าแต่นั้น พระดาบส จึงไก้สร้างเมืองอื่นอีกใน...ทิศาภาคแห่งมิคสังฆ- ...จัดการอภิเษกให้พระกุนริกธิสกุมารเสวยราชย์ในนครนั้น

ก็แลบุรีนั้นพระฤาษีได้สร้าง จึงมีชื่อว่า บุรีนคร ป...ต่อมา

อนึ่งลำดับนั้นพระดาบสจึงให้สร้างเมืองหนึ่ง ในทิศ...ไกลเมืองมิคสังฆนคร ...บุพพุตรทิศาภาค แล้วจะจัดการราชาภิเษก พระกุนริกโรสกุมา...ให้เสวยราชย์ในเมืองนั้น

ก็แลเมืองนั้นพระฤาษีได้สร้างในทิศอันมิสู้ไกล จึงได้...ว่า อวิทูรนคร

ในระหว่างกาลแต่นั้นมา พระวาสุเทพได้ดำริดังนี้ว่า ตำบลเมืองมิคสังฆนคร ที่ไม่เสมอ ไม่งาม เราจักแสวงหาภูมิประเทศอันหนึ่งที่มีพื้น... เราจักสร้างเมืองหนึ่ง ...ชอบใจของเราอย่างไรดี

เมื่อเธอดำริอยู่อย่างนั้น ก็ได้เล็งเห็นภูมิประเทศอันห... มีพื้นอันราบมีอยู่ใน ...ขิณทิศาภาคแห่งสถานอันจะบังเกิดแห่งพระธาตุของสมเด็จพระ...ทรงพระภาคย์เจ้า

ครั้งนั้นเธอก็ให้สร้างพระนครลงในประเทศที่นั้น ...ให้พระกุนริกนาสราช ...เสวยราชย์

สถานอันเป็นที่รื่นรมย์ พระฤาษีได้สร้างตามความ...ใจของท่าน ชนทั้ง ...าย จึงเรียกเมืองว่าเมืองรัมมนคร

จำเดิมแต่นั้น ครั้นจำเนียรกาลมามีชนเป็นอันมากพา...อยู่ในเมืองนั้น ได้มี ...ามสำเร็จสมบัติทั้งปวง ข้าวปลาหาง่าย แสนสบายรื่นรมย์อย่า...

จำเดิมแต่นั้นครั้นนานมา มีชายผู้หนึ่งที่อยู่ในเมือง... เป็นคนดื้อกระด้าง ...าบคายร้ายทารุณด่าทอปริภาษมารดาของตน

ฝ่ายมารดาของชายนั้น เมื่ออดกลั้นความทุกข์ไว้มิ... ก็ไปสู่สำนักพระเจ้า ...ริกุนาสราชถวายอภิวาทแล้วร้องไห้ทูลเรื่องราวนั้น

ทีนั้นพระราชา ก็ตรัสกะหญิงนั้นว่า แนะหญิงถ่อย ...ญิงร้ายขึ้นชื่อว่าลูกแล

เมืองกนควรแล้ว มารดาเหมือนกังสดาลอันบุตรประหารแล้ว เสียงก็ปรากฏมี ถ้าหากว่าบุตรไม่ประหารมารดา ก็มิได้ปรากฏแล้ว จักได้ชื่อว่า เหตุมีแก่ท่านอย่างไรเล่า เพราะเหตุไรท่านจึงร้องไห้ จงออกไปเสียจากที่นี้

ครั้นเมื่อพระราชาตรัสอย่างนี้แล้ว อำมาตย์ทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้นทุกคนก็พากันกล่าวอย่างเดียวกัน

หญิงนั้นก็ไม่มีคำตอบได้แล้ว จึงเดินลงมาจากพระราชนิเวศน์แล้วคุกเข่าทั้งสองลงเหนือพื้นดินในพระลานหลวง ประหารแผ่นดินด้วยฝ่ามือแล้วคร่ำอยู่ กล่าวคำอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระแม่เจ้านางพระธรณี พระองค์ท่านนี้เกิดมาเป็นที่ประดิษฐานแก่โลกทั้งปวง ขอจงได้ทราบพระญาณซึ่งเหตุการณ์อันนี้ไว้ด้วยเถิด แลนางกล่าวว่า ขอเทพยเจ้าเหล่าคณาทั้งหลายทั้งปวง มีท้าวโลกบาลเป็นต้น จงได้ทราบพระญาณซึ่งเหตุการณ์อันนี้ด้วยเถิด แล้วจึงยืนขึ้นทำนมัสการแก่เทพยดาทั้งหลายแล้วก็ไปสู่เรือนแห่งตน

ณวันนั้นแท้จริง ฝ่ายฝูงเทพยเจ้าทั้งปวง ก็พากันมีฉันทอันเดียว ซึ่งเครียดแก่ชนราชการทั้งหลายนั้น แลในคืนวันนั้นเทวดาทั้งหลายก็มาสำแดงแก่หญิงนั้นดังนี้ว่า ดูกรแม่หญิงในวันพรุ่งนี้แท้เทียว ท่านจงพาคนที่รักใคร่ของท่านออกจากเมืองไป เราทั้งหลายจักทำพระนครนี้กับพระราชาทั้งมนุษย์อาธรรม์ทั้งหลาย ให้เป็นเหตุทรุดลงภายใต้ ครั้นกล่าวแล้วก็อันตรธานหายไป

หญิงนั้นครั้นได้สดับเทพบรรหารแล้วก็มีจิตชื่นชม ครั้นเวลาเช้าก็พาชนที่รักใคร่ของตนออกจากนครไปสำนักอยู่ในที่ไกล

ในขณะนั้น เทวดาทั้งหลายก็บันดาลให้เมืองนั้นจมลงด้วยน้ำ ทรุดต่ำลงถึงภายใต้หลังเรือนทั้งสิ้นก็ได้ถึงซึ่งกิริยาอันจมลงภายใต้แห่งน้ำ

ฝ่ายมนุษยอาธรรม์ทั้งหลาย มีพระเจ้ากุนริกนาสราชเป็นประธาน ได้พากันถึงแล้วซึ่งมหาวินาศด้วยประหารครั้งเดียวนั้นเทียว

ประชุมชนชาวรัฏฐวาสีทั้งหลายได้ทราบ ปวัตติข่าวนั้น จึงได้พากันมาประชุมเพื่อจะดูเหตุนั้น

ลำดับนั้น พระวาสุเทพมหาฤาษี ได้แลดูด้วยญาณ คือ จักษุดังทิพย์ของตนก็ได้เห็นประชุมชนเป็นอันมากดังนั้นแล้ว ก็ใคร่เพื่อจะให้โอวาทแก่ชนทั้งหลายนั้น จึงได้

มาโดยกำลังอิทธิฤทธิ์นั่งอยู่ด้วยบัลลังก์ในอากาศสำแดงอยู่ซึ่ง ธรรมอันตนได้เรียนไว้เป็นลำดับ พุทธวจนของสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า กล่าวแก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นว่า

โอ้ คำนี้เป็นคำจริง สมเด็จพระโลกหิเตสีเจ้าได้ตรัสไว้ว่า นรชนอย่าได้คบมิตรบาป อย่าได้คบบุรุษอาธรรม์ ให้คบมิตรที่เป็นกัลยาณชน ให้คบบุรุษอุดม ชนใดคบบาปมิตร ชนนั้นจะถึงทุกข์เป็นนิตยกาล ชนใดคบกัลยาณมิตร ชนนั้นจะถึงสุขเป็นนิตยกาล คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามเกียจคร้านจะไม่ดี บรรพชิตไม่สำรวมก็ไม่ดี พระราชาไม่พิจารณาก่อนแล้วทำก็ไม่ดี บัณฑิตคนใดมักโกรธก็ไม่ดี ยศก็ดี เกียรติก็ดี ย่อมเจริญแก่พระราชาที่พระองค์พิจารณาก่อนแล้วแลทำการ บัณฑิตครองศีลไว้ ออกจากความโกรธได้ เป็นผู้มียศอุดม

พระวาสุเทพฤาษีนั้น ได้สำแดงอย่างนี้ เพื่อประโยชน์การโอวาทแก่ประชุมชนทั้งปวงด้วยพุทธวจนคาถาทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว หมู่มหาชนทั้งหลายได้ฟังธรรมเทศนาของพระวาสุเทพนั้น ต่างพากันเลื่อมใสหาที่เปรียบมิได้ แล้วพากันทำอัญชลีนมัสการพระวาสุเทพฤาษี

ลำดับนั้นพระวาสุเทพนั้น ก็ประดิษฐานคำสาปลงไว้ เพื่อจะให้ชนทั้งปวงนั้นถือมั่นไว้ด้วยอธิบายของตน จึงสำแดงคำสาปนั้นกล่าวแก่ชนทั้งหลายนั้นว่า

เมื่อพระราชาผิดธรรมมีอยู่ในประเทศใด อุบาทว์ทั้งหลาย ก็ย่อมมีขึ้นในประเทศนั้นดังนี้ เช่นเกาะนาฬิกแลเมืองอินทปัตถ์ก็ดี แว่นแคว้นอันวิเศษอื่นก็ดี ได้ถึงความพินาศเช่นกัน แต่บุราณก็ดี ก็แว่นแคว้นของเราในประเทศนี้ จะพึงมีพระราชาอาธรรม์ถือผิดอยู่เพียงใด ก็จะทำให้ชาวนครทั้งหลายถึงทุกข์อันใดอันหนึ่งได้ อนึ่ง แว่นแคว้นของเรานี้ จะพึงมีอยู่ตลอดกัปปเพียงใด ถ้าหากพระราชาจะไม่พึงยังความวินิจฉัยให้เป็นไปโดยธรรมเสมออยู่ไซร้ ขอให้แว่นแคว้นจงเป็นไปสู่ความพินาศแก่พระราชานั้น ฉันนั้นเถิด

พระวาสุเทพนั้น ได้ให้ประชุมมหาชนทราบคำสาปอย่างนี้แล้วก็เหาะไปสู่วสนสถานตนโดยประเทศอากาศ ก็และประเทศนั้น อันน้ำได้ท่วมแล้ว จึงบังเกิดเป็นห้วงมหรณพ เพราะเหตุนั้น จึงได้มีชื่อว่า อัณวนะ สืบ ๆ มาจนปรากฏชื่อว่า "อัณณวดีโทรัมโม" ดังนี้

ณลำดับนั้น รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งแท้จริง มีบาปบุรุษคนหนึ่ง ในเมืองอวิทูรนคร เป็นคนดุร้ายคือกระด้างหยาบคาย ได้ด่าทอประหารบริภาษมารดาของตน

หญิงนั้นอดกลั้นต่อทุกข์นั้นมิได้ ก็ร้องไห้ไปสู่สำนักพระเจ้ากุนริกโรสราช ทูลประพฤติเหตุนั้น

แม้ว่าพระราชานั้น โดยเหตุที่พระองค์ไม่ทรงทราบประพฤติเหตุของพระภาดาด้วย ไม่ทรงทราบทุคคติด้วย จึงได้ตรัสแก่หญิงนั้นดังนี้ว่า แนะหญิงร้ายหญิงลุอำนาจท่านมาร้องไห้แล้ว เพื่อต้องการอะไร ชื่อว่าบุตรก็ย่อมประหารซึ่งมารดา เปรียบเหมือนกังสดาลซึ่งแขวนไว้ที่คอโคกระบือ เมื่อบุตรประหารแล้วก็มีสำเนียงดังปรากฏมีอยู่ ถ้าหาบุตรไม่ เสียงอะไรเล่าจะปรากฏมี เนื้อความนี้ เป็นเครื่องวินิจฉัยของโลกทั่วไป ท่านอย่าว่าอย่างไรเลย

หญิงนั้น ครั้นได้ฟังรับสั่งดังนั้นแล้ว ก็มิรู้ที่ว่าจะพูดอย่างไรได้ จึงลงจากพระราชนิเวศน์มา หมอบลงเหนือปถพีด้วยเข่าทั้งสองแล้วตบแผ่นดินด้วยมือ พลางนมัสการแก่ฝูงเทพยดาทั้งหลายทุกทิศแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

ข้าแต่ฝูงเทพยดาเจ้าผู้จำเริญ ๆ ทั้งหลาย ทั้งท้าวโลกบาลผู้ชาญมหิทธิฤทธิ์ แลพระอินทรเทวราชผู้ทรงฤทธิ์ อีกพระภูบดี แลพระมหาฤๅษีผู้มีจักษุญาณ ขอจงได้ทัศนาการดูข้าพเจ้าผู้ทนทุกข์อนาถา หาที่พึ่งพามิได้ หวังพระราชาไว้ว่าเป็นนาถะของตนสู้อดทนมาเฝ้าในพระราชนิเวศน์นั้น พระราชาแลอำมาตย์มนตรี ก็พากันอาธรรม์ข่มขี่กระหม่อมฉันให้ได้รับความทุกข์ยาก หากมากล่าวว่า มารดาอันบุตรประหารก็ควรแล้วดังนี้ข้าพเจ้ามิรู้ที่ว่าจะกล่าวตอบ ขอท่านทั้งหลายมีทิพญาณจงทราบระบอบชอบผิดไว้ด้วยเทอญ เมื่อหญิงนั้นรำพันดังนี้แล้ว ก็หลีกไปสู่สถานตน

ก็และลำดับนั้น มีราชบุรุษผู้หนึ่งได้สดับซึ่งเหตุแห่งพระภาดาของพระราชานั้นอันตนจำไว้ได้ดีแล้ว จึงไปสู่สำนักพระราชาทูลว่า ข้าแต่เทวดาเจ้า พระภาดาของพระองค์ได้ถึงซึ่งมหาวินาศด้วยถ้อยคำอันพระภาดาอธิบายแล้วอย่างนี้

ขอพระองค์เจ้าอย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ฝ่ายพระราชาได้ทรงสดับคำราชบุรุษนั้น ก็หวาดหวั่นด้วยความกลัวแล้ว จึงถามว่าควรเราทั้งหลายจะทำอย่างไรเล่า

ครั้งนั้นอำมาตย์บัณฑิตผู้หนึ่งทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่เทวดาเจ้า ถ้าหากว่าเราทั้งหลายขอสมาโทษแก่พระมหาวาสุเทพฤๅษีผู้อัยกาของพระองค์ ด้วยคันธมาลาทั้งหลายแล้ว ขอให้ท่านห้ามซึ่งกรรมอันผิดนี้เถิด

พระราชานั้น ก็ตรัสว่า สาธุ ดังนี้แล้ว จึงให้แต่งตั้งอาสนะ ณ ภายนอกระเบียงพระนิเวศน์ของพระองค์ แล้วจัดประทีปธูปคันธมาลาเป็นต้น ผันพระพักตร์ต่อภูเขาอุจฉุบรรพต ถวายอภิวาทกราบแล้วกราบเล่า กล่าวอ้อนวอนว่าดังนี้ "ภันเต" ข้าแต่พระดาบสผู้เจริญ ขอท่านจงได้อดโทษแก่ข้าพเจ้า ขออย่าให้ข้าพเจ้าถึงความวินาศเลย

ฝ่ายพระวาสุเทพดาบส ก็ได้ยินคำอ้อนวอนนั้นโดยทิพโสตแล้ว จึงดำริว่า เราได้ทำคำสาปนี้ไว้เมื่อวานนี้แล้ว ชนทั้งหลายเหล่านี้เป็นอันธพาล ลุอำนาจอคติ มีอยู่ฉันใด การขมาโทษนั้น เราจะไม่พึงอดโทษให้

ฝ่ายฝูงเทพยดาทั้งปวงได้ล่วงรู้วาระจิตแห่งพระวาสุเทพแล้ว ก็สงเคราะห์มนุษย์ทั้งหลายที่ได้สร้างกัลยาณธรรมไว้ กันให้หลีกไปเสียจากเมือง มนุษย์ทั้งหลายใดที่ได้ทำการสะสมทรัพย์ไว้เพื่อการทำบุญยังประดิษฐานอยู่ ทรัพย์ทั้งปวงนั้นมีโกฏฐาคารเป็นต้น ก็ได้เลื่อนออกไปอยู่นอกเมืองด้วยอำนาจเทวานุภาพ แลได้ทำพวกมนุษย์บาปไม่เหลืออยู่ แล้วทำให้พวกทรชนมีพระราชาเป็นประธานกับชาวเมืองทั้งสิ้น ให้ทรุดต่ำลงไปภายใต้ ถึงมหาวินาศหมดสถานในพระนครแลพระลานหลวงก็บังเกิดเป็นห้วงมหรณพ เต็มไปด้วยน้ำอันลึกยิ่ง

ก็และประเทศนั้น ก็มีชื่อเรียกว่า "ยาจิยรหโท" ปรากฏมีมาเพราะเหตุว่าพระราชาได้ร้องขอต่อพระฤๅษีแล

ฝ่ายพระวาสุเทพ ได้ทราบประพฤติข่าวนั้นก็มีจิตอันสังเวชเปล่งอุทานกล่าวธรรมชื่อว่าวิหารสังขาลิก โดยการระลึกตามคำเทศนาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าว่า

คนผู้กัลยาณการี ก็ทำกรรมอันงาม คนผู้ปาปการี ก็ทำกรรมอันบาป พืชเช่นใดที่บุคคลหว่านลงไว้ บุคคลก็ย่อมได้ผลเช่นนั้น ปุริสาชัญญ ผู้ที่บุคคลหาได้โดยยาก บุคคลผู้นำโลกไปโดยวิเศษก็หาได้โดยยาก บุคคลเช่นนั้น ย่อมไม่เกิดในตระกูลทั่วไป บุคคลผู้นักปราชญ์นั้นเกิดในตระกูลใด ก็ย่อมทำให้ตระกูลนั้นได้ความสุข คนพาลนั้น

เกิดในตระกูลใด ก็ย่อมพาให้ตระกูลนั้นได้ความทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นบาปสองประการเหล่านั้น คือ บุคคลผู้ร้ายกาจหยาบคายก็อกระด้างมิได้รู้คุณมารดา ตีมารดาตน ชนเหล่านั้นทำให้ประเทศกับชาวนครทั้งหลาย มีพระราชาทั้งสองเป็นต้น ให้ฉิบหายไป คล้ายกับมิคดวินทุกบุรุษ เมื่อตั้งครรภ์อยู่ในท้องแห่งมารดา แท้จริงบุพพได้ให้ทุกข์เป็นอุปถัมภกรรมอันบาป บ้านก็ได้ฉิบหายเกิดโจรปล้น ตระกูลก็ได้ถูกไฟ คือ บาปวิเศษเผา โดยวารทั้งหลาย นับได้ถึงพันครั้ง บุรุษชั่วได้อยู่แล้วในที่ใดจะเป็นบ้านก็ดีป่าก็ดี บุคคลพึงเว้นบุรุษชั่วนั้นให้ไกลเถิด

อันนี้ เป็นเรื่องแสดงด้วยเมืองหริปุญไชยเป็นปริเฉทที่สอง อันพระมหาเถรมีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งตามคำมหาจาริก จบเท่านี้.

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๓

แผ่นศิลาบัตรอันใดเล่า ที่ได้บังเกิดขึ้นแล้วปรากฏแล้ว เป็นที่ประดิษฐาน บาทรของพระชินสีห์เจ้า

เทวดาอสูรหมู่พรหมทั้งหลายทั้งปวง ได้พากันมาบูชาแผ่นศิลาบัตรเป็นนิตยกาล ถึงแม้ว่าหมู่พระฤาษีผู้มียศทั้งหลาย ได้เหาะมาแล้วในอากาศแต่ภูเขาหิมาลัย พากันบูชาแผ่นศิลาบัตรนั้นเป็นนิรันดร ที่ตำบลนั้น ได้กำหนดกันไว้โดยดีว่า เป็นสถานที่ตั้งพระชินธาตุแล

อนึ่ง พระฤาษีผู้ประเสริฐมีนามว่าวาสุเทพผู้ทรงฌานชำนาญการวุฏฐานวิธีทรงฤาเป็นอันดี เสด็จมาโดยอากาศ ได้ถวายอภิวาทวรบุปผาบูชาแผ่นศิลาบัตรเป็นอันดีแล้ว ลำดับนั้น ความปริวิตกได้บังเกิดขึ้นแก่พระฤาษีเจ้านั้นว่า " สถานที่นี้สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าผู้ประเสริฐได้พยากรณ์ไว้ จักเป็นสถานที่อันมหาชนประชุมอยู่เป็นเมืองอันเกษมต่อไปภายหน้า ครั้นเมื่อองค์พระตถาคตเจ้าปรินิพานแล้ว กาลเป็นเบื้องหน้าล่วงไปแล้วมีอยู่ พระธาตุสรีรของเราส่วนหนึ่งจักปรากฏมี ณ สถานที่นี้" ดังนี้ เราเล่าก็เป็นศิษย์สมเด็จพระมุนีเจ้าจะพึงละซึ่งพระวาจาแห่งพระชินสีห์เจ้าก็หาสมควรไม่ กาลไรเล่าเราควรเนรมิตเมืองในที่นี้ อนึ่ง เล่าใครจักเป็นสหายช่วยในการนี้

ลำดับนั้น ณกาลอันเป็นระหว่างแห่งพระวาสุเทพคิดอยู่นั้นเทียว ก็ได้เห็นซึ่งพระสุกกทันตมหาฤาษี ผู้มีความรุ่งเรืองด้วยอิทธิวิธีมาตามพร้อมแล้วด้วยวิกรมพลผู้เป็นสหายของตน ได้อาศัยอยู่พระนครชื่อ ลโว อันประดิษฐานอยู่ณยอดบรรพตชื่อธัมมิกพระสุกกทันตมหาสหายนั้น เธอถึงพร้อมแล้วด้วยอิทธิพลแลปรักกมพยัติแลปติพล เธอฉลาดในการช่างทั้งปวง เธอนั้นสามารถเพื่อจะทำกิจของเราได้ เราจะส่งใครไปสู่สำนักเธอดีหนอ

ณกาลเป็นระหว่างที่พระวาสุเทพกำลังดำริอยู่นั้นเทียว มีพฤกษเทพดาองค์หนึ่ง อาศัยอยู่กอไผ่อันตั้งอยู่ในเบื้องทิศาภาค แห่งทิศบุพพุดร (อิสาน) นั้นได้ทราบ

วาระน้ำจิตแห่งพระวาสุเทพนั้นแล้ว เสด็จมาสำแดงอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระฤๅษีผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักเป็นทูตทาสของท่าน ขอท่านจงเขียนหนังสือแล้วส่งข้าพเจ้าไป

พระวาสุเทพนั้นกล่าวว่าสาธุแล้ว ก็เขียนหนังสืออันเป็นความอธิบายของตน มอบให้ในหัตถ์แห่งพฤกษเทวดานั้นแล้วส่งไป

พฤกษเทวดานั้นได้ไปตามกระแสน้ำพิงคนทีกับด้วยกอไผ่ ได้ถึงแล้วซึ่งท่าเมืองลวนครโดยวันเดียวเท่านั้น

ในขณะนั้น พระสุกกทันตบัณฑิตมหาฤาษีลงมาจากยอดบรรพตไปสู่ท่ามหานที เพื่อจะสรงน้ำ เธอได้เห็นกอไผ่นั้น ก็ค้ำด้วยไม้สักเท้าไสให้ไปตามกระแสน้ำถึงสองครั้งสามครั้ง กอไผ่นั้นก็มาสู่ท่าน้ำอีก

ลำดับนั้น พระสุกกทันต์จึงดำริว่าเหตุการณ์จะพึงมีในกอไผ่นี้ ครั้นเมื่อเธอคิดแล้วอย่างนี้ จึงไต่ขึ้นไปบนกอไผ่นั้น ก็เห็นหนังสือผูกอยู่ จึงกล่าวว่านี่อะไร

ทีนั้น เทวดานั้นก็กล่าวว่า ข้าแต่พระฤาษีผู้เจริญ พระมหาวาสุเทพผู้สหายของท่าน ให้ข้าพเจ้านำหนังสือมาเชิญท่านไป

พระสุกกทันต์ครั้นได้ฟังคำเทวดานั้นแล้ว อ่านหนังสือดู ก็รู้อธิบายของพระวาสุเทพแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูราเทวดาผู้จำเริญ เราจักไปในวันที่ ๗ ตั้งแต่วันนี้ไป ท่านจงไปจากนี่ก่อนเถิด แล้วจงแจ้งให้สหายของเราทราบด้วยเถิด

พฤกษเทวดานั้น ก็รับว่าสาธุแล้วอภิวาทพระสุกกทันต์แล้ว กลับทวนกระแสน้ำมาแจ้งแก่พระวาสุเทพฤาษีว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้ไปในวันที่ ๗ พระสุกกทันต-บัณฑิตสหายของท่านจักมา"

แม้ว่าพระวาสุเทพครั้นได้ทราบประพฤติข่าวเช่นนั้น ก็บังเกิดโสมนัสราวกับว่าความปรารถนาของตนได้สำเร็จลงแล้วในวันพรุ่งนี้แล

ครั้นวันที่ครบ ๗ พระสุกกทันต์ก็เหาะมาด้วยกำลังฤทธิ์โดยประเทศอากาศ ได้สำนักอยู่ในป่ามาลุพฤกษ์ อันรัมณียสถานท่ามกลางเชิงไผ่

ในวันนั้นเธอเนรมิตเทวาลัยหลังหนึ่งในที่นั้น แล้วเนรมิตเทวรูป ๑ เทวีรูป ๑ ประดิษฐานไว้ในเทวาลัยนั้นบูชา

มีคำปุจฉาว่า พระสุกกทันต์นั้น เธอทำอย่างนี้เพราะประสงค์อะไร

ดังได้สกับมาในวันเมื่อพระฤๅษีจะมานั้นแท้จริง ในกาลอันเป็นรัตติภาคนั้น
...องค์นั้นได้มาให้พรแก่เธอ เพราะเหตุนั้นพระสุกกทันต์จึงทำคุณปัจจุปการแก่เทวดา
...ตำบลที่นั้นจึงได้ปรากฏเป็น อุทกมัญชุสระ(๑) ต่อมา

พระดาบสนั้นได้สำนักอยู่ในที่นั้น ตลอดราตรีภาคอันสิ้นไปแล้ว ครั้นเวลาเช้า
...แล้วก็ชำระสรีระแล้ว จึงดำริว่า "ณ เวลากาลอรุณขึ้นมา เราจักไปสู่สำนักพระ
...ผู้สหายของเรา" แลเธอก็ไปสู่เขาอุจฉุบรรพต ฝ่ายว่าพระวาสุเทพก็ได้ดำริว่า
...เวลากาลอรุณขึ้นมา เราจักไปสู่สำนักพระสุกกทันต์ ผู้สหายของเรา" แล้วเธอก็มา
...เขาอุจฉุบรรพต พระดาบสทั้งสองนั้นก็ได้มาประจวบกัน ณ ระหว่างมรคา

ลำดับนั้น พระวาสุเทพได้ถามพระสุกกทันต์ว่าดังนี้ "แน่ะสหาย ท่านตื่นนอน
...ไรจึงมา"

พระสุกกทันต์ตอบว่า "ดูกรสหาย เรามาแล้ว ณ สมัยเมื่ออรุณขึ้น"

พระวาสุเทพก็กล่าวว่า แนะสหาย ถึงแม้ว่าเราก็ได้มาแล้ว ณ สมัยเมื่ออรุณขึ้น
...อนกัน

ลำดับนั้น พระสุกกทันต์จึงกล่าวกะพระวาสุเทพว่า "แนะสหาย ถ้ากระนั้น
ทั้งสองก็มีอิทธิวิธีเสมอกัน มีวิถีเสมอกัน กำลังเร็วเสมอกัน ได้พากันมาแล้วไม่ก่อน
...หลังกัน สถานที่นี้ก็เป็นย่านกลางมรคาที่มาแล้วของเราทั้งหลาย"

พระวาสุเทพก็กล่าวว่า "เออพระสหาย" ดังนี้แล

แม้ว่าพระดาบสทั้งสองนั้น ได้ทำปฏิสันถารกันแลกัน ในกาลเมื่อประดิษฐาน
...แล้วในอากาศนั้นเทียว

ประชุมชนทั้งหลาย ได้พากันหมายสำคัญที่ตำบลนั้น กล่าวว่า "ประเทศนั้น
...มรคาย่านกลางทางบรรพชิต" (ย่านพระ)

พระวาสุเทพก็ให้พระสุกกทันต์จากที่นั้นแล้ว พระดาบสทั้งสองก็พากันไปสู่ป่า
...วัน ในวันนั้นก็ได้พากันสำนักอยู่ในป่ามาลุวันนั้น ครั้นวันรุ่งขึ้นพระดาบสทั้งสองก็พา
...ออกจากป่ามาลุวันแล้ว ทำการขัดสีร่างกาย (อาบน้ำ) แล้วไปสู่สถานที่ตั้ง ศิลาบัตร(๒)
...บูชาแผ่นศิลาบัตรนั้น ด้วยดอกไม้ทั้งหลาย แล้วถวายอภิวาทแล้วพากันยืนอยู่

...ระแปลว่า ที่มีเสียงเสนาะด้วยน้ำ หรือระว่า สระอันงามด้วยน้ำ ก็แล้วแต่ความในตำบลนั้น
...หินที่พระพุทธเจ้าวางบาตร

ลำดับนั้น พระวาสุเทพได้กล่าวกะพระสุกกทันต์ว่า แนะสหายได้ยินว่า "พระศาสดาของเราทั้งหลายได้เสด็จมาทรงยืนอยู่ในที่นี้ แล้วตรัสพยากรณ์ไว้อย่างนี้ว่า" "สถานที่นี้แล จักเป็นพระมหานครในอนาคตกาล อีกประการหนึ่ง เมื่อเราพระตถาคตปรินิพานแล้วนั้น พระสารีริกธาตุส่วนหนึ่งของเราจักบังเกิดขึ้นกระนั้นแล" อาศัยที่เหตุที่พุทธะพยากรณ์ไว้ดังนี้ เราจึงได้เรียกสหายมาเพื่อพิจารณาดูในประเทศนี้ ว่าควรเราจะสร้างเมืองในที่นี้ฤๅไม่

ลำดับนั้น พระสุกกทันต์ผู้บัณฑิตได้กล่าวกะพระวาสุเทพว่า "ดูราสหาย ถ้ากระนั้นก็เราทั้งหลาย พากันขุดลงไปในที่นี้ตรวจดูภูตนิมิตก่อนเถิด"

ครั้นต่างคนได้พูดกันอย่างนี้แล้ว พระสุกกทันต์มหาฤๅษี ก็ขุดภูมิภาคนั้นด้วยคันไม้กตรทัณฑ์ของตนโดยกล ที่เธอเป็นคนฉลาดในศิลปศาสตร์ทั้งปวง แล้วก็พลิกหงายก้อนดินขึ้นพิจารณาดูในก้อนดินก้อนหนึ่งได้เห็นแก้ว ๗ ประการ ในก้อนดินก้อนหนึ่งได้เห็นถ่านเขียว ในก้อนดินก้อนหนึ่งได้เห็นข้าวสารแลข้าวเปลือก

ที่นั้นแลพระวาสุเทพได้กล่าวกะพระสุกกทันต์ผู้บัณฑิตว่า "แนะสหาย เราทั้งหลายได้เห็นก้อนดินเป็นนิมิต ๓ อย่างแล้ว จักเป็นอย่างไร การที่จะสร้างเมือง จะควรฤๅไม่ควร"

พระสุกกทันต์ได้กล่าวว่า "ดูราสหายสมควร" ก็แต่ว่าพระราชาในเมืองของเราทั้งหลาย จักเป็นสามอย่าง คืออย่างหนึ่งทรงทศพิธราชธรรม อย่างหนึ่งประพฤติล่วงบาปธรรม อย่างหนึ่งเป็นมัธยมไม่มีผล ถ้ากาลใดพระเจ้าธัมมิกราชได้เสวยราชย์ ครั้งนั้นแลพระนครจะเกษมสุภิกขารื่นรมย์สำราญยิ่ง พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมีหมู่มหาชนล้นหลามสำเร็จความสุขทุกประการ ถ้ากาลใดพระราชาเป็นอธรรมเสวยราชย์ ครั้งนั้นพระนครจะเกิดทุพภิกขภัยได้ทุกข์ร้อนต่าง ๆ ประชุมชนจักร้อนรนคล้ายกับร้อนด้วยแสงเพลิง ถึงแม้ว่ากาลใดพระราชาเป็นมัธยมเสวยราชย์ในครั้งนั้น ประชุมชนก็พากันไร้ผล พระพุทธศาสนาจักเสื่อมสูญ

ลำดับนั้น พระวาสุเทพได้กล่าวว่า "แนะสหาย ถ้าฉะนั้น ชนทั้งหลายจักถึงสุขในกาลเป็นสุข จักถึงทุกข์ในกาลเป็นทุกข์ ก็สมควรแล้วที่จะทำตามพระพจนของพระ

ศาสดาเจ้าแห่งเราทั้งหลาย ด้วยประการใดประการหนึ่ง" เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว ได้ภาษิตคาถาทั้งหลายแปลความว่า

ดูกรสหาย สถานที่นี้ก็เป็นที่อันดีกว่าที่ใดที่หนึ่ง ด้วยชื่อว่าพระวจนของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าจะได้วิปริตก็หาไม่ด้วย ควรเราทั้งหลายจะสร้างเมือง โดยอาศัยเหตุแห่งพระธาตุของพระพุทธองค์นั้น ตามพระสัมพุทธาธิบายเถิด ความสุขเกษมจักมีแล

อนึ่ง พระราชาเป็นกุพืช เราจักให้เว้นเสียจากราชสมบัติ จะให้แต่พระราชาที่เป็นสุพืชครองโดยอุบายนี้ ก็จะมีความจำเริญ

พระสุกกทันต์ได้ฟังคำนั้นแล้ว ก็รับตอบว่า สาธุ สาธุ ดีแล้ว ดีแล้ว

พระดาบสทั้งสองนั้นไปสู่ป่าไม้ทั้งปวง เพื่อพิจารณาดูในที่นั้น ๆ แล้ว ยังคำประกาศให้พฤกษเทวดาทั้งหลายฟังดังนี้ว่า ข้าแต่พฤกษเทวดาเจ้าผู้จำเริญ ผู้จำเริญทั้งหลายขอท่านทั้งหลายทั้งปวง จงพากันออกจากตำบลนี้ไป เราทั้งหลายจะสร้างพระนครในสถานที่นี้

ในกาลนั้นฝ่ายฝูงรุกขเทวดาเจ้าทั้งหลาย ครั้นได้ฟังคำพระสุกกทันต์แล้ว ต่างก็พากันตักรุกขพิมานของตนเสมอโคนแล้วเหาะไปโดยอากาศสู่ประเทศอื่น สำนักอยู่ตามชอบใจตน ประเทศได้สะอาดแล้วในขณะนั้นนั่นเทียว ได้มีพื้นเรียบคล้ายหน้ากลองดีแล้ว

ลำดับนั้น แลเทวดาองค์หนึ่งได้สิงอยู่ในต้นไม้คร่ำคร่า กากบัตตกรณ์ต้นหนึ่งเป็นเทวดาแก่ชราคร่ำคร่าร่างกายอันซวนเซ เป็นผู้เหลืออยู่กว่าเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น ได้ไปสู่สำนักพระฤาษีทั้งสอง แล้วอภิวาทกล่าวอย่างนี้ว่า

ข้าแต่ท่านทั้งสองผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์อันจำเริญ ข้าแต่ท่านทั้งสองผู้มีกรุณาอันยิ่งแก่โลกผู้จำเริญ ขอท่านจงได้กรุณาแก่ข้าพเจ้าผู้คร่ำคร่าเกินแล้วมีอายุอันน้อย ถึงแม้ว่าต้นไม้ของข้าพเจ้าก็หาสารมิได้ คร่ำคร่าแล้ว จักไม่ดำรงอยู่ได้นาน ข้าพเจ้ามิอาจที่จะไปจากตำบลนี้ได้ ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งสองจงได้งดให้แก่ข้าพเจ้าจนตลอดชีวิตเถิด

พระดาบสทั้งสองนั้น ครั้นได้ฟังอนาถพจน์ของเทวดานั้นอย่างนั้นแล้ว ก็งดเทวดานั้นไว้

เทวดานั้น ครั้นเมื่อพระดาบสทั้งสองงดให้แล้ว ก็กลับได้ที่อยู่ต่อไปอีก

ประเทศนั้น อันเทวดาผู้เหลืออยู่ภายหลังกว่าเทวดาทั้งปวงได้อยู่ต่อไปอีก เพราะเหตุนั้น จึงได้ปรากฏว่า "ลัพภุนา" ดังนี้มีแล้ว

ลำกับนั้น พระวาสุเทพได้กล่าวกะพระสุกกทันตบัณฑิตมหาฤาษีว่า ดูราสหาย จักทำสัณฐานนครนี้ให้เป็นสี่เหลี่ยม ฤๅว่าทำให้กลม

พระสุกกทันต์ จึงกล่าวว่า ดูราสหาย เราจักทำนครนี้ให้มีสัณฐานเหมือนเปลือกสังข์ทะเล (สมุทฺทสงฺขปฺปกสณฺฐาน)

พระวาสุเทพจึงกล่าวว่า "เราจักได้สังขบัตรที่ไหนเล่า"

พระสุกกทันต์กล่าวว่า "ท่านจงเรียกคนอุปฐากของท่านมา เราทั้งหลายจักส่งสู่สำนักพระสัชชนาไลยมหาฤาษี

พระวาสุเทพกล่าวว่า สาธุ แล้วจึงเรียกอุปฐากของตน ชื่อ คะวะยะ[๑] มา ครั้นชื่อ คะวะยะ มาแล้ว พระสุกกทันต์ได้สั่งกะคะวะยะนั้นอย่างนี้ว่า "แนะคะวะยะ ท่านจงถือหนังสือนี้ไป ถึงสัชชนาไลยนคร แล้วจงให้แก่พระสัชชนาไลยฤาษี แล้วจงบอกแก่พระสัชชนาไลยตามคำเรา" ครั้นสั่งแล้ว จึงเขียนอักษรทั้งหลายว่าดังนี้ "ดูราสหาย เราทั้งหลายจักจะสร้างเมืองใหม่ให้มีสัณฐานดังเปลือกสังข์ใหญ่ในทะเล ท่านจงไปนำเปลือกสังข์ในทะเลใหญ่มาให้เรา" ครั้นเขียนแล้วจึงผนึกมอบให้ในมือแห่งนายคะวะยะนั้น แล้วจึงส่งไป

นายคะวะยะนั้นกล่าวว่า สาธุ แล้วจึงอภิวาทพระดาบสทั้งสอง แล้วรับหนังสือไปในขณะนั้นเทียว นายคะวะยะนั้นได้ลอยไปโดยอากาศด้วยอำนาจฤทธิ์แห่งพระดาบสทั้งสองนั้น ได้ถึงยอดเขาลังกตบรรพตแล้ว อภิวันท์พระสัชชนาไลยมหาฤาษี ถวายหนังสือแก่พระฤาษีแล้ว แจ้งข่าวนั้นให้ฟัง

พระสัชชนาไลยนั้น ได้ฟังข่าวนั้นก็มีใจชื่นชม จึงได้ใช้ให้นกหัสถีลิงค์ เพื่อให้ไปเอาเปลือกสังข์ใหญ่ในทะเลมา ครั้นส่งนกหัสถีลิงค์ไปแล้ว จึงกล่าวกะนายคะวะยะทูตว่า ดูรกะวะยะท่านจงกลับไปก่อน แล้วจงแจ้งกับสหายเราว่า เราได้ใช้ให้นกหัสถีลิงค์ไปเอาสมุทหมหาสังขบัตรได้มาแล้ว จึงจะส่งไปให้แก่สหายเรา ครั้นกล่าวดังนี้แล้วจึงส่งนายคะวะยะไป

นายคะวะยะนั้น ก็กล่าวว่า สาธุ สาธุ ดังนี้แล้ว จึงอภิวันท์พระฤาษี แล้วก็กลับไปแจ้งแก่พระฤาษีทั้งสองแล

ฝ่ายว่า นกหัสถีลิงค์นั้น ครั้นได้ไปถึงมหาสมุทรแล้ว ก็แผลงให้น้ำทะเลแตก

(๑) ที่จะเป็นนายควาย

เป็นสองภาคด้วยลมปีกทั้งสอง แล้วคาบเอามหาสังขบัตรอันเก่าแล้ว ด้วยจะงอยปาก ได้แล้วบินมาโดยอากาศ แล้วก็น้อมเข้าไปถวายแก่พระสัชชนาไลยมหาฤาษี

ฝ่ายพระฤาษีสัชชนาไลยนั้น ก็กล่าวกะนกหัสดีลิงค์ว่า แนะนกหัสดีลิงค์ ท่านจงคาบมหาสังขบัตรนี้ไปถวายแก่พระสุกกทันต์แลพระวาสุเทพผู้เป็นสหายของเรา สำนักอยู่เขาอุจฉุบรรพต

นกหัสดีลิงค์ก็คาบเอามหาสังขบัตรแล้วบินมาโดยอากาศ ด้วยกำลังฤทธิ์แห่งพระฤาษี ได้ถึงแล้วโดยขณะเดียว จึงถวายมหาสังขบัตรนั้นแก่พระดาบสทั้งสอง แล้วก็หลีกไปสู่สถานแห่งตน

เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาจารย์ได้หมายเอาเหตุนี้ สำแดงพระคาถากล่าวแล้ว แปลความว่า

ลำดับนั้น พระสัชชนาไลยผู้มีฤทธิ์ปรากฏเป็นอันงามนั้น เธอสำนักอยู่เหนือยอดเขานคลใกล้เมืองสัชชนาไลย ครั้นได้เห็นคำของสหาย จึงได้ส่งนกหัสดีลิงค์ ให้ไปคาบสังขบัตรอันมีอยู่ในกลางทะเล

ฝ่ายว่านกหัสดีลิงค์อันเป็นนกทวิชาติเกิดแต่ฟองไข่นั้น เป็นนกมีอิทธิพล ได้ทำน้ำให้แยกเป็นสองภาคด้วยลมปีกโดยกำลังอิทธิฌานของพระฤาษี แล้วโฉบลงไปคาบเอาสังขบัตรอันตายแล้วนานด้วยจะงอยปากได้แล้ว ก็มาด้วยฤทธิ์โดยทางอากาศ ครั้นถึงแล้วจึงได้ถวายแก่พระฤาษี พระฤาษีก็ชมเชยนกนั้นแล้ว ก็ส่งให้เป็นทูตไปให้แก่สหาย

ณ ลำดับนั้น นกตัวประเสริฐนั้นได้มาแล้วในที่นั้นโดยอากาศ ครั้นถึงแล้วนกนั้นจึงมอบสังขบัตรนั้นให้แก่ฤาษี ครั้นมอบแล้วก็หลีกไปสู่สถานแห่งตนโดยทางเวหา

ลำดับนั้น พระมหาฤาษีทั้งสองนั้น ก็ถือเอาสังขบัตรนั้น แล้วหงายขึ้นในภูมิที่นั้นแล้วแผ่ออกไป

ก็ประเทศนั้น จึงได้มีสัณฐานเป็นสังขบัตรอย่างนั้น ทั้งด้านยาวแลด้านกว้างโดยรอบทั้งสิ้นเป็น ๑๕๕๐ วา

พระมหาฤาษีทั้งสองนั้น ได้ขีดแล้วในภูมิโดยวงไปในภายนอกแห่งเมืองนั้นโดยสัญญาว่า "เป็นนครปราการ ด้วยคูรอบนี้"

อันว่าสัมภารทั้งหลายมีปราการแลทวารแลเสาเป็นต้น ต่าง ๆ สนิทแล้ว แลมี

โครณอันยกรงไชยธงปฎากเบ็นต้น เขียนลวดลายอันวิจิตรแล้ว ได้เกิดขึ้นเองด้วยอิทธิพลแห่งพระฤๅษีทั้งสองนั้น

ณ ขณะนั้นเทียว พระฤๅษีได้ขีกแล้วซึ่งตำบลมีรูปอย่างนั้น เพื่อแวดล้อมโดยรอบแห่งภายนอกปราการนั้น

ณ ข่ณะนั้น พื้นปถพีได้จมลงไปเองในระหว่างที่อันพระฤๅษีขีดแล้ว ก็เบ็นคูลึกโดยรอบ อันกาดาษด้วยน้ำแลเบญจพรรณปทุมแลอุบลมีกลิ่นอันหอมสะอาดงามยิ่งหาที่จะเปรียบมิได้ ได้มีแล้ว

ลำดับนั้นอันว่าอวัยวะแห่งพระนครทั้งหลายทั้งปวง คือ พระลานหลวงภายในนครแลราชนิเวศน์แลปราสาทก็ได้ปรากฏแล้ว

เพราะเหตุนั้น พระสังคาหิกะเถรเจ้า เมื่อจะแสดงเหตุนั้นให้แจ้ง จึงกล่าวพระคาถาแปลความว่า

ในลำดับนั้น พระดาบสทั้งสอง คือ พระวาสุเทวฤๅษี พระสุกกทันตฤๅษี ได้เนรมิตแล้วซึ่งพระนคร อันเบ็นรัมณียสถานจำแนกออกโดยส่วน ๆ คือ มีทวารแลปราการบริบูรณ์แล้ว ประดับแล้วด้วยโครณอันมีค่า มีกุฎาควรเบ็นราชนิเวศน์ งามคล้ายเทวินทบุรพิมาน จึงมีอภิธานว่า " พิงคบุรี " อันรุ่งเรืองบวรแล ฯลฯ

อันนี้ เบ็นนิเทศแห่งเมืองหริปุญไชย อันพระมหาเถรมีนามว่า โพธิรังสีได้แต่งตามคำมหาจารีกเบ็นปริเฉทสาม จบเท่านี้ ฯลฯ

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๔

ครั้นเมื่อการบริกรรมพระนครทั้งปวงสำเร็จลงแล้วอย่างนี้เทียว พระวาสุเทพฤาษี จึงกล่าวแก่พระสุกกทันตบัณฑิตฤาษีว่า ดูราสหาย เมืองของเรางามหาที่จะเปรียบมิได้ ใครจักครองราชสมบัติเล่า

ลำดับนั้น พระสุกกทันต์กล่าวกะพระวาสุเทพว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คนบริจาริกาของท่านทั้งหลายมีเป็นอันมาก เราทั้งหลายจะทำการอภิเษกคนนั้น ๆ ตามชอบใจ แล้วให้ครองราชสมบัตินี้เถิด

ลำดับนั้น พระวาสุเทพมหาฤาษี ได้กล่าวกะพระสุกกทันต์ว่า ข้าแต่สหาย ชนทั้งหลายเหล่านี้เป็นมฤคชาติอันธพาล ถึงอาจาระอคติจัณฑาลหยาบคายถือกระด้างมักประพฤติตามชาติของคนมีอยู่ จักสามารถครองราชสมบัติอย่างไรได้

เพราะเหตุใดข้าพเจ้าจึงว่าอย่างนี้ คือว่าชนเหล่านี้บางพวกมีหทัยประกอบด้วยมานะ มีมานะอันกระด้างมีอยู่ เพราะความที่แห่งชนเหล่านั้นได้เกิดแล้วในรอยเท้าช้าง บางพวกเป็นคนมีหทัยหยาบคาย มีหทัยถือกระด้าง มีหทัยเหมือนแรด มีอยู่เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายนั้นเกิดแล้วในรอยเท้าแรด "ครุหทยา" บางพวกมีหทัยเงื่องหงอย มีหทัยหนัก "ควยหทยา" มีหทัยเหมือนโคถึกมีอยู่ เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายนั้น เกิดแล้วในรอยแห่งโคถึก "พาลหทยา" บางพวกมีหทัยอ่อน มีหทัยโลภ มีหทัยเหมือนโคมีอยู่เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเกิดแล้วในรอยโค บางพวกมีหทัยประกอบด้วยมายามาก มีหทัยไม่ตรง มีหทัยเหมือนมฤคมายามีอยู่ เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเกิดแล้วโดยมฤคมายา บางพวกเป็นมนุษย์มีลักษณะเป็นมนุษย์บ่มีแล้ว ย่อมไม่รู้ว่า "สิ่งนี้ดี สิ่งนี้ชั่ว สิ่งนี้กุศล สิ่งนี้อกุศล" ดังนี้เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเป็นมนุษยชาติเกิดแล้วเพราะเหตุนั้น เราจึงว่าแก่สหายของเราว่า "ชนทั้งหลายเหล่านี้ย่อมไม่สามารถครองราชสมบัติได้"

ถ้าหากว่าพืชของมหาสหายมีอยู่ ท่านจงให้ผู้พืชนั้นแก่เราทั้งหลาย จักให้ครองราชสมบัตินี้

พระสุกกทันตบัณฑิต ได้ฟั่งคำพระวาสุเทพแล้วยิ้มแย้มกล่าวคาถาว่าอย่างนี้ แปลความว่า

ข้าแต่ท่านชฎาธาร ท่านจงฟั่งคำข้าพเจ้าแน่ละฤๅ ข้าพเจ้าขออภัยต่อท่าน ๆ จงให้อภัยแก่ข้าพเจ้า พืชอันอุดมกว่าพืชทั้งหลายในโลก ข้าพเจ้าไม่เห็นเลย เบื้องหน้าแต่นั้นไป ถ้าท่านให้อภัยแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจักบอกพืชนั้นแก่ท่านตามจริง

พระวาสุเทพนั้น ครั้นได้ฟั่งกถาของพระสุกกทันต์นั้น จึงกล่าวเบ็นคาถาตอบ แปลความว่า

ดูกรพระสหาย ท่านอย่าพูดอย่างนี้เลย ภัยอะไร จักมีแก่ท่านเล่า โดยแม้ว่าศีรษะของข้าพเจ้าจะแตก ข้าพเจ้าจะไม่ทำความโกรธแก่ท่านเลย

ลำดับนั้น พระสุกกทันต์ได้กล่าวกะพระวาสุเทพว่า

* ดูกรสหาย ถ้ากระนั้นท่านจงฟั่ง พระธิดาพระเจ้าลโวราชมีแล้วเบ็นสุชาติ มีรูปงาม มีศีล มีปรีชา พระนามว่า "จามเทวี" ดังนี้ได้ปรากฏทั่วทิศ เบ็นครุณกุมารีทรงเบญจกัลยาณีงาม เบ็นสตรีวิเคราะห์[๑] พระสามีของนางนั้นเดี๋ยวนี้ มีศรัทธาได้บวชเบ็นบรรพชิต เราทั้งสองจักทูลขอนางนั้นต่อพระเจ้าลโวราชแล้ว เชิญมาสู่พระนครในที่นี้ นางนารีผู้มีบุญนั้น จักยังพืชของตนให้จำเริญยิ่งได้

ครั้นพระสุกกทันต์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระวาสุเทพก็กล่าวว่า "ดูราสหาย ครั้นเมื่อการเบ็นอย่างนี้มีแล้ว ทูตของเราผู้ฉลาดในถ้อยคำไม่มี เราจักทำอย่างไร"

พระสุกกทันตบัณฑิต จึงกล่าวว่า "ดูราสหาย ถ้าอย่างนั้นไซร้ จงส่งให้คเวยยกุมารไปกับด้วยเรา เราจักไปสู่พระเจ้าลโวราชนั้น

พระวาสุเทพก็รับว่าดีแล้ว จึงให้คเวยยกุมารเบ็นราชทูตเขียนนิทาน (คำตอบ) จัดบรรณาการเบ็นอันมาก ส่งไปกับคเวยยกุมารสู่สำนักแห่งพระเจ้าลโวราชนั้น

แม้ว่าคเวยยกุมารก็ได้ข้ามลง โดยกระแสน้ำพิงคนที ด้วยเรือบริวารทั้งหลายเบ็นอันมาก

ฝ่ายพระสุกกทันตมหาฤๅษีก็ไปโดยอากาศ ได้ถึงลโวนครก่อนกว่าคเวยยกุมารนั้น

---

(๑) อิตฺถิวิคฺคห ทีจะหมายความว่า เบ็นหม้าย

ส่วนกเวยยกุมารได้ไปโดยอิทธิพลแห่งพระฤาษี ก็ได้ถึงแล้วโดยไม่นานเทียว

พระสุกกทันตบัณฑิตมหาฤาษีก็ให้กเวยยกุมาร จัดบรรณาการแล้วทำให้เป็นบรรณาทูตพากันเข้าไปสู่ราชนิเวศน์ ครั้นประดิษฐานอยู่แล้ว จึงทำปฏิสันถารกล่าวว่า

ดังอาตมถาม มหาราชเจ้าทรงสำราญพระหฤทัย ทั้งอุปัททวะน้อยใหญ่มิได้มี จักรวัตติธรรมทรงบำเพ็ญเป็นอันดีอยู่แลฤๅ พระองค์ทรงปรนปรือราษฎรเสมออยู่มิได้บกพร่อง ทั้งชาวชนบทเกษมสุขอยู่ตามคลองธรรมประเพณีพระราชอาณาจักรรวบรวมเป็นสามัคคีดีอยู่มิได้แตกต่างหรือประการใด

เมื่อพระสุกกทันต์ถามดังนี้ พระเจ้าลโวราชก็ตำรัสประภาษปฏิสันถารตอบว่า

ข้าแต่พระฤาษีเจ้า เรานี้ก็มีกุศลจิตสบาย อนึ่ง ภัยอุปัทวันตรายก็มิได้มี ทั้งจักรวัตติธรรมก็ดำรงคงที่ไม่เสื่อมคลาย เราปกครองราษฎรสบายไม่ย่อหย่อน ชาวชนบทก็พากันสโมสรเกษมสานต์ ทั้งราชอาณาจักรก็มิได้ร้าวรานร่วมสามัคคีดี

เมื่อพระเจ้าลโวราชตรัสฉะนี้แล้ว จึงประภาษถามพระฤาษีด้วยบาทคาถาแปลความว่า

"นุน" ดังข้าพเจ้าถาม ข้าแต่ท่านผู้เจริญงาม พระคุณเจ้า ได้มานานอยู่แล้วฤๅ อาพาธไข้สิ่งไรได้มีบ้างแลฤๅแก่พระผู้เป็นเจ้า ความแก่หง่อมนั้นเล่าเป็นอย่างไรบ้าง พระคุณได้มาในหนทางเป็นอย่างไรเล่า

ลำดับนั้น พระฤาษีจึงทูลเป็นพระคาถาแปลความว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า อาตมภาพได้มาในสำนักพระองค์นั้นนานแล้ว อาพาธแลภัยอันตรายในหนทางแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มิได้มีแก่อาตมภาพ ก็แต่ว่าพระฤาษีสหายของอาตมภาพรูปหนึ่งนั้น มีนามว่า "วาสุเทพ" ดังนี้ เธอสำนักอยู่ยอดเขาอุจฉุบรรพตเหนือแม่น้ำพิงค์ขึ้นไป เธอนั้นใคร่ต่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกทั้งหลาย ได้เรียกอาตมภาพไปแต่พระนครนั้นแล้ว

ลำดับนั้น อาตมภาพทั้งสองได้ช่วยกันสร้างพระนครอันเป็นสถานที่จะบังเกิดพระธาตุของพระชินสีห์เจ้า เป็นเมืองอันงามรื่นรมย์อย่างยิ่งสำเร็จลงแล้ว อาตมภาพจึงได้มาเฝ้ามหาราชเจ้าในเมืองนี้

พระราชาจึงถามว่า

ข้าแก่ท่านผู้ทรงธรรม ก็ใครเล่ามีเพศเป็นทูตมาแล้วโดยเบื้องหลังพระผู้เป็นเจ้าผู้นั้น เป็นชนของท่านฤๅ ฤๅว่าเป็นชนอื่น

ลำดับนั้น พระสุกกทันต์ทูลว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า ผู้นั้นเป็นทูต ที่พระวาสุเทพส่งมา เพื่อจะซับทราบข่าวคราวของพระองค์ ได้มากับด้วยอาตมภาพ

พระราชาได้ทรงทราบคำพระฤๅษีนั้น ก็มีพระทัยชื่นชมแล้วนิมนต์พระฤๅษีด้วยอาสนะ

ครั้นพระฤๅษีนั่งแล้วและคะวะยะทูตจึงประคองแลทำอัญชลีเหนือศีรษะ ทูลพระราชา ด้วยคาถาบาทกึ่งแปลความว่า

ข้าแต่เทวดาเจ้า ข้าพระบาทขอถวายบังคม ความเจริญจงมีแก่พระองค์พระเจ้ามหาราชเถิด รัตนอันใดอันหนึ่งมีอยู่ในแว่นแคว้นของพระวาสุเทพเจ้า สรรพรัตนทั้งปวงทั้งหลาย จะขอน้อมถวายแด่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นอิศวรเทวราช ขอพระบาทจงประทานพระธิดาแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย

พระราชาได้สดับคำราชทูตนั้นก็มีพระทัยพิศวง ทรงแย้มสรวลแล้วทอดพระเนตรดูพระสุกกทันตมหาฤๅษีตรัสถามว่าอย่างนี้

ข้าแต่พระฤๅษี ทูตผู้นี้พูดอะไร มาขอธิดาข้าพเจ้า ข้าแต่ท่านผู้เป็นปราชญ์ข้าพเจ้าไม่เข้าใจซึ่งวัตถุนี้ ซึ่งนัยนี้เลย

เมื่อพระราชาตรัสดังนี้แล้ว พระสุกกทันต์ผู้บัณฑิต จึงทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมกษัตริย์ ทูตนั้น ได้มาขอพระธิดาในสำนักพระองค์นั้น กล่าวว่าสถานก็ดี วัตถุก็ดีเป็นของประเสริฐควรรื่นรมย์เป็นอันดี แม้ถึงสมเด็จพระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์ไว้ก่อน อาตมภาพจักแถลงโดยชอบ ขอพระองค์จงสดับประวัติข่าวนั้นเถิด กาลเมื่อสมเด็จพระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐยังมีพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาแล้วแต่เมืองพาราณสีโดยประเทศอากาศ ครั้นถึงสถานที่นี้แล้ว สมเด็จพระสุคตเจ้า ก็เสด็จลงมาประดิษฐานอยู่แล้ว ทอดพระเนตรแลไปมายังตำบลนั้นๆ มี

พุทธฎีกาว่า "สถานที่นี้ สมควรเป็นสถานอันรื่นรมย์ยิ่ง จะเป็นพระบุรีใหญ่ปรากฏในอนาคต ณกาลใด เราพระตถาคตปรินิพานแล้วพระธาตุของเราจักปรากฏในที่นี้"

เมื่อสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าตรัสดังนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่สถานของพระองค์จำเดิมแต่นั้นมาสถานที่นั้น ก็ได้เป็นสถานที่เทวามนุษย์ทั้งปวงบูชา ทั้งบรรดาหมู่ฤาษีชฎาธรทั้งหลาย ก็ได้พากันมาบูชาซึ่งสถานตำบลนั้น ฝ่ายอาตมาภาพกับพระวาสุเทพทั้งสองก็ได้พากันขึ้นไปแล้ว เนรมิตเป็นนครในที่นั้น ถึงพร้อมด้วยสิ่งทั้งปวงเป็นอันงาม เป็นรัมณียสถาน ให้ความใคร่สมปรารถนาคล้ายกับเทวนคร ประชุมชนได้สโมสรในนครนั้น แม้ว่าการทำกรรมที่ไม่ควรแต่คนเดียว ก็มิได้มี เพราะเหตุนั้น ทูตนั้น

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๔–๕–๖

ตอนนี้ในฉบับเดิมความขาด
จึงได้เอาความในชินกาลมาลีปกรณ์มาแทรกให้เต็ม*

ก่อนจะถึงปีที่ว่านี้ ครั้งเมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้วได้ ๑๒๐๔ ปี ตรงกับจุลศักราชของเมืองนี้ (*ปุณณกาม*) ๒๒ ปี ในวันเพ็ญเดือน ๔ ยังมีฤษีตนหนึ่งชื่อ วาสุเทพ ได้สร้างเมืองหริปุญชัย (*นครลำพูน*) ครั้งรุ่งขึ้นปีที่ ๒ จากปีที่สร้างเมืองหริปุญชัยแล้วนั้น พระนางจัมมเทวีมาจากเมืองลวปุระ(๑) ครองราชสมบัติในเมืองหริปุญชัย ต่อจากนั้นพระเจ้าอาทิตย์ได้ทรงอภิเษกในเมืองหริปุญชัย เมื่อปีจุลศักราช ๔๐๙ ต่อมาถึงจุลศักราชประมาณ ๔๒๕ พระธาตุเจดีย์หลวง ผุดขึ้นมาในเมืองหริปุญชัย คำโบราณสันนิษฐานไว้ดังนี้ และข้อสันนิษฐานนั้น ตรงตามนัยบันทึกจดหมายเหตุราชวงศ์ในเมืองหริปุญชัย เพราะฉะนั้น ข้อสันนิษฐานนั้นจึงถูกต้อง เพื่อสนับสนุนข้อสันนิษฐานนั้น ขอเล่าเรื่องกาลบังเกิดเมืองหริปุญชัยนี้ ตั้งแต่เริ่มต้น ดังต่อไปนี้

[เรื่องสร้างเมืองหริปุญชัย]

ได้ยินว่า แต่เดิม ยังมีกุลบุตร ๕ คน เป็นเพื่อนกัน คือ วาสุเทพ ๑ สุกกทันต์ ๑ อนุสิส ๑ พุทธชฎิล ๑ สุพรหม ๑ ได้บวชในพระพุทธศาสนาเล่าเรียนพระไตรปิฎก แล้วสังเกตเห็นว่า การประพฤติตามธรรมวินัยเป็นภาวะที่หนัก จึงลาเพศออกแล้วออกบวชเป็นฤษีแต่สุกกทันต์คงเป็นคฤหัสถ์อาศัยอยู่ในเมืองลวปุระ ท่าน ๔ องค์นอกนี้ มีท่านวาสุเทพเป็นต้นได้บรรลุกำลังอภิญญา อาศัยอยู่ในประเทศสยาม

---

* ในการจัดพิมพ์ครั้งก่อนได้นำข้อความในชินกาลมาลินี ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ราชบัณฑิตแปลมาแทรก แต่ในการพิมพ์คราวนี้ (พ.ศ. ๒๕๑๐) ได้นำข้อความใน ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่ง กรมศิลปากรให้ ร.ต.ท. แสง มนวิทูรแปลใหม่ มาพิมพ์แทรกไว้แทน

(๑) ท่านผูกศัพท์บาลีว่า ลวปุร เข้าใจว่าหมายถึงเมืองที่ต่อมาเรียก ลพบุรี

บรรดาท่านเหล่านั้น ท่านวาสุเทพอยู่ที่ดอยอุจฉุบรรพต[๑] ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี[๒] ท่านพุทธชฎิลอยู่ที่ดอยชุหะบรรพต[๓] ริมแม่น้ำสาร[๔] ท่านอนุสิสอยู่ที่เมืองหลิททวัลลินคร[๕] ท่านสุพรหมฤษีอยู่ที่สุภบรรพต[๖] ริมฝั่งแม่น้ำวังกะ[๗]

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านวาสุเทพลงมาจากดอยอุจฉุบรรพต พบทารก ๖ คน คือ ในรอยเท้าช้าง ๒ คน ในรอยเท้าแรด ๒ คน ในรอยเท้าโคลาน ๒ คน จึงเอาไปเลี้ยงไว้ และทารก ๖ คนนั้น เติบโตขึ้นมาโดยลำดับ ก็สมสู่คู่ใครคู่มัน แล้วปฏิบัติเลี้ยงดูท่านวาสุเทพ เล่ากันมาว่า ยังมีนางเนื้อตัวหนึ่งมายังที่ถ่ายปัสสาวะของท่านวาสุเทพ ดูดดื่มน้ำปัสสาวะที่ปนน้ำอสุจิ ก็ตั้งครรภ์ขึ้นมา แล้วก็คลอดลูกออกมาเป็นมนุษย์ ๒ คน ท่านวาสุเทพเกิดความเอ็นดู เลี้ยงทารกนั้นด้วยน้ำนมที่ไหลออกจากนิ้วมือ และทารกทั้ง ๒ นั้นก็เจริญวัยขึ้นโดยลำดับ ได้สมสู่กันเอง คนผู้ชายชื่อ กุนรฤษี คนผู้หญิงชื่อ มิคุปปัตติ ท่านวาสุเทพได้สร้างเมืองชื่อ มิคสังคร[๘] แล้วให้กุนรฤษีครองราชสมบัติในเมืองนั้น และให้คนทั้ง ๖ ที่ได้ในรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสมสู่คู่ใครคู่มันนั้น อยู่ในเมืองนั้นด้วย

ฝ่ายราชากุนรฤษี ตั้งอยู่ในโอวาทของท่านวาสุเทพ ครองราชสมบัติในเมืองมิคสังคร ๗๗ ปี พระเจ้ากุนรฤษีมีพระราชบุตร ๓ องค์ คือ เจ้ากุนริ ๑ เจ้ากุนริโลละ ๑ และเจ้ากุนริสิคนาส ๑

---

(๑) แปลตามศัพท์ว่า ดอยอ้อย เข้าใจว่าหมายถึงดอยที่เรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า ดอยสุเทพ

(๒) แปลตามศัพท์ว่า แม่น้ำปลาตะเพียนทอง หรือ แม่น้ำแดง ในพงศาวดารโยนกเรียกน้ำแม่ขาน น่าจะเพี้ยนมาจากแม่น้ำขาง เพราะคำว่า ขาง ภาษาเหนือ แปลว่าเหล็กชนิดหนึ่งที่ใช้ทำกะทะ จึงพลอยเรียกว่า หม้อขางไปด้วย ซะรอยน้ำในแม่น้ำนั้นจะขุ่นสีเหมือนสนิมเหล็ก จึงเรียกแม่น้ำขางแล้วกลายเป็นน้ำแม่ขานไป

(๓) แปลตามศัพท์ว่า ดอยบูชา หรือ ดอยดอกไม้เพลิง น่าจะเป็นดอยที่เขาจุดบ้องไฟ หรือ ไฟพะเนียงในการบูชานักษัตรฤกษ์

(๔) ห้วยแม่สารอยู่ใกล้ดอยบาไห้ ในท้องที่จังหวัดลำพูน

(๕) แปลตามศัพท์ว่า เมืองขมิ้นเครือ มีบางท่านสันนิษฐานว่า เมืองศรีสัชชนาลัย เล่ากันว่า ท่านอนุสิสอยู่ภูเขาพระศรี

(๖) แปลตามศัพท์ว่า ดอยงาม และในท้องที่จังหวัดลำปาง มีดอยลูกหนึ่งชื่อดอยงาม

(๗) คงหมายถึงแม่น้ำวัง ในจังหวัดลำปาง

(๘) แปลตามศัพท์ว่า สัญญากับเนื้อหรือเก้ง คงหมายเอาว่า ท่านวาสุเทพเลี้ยงเด็กทั้ง ๒ ไว้แล้ว สัญญาว่าโตขึ้นจะให้ครองเมือง ครั้นเด็กนั้นโตเป็นหนุ่มสาว ได้กันเองแล้ว จึงสร้างเมืองให้ตามสัญญา แต่ในหนังสือจามเทวีวงศ์ เรียกชื่อเมืองนี้ว่า มิคสังฆนคร ให้คำอธิบายเป็นภาษาบาลีว่า "ตํ จ ปเทสํ มิคคณนิวาสนนฺตํ มิคสงฺฆนครนฺติ วุตฺตํ" แปลว่า ก็ประเทศนั้น เป็นที่อาศัยอยู่ของหมู่เนื้อ ประเทศนั้น จึงเรียกว่า มิคสังฆนคร เมืองนี้อยู่ที่เชิงดอยสุเทพ

ฝ่ายท่านวาสุเทพ ก็สร้างนครให้พระราชบุตร ๓ องค์ของพระเจ้ากุนรฤษีอยู่คนละแห่ง ๆ

บรรดาพระกุมารเหล่านั้น เมื่อพระบิดาล่วงลับไปแล้ว เจ้ากุนริลิกนาส ก็ได้ครองราชสมบัติในเมืองมิคสังคร แล้วกลับไปครองราชสมบัติในเมือง รันนปุระ(๑) ที่ท่านฤษีวาสุเทพสร้างให้แต่เดิมนั้นอีก พระเจ้ากุนริลิกนาสนั้น ยังเมืองรันนปุระให้ฉิบหายด้วยความอยุติธรรม ตัดสินคดีลูกตีแม่อ้างอุปมาเหมือนไม้ตีฆ้อง *(ว่าไม่มีความผิด)*

ครั้งนั้น ท่านวาสุเทพเที่ยวพิจารณาดูสถานที่ซึ่งมีชัยภูมิดี ได้เห็นสถานเป็นที่ประทับของพระพุทธแห่งเราทั้งหลาย จึงตกลงใจว่า สถานที่นี้มีชัยภูมิดียิ่งนักหนอ จึงได้สร้างเป็นนครขึ้นนครหนึ่งในที่นั้นริมฝั่งแม่น้ำพิงค์(๒) ครั้นสร้างเสร็จแล้ว จึงมาคิดว่า คนอื่นนอกจากท่านสุกกทนต์สหายของเราผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติมีศีลคุณเป็นต้น ย่อมไม่มี นครนี้ควรแก่ท่านสุกกทนต์สหายของเรานั้นโดยแท้ จึงจารหนังสือลงในใบลานผูกติดไว้ที่กอไผ่กอหนึ่ง ให้ลอยตามน้ำแม่พิงค์ลงไปยังเมืองลวปุระ ท่านสุกกทนต์ได้อ่านหนังสือใบลานนั้นแล้ว ขึ้นกอไผ่ลอยทวนน้ำแม่พิงค์มาถึงโดยลำดับ ท่านวาสุเทพ ก็เล่าเรื่องทั้งปวงให้ท่านสุกกทนต์ฟัง ท่านสุกกทนต์จึงกล่าวว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ถ้าได้นำเชื้อสายของพระเจ้าจักรพรรดิเมืองลวปุระมายังที่นี่แล้ว ก็จะมีความสุขความเจริญ ครั้นแล้วท่านทั้งสองจึงส่งทูตชื่อนายควาย(๓) พร้อมกับชายฉกรรจ์ ๕๐๐ คนไป ทูตควายไปถึงแล้ว ถวายบังคมพระราชาจักรพรรดิผู้เป็นใหญ่ในเมืองลวปุระแล้ว ทูลเรื่องราวทั้งหมดที่ท่านวาสุเทพสั่งมา ทูตควายพักอยู่ในเมืองลวปุระนั้น ๑ ปี พอออกพรรษาแล้ว จึงทูลลาพระเจ้าจักรพรรดิกลับ พระเจ้าจักรพรรดิมีพระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า พระนางจัมมเทวี เป็นอัครมเหสีของเจ้าประเทศราชในเมืองรามัญ(๔) กำลังทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน พระเจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนางจัมมเทวีพระธิดาของพระองค์ให้มาครองราชสมบัติใน ที่นี้ *(หริปุญไชย)* ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ ๕๐๐ องค์ กับพระมหาเถร

---

(๑) เมืองนี้อยู่ใต้นครลำพูน

(๒) ท่านผูกศัพท์บาลีว่า พิงฺคนที เข้าใจว่าหมายถึงแม่น้ำบิง

(๓) ท่านผูกศัพท์บาลีว่า ควยํ นาม ทูตํ ปาเหสุํ แปลว่าส่งทูตชื่อควาย

(๔) เจ้าประเทศราชในเมืองรามัญนี้ อาจเป็นเมืองรามซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับเมืองลพบุรีก็ได้ ท่านผู้ชำระหนังสือนี้อาจเข้าใจผิด เลยระบุชื่อให้ชัดเป็นเมืองรามัญ จึงทำให้เข้าใจเป็นเมืองมอญไปเสีย ในต้นฉบับใบลานเดิมว่า รามนคเร แปลว่า ในเมืองราม

ทรงไตรปิฎก ๕๐๐ องค์ ลงเรือมาตามแม่น้ำพิงค์ ๗ เดือนจึงบรรลุถึงเมืองนี้ ท่านวาสุเทพและท่านสุกกทนต์พร้อมด้วยชาวเมืองทั้งปวง ได้อัญเชิญพระนางจัมมเทวีนั้นนั่งบนกองทองคำ[๑] แล้วอภิเษก อาศัยเหตุที่พระนางนั่งบนกองทองคำอภิเษก นครนั้นจึงชื่อว่า หริปุญไชย[๒] สืบมาจนทุกวันนี้

พระนางจัมมเทวีถึงนครนี้แล้วได้ ๗ วัน ก็ประสูติพระโอรส ๒ พระองค์ในวันเพ็ญ เดือน ๓ พระโอรสองค์พี่พระนามว่า มหายส องค์น้องพระนามว่า อินทวร หรือ อนันตยส เมื่อพระกุมารทั้งสองนั้นมีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระกุมารมหายสก็ได้ราชาภิเษกในราชสมบัติ ส่วนพระนางจัมมเทวีได้สะสมกองการกุศลเป็นอเนกในพระพุทธศาสนา ทรงอุทิศส่วนบุญแก่เทพดาทั้งหลายผู้รักษาพระนคร และทรงถวายเครื่องสักการแก่ผู้ตั้งอยู่ในธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจบุญของพระนาง เทพดาทั้งหลายนำช้างมีเดชมาให้ขึ้นระวางเป็นช้างพระที่นั่งอันเป็นมงคล ในครั้งนั้น ยังมีพระยามิลักขะ[๓] ชื่อ พิลังกะ ห้อมล้อมด้วยทหาร ๘๐,๐๐๐ คน ยกมาเพื่อจะยึดนครหริปุญชัย เจ้ามหายสประทับบนคอช้างพระที่นั่ง เจ้าอินทวรประทับกลางช้าง ควาญนั่งท้ายช้าง แวดล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมาก เสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้งนั้น พญามิลักขะเห็นรัศมีสีแดงลุกโพลงอยู่ที่ปลายงาช้างเผือก ตกใจกลัวตาย มิอาจทนอยู่ในสนามรบได้ ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีไป ตั้งแต่นั้นมานครหริปุญไชย ก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย

กาลอุบัติแห่งนครหริปุญไชย

จบบริบูรณ์

---

(๑) บนกองทองคำ ท่านผูกศัพท์บาลีว่า หริปุญเช แปลว่า บนกองหริ แต่คำ "หริ" แปลว่าทองคำก็ได้, จันทน์เหลืองก็ได้ แปลว่า หญ้าแพรกก็ได้ อาจเป็นว่า ได้อัญเชิญพระนางให้นั่งบนกองจันทน์เหลือง หรือนั่งบนกองหญ้าแพรกก็ได้

(๒) ลางแห่งเรียกหริภุญชัย ในหนังสือบาลีศาสนวงศ์ กล่าวว่าพระพุทธเสด็จมาประทับฉันผลสมอ ที่นั้นจึงเรียกหริภุญชัย หริแปลว่าสมอ ภุญชัยแปลว่าฉัน และเรียกว่าลำพูน เพราะฤษีทั้งหลายคนโทน้ำเต้าไว้ที่นั่น น้ำเต้าคำบาลีว่า ลาพุ ต่อมากลายเป็นลำพูน ชาวเหนือเรียก ละปูน

(๓) มิลักขะ แปลตามศัพท์ว่า คนป่า, คนร้าย แต่เฉพาะรายนี้ ท่านไม่บอกว่ามาจากไหน ทั้งมีจำนวนมากมายผิดปกติคนป่าทั่วๆไป จึงน่าจะให้เข้าใจว่าเป็นพวกไทยใหญ่ทางเมืองเงี้ยว เหมือนอย่างจีนเรียกไทยและพวกไม่ใช่จีนว่า ฮวนนั้ง แปลว่า คนป่า

[เรื่องรัชสมัยของพระนางจัมมเทวี]

ฝ่ายพระเจ้าอินทวร พระโอรสของพระนางจัมมเทวี ใคร่จะครองราชสมบัติแยกไปต่างหาก จึงแจ้งความประสงค์ของตนแก่พระมารดา พระนางจึงให้เจ้าอินทวรไปบอกฤษีวาสุเทพ ท่านวาสุเทพได้ชี้แจงดังต่อไปนี้ว่า มีฤษีตนหนึ่ง ชื่อพุทธชฎิล อาศัยอยู่ที่ดอยชุหะบรรพต ริมฝั่งแม่สารด้านทิศตะวันออกแห่งนครหริปุญไชย ถัดนั้นไปมีพรานผู้หนึ่งชื่อเขลางค์ อาศัยอยู่ที่ดอยลุทธบรรพต(๑) ถัดนั้นไปมีฤษีตนหนึ่ง ชื่อสุพรหม อาศัยอยู่ที่สุภบรรพตริมฝั่งแม่น้ำวัง ถ้าเจ้าอินทวรใคร่จะครองราชสมบัติขอให้ไปกราบไว้ฤษีพุทธ-ชฎิล คือเดินทางจากนี้ไปเอาพรานเขลางค์.เป็นมัคคุเทศก์ แล้วเดินทางต่อจากนั้นไปกราบไหว้ฤษีสุพรหมอ้อนวอนขอนครกับท่าน เจ้าอินทวรได้ฟังคำชี้แจงนั้นแล้ว กราบลาพระมารดาของตน พาบริวารส่วนตัวไปตามกำหนดที่ฤษีวาสุเทพชี้แจง ได้กราบฤษีสุพรหมแล้ววิงวอนขอนคร ต่อแต่นั้น ฤษีสุพรหมกับพรานเขลางค์ จึงสร้างนครอันดีงามขึ้นนครหนึ่งมอบให้เจ้าอินทวรครอบครอง เพราะอาศัยพรานเขลางค์นั้น นครนี้จึงมีชื่อว่า เขลางค์นคร(๒) ต่อแต่นั้นมา พระเจ้าอินทวรใคร่จะขอกราบไหว้พระมารดา จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งเชิญเสด็จพระมารดาของพระองค์เสด็จมานครเขลางค์นี้ อำมาตย์ผู้นั้นมาถึงนครหริปุญไชยกราบทูลเรื่องราวทั้งปวงแก่พระนางจัมมเทวี พระนางมีพระทัยชื่นชมยินดีใคร่จะเสด็จไปเยี่ยมพระเจ้าอินทวร จึงพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมากเสด็จออกจากนครหริปุญไชย

---

(๑) ลุทธบรรพต แปลว่า ภูเขา เป็นที่อยู่ของคนหยาบช้า หรือคนร้ายกาจ หมายถึงพรานล่าสัตว์ ลุทธบรรพต แปลตามความว่า ดอยพราน

(๒) คำ "เขลางนคร" นี้ ผู้แปลเข้าใจว่าเป็นภาษามอญ ในภาษามอญมีคำออกเสียงฟังคล้ายเขลางค์อยู่คำหนึ่ง คือ ฮฺลาง หรือ ขฺลาง คำนี้เมื่อเขียนอักษรมอญแล้วถอดตามตัวอักษรเป็นไทยจะเป็นดังนี้ "สฺลิง" แต่เมื่ออ่านออกเสียงจะฟังเป็นเสียง ฮฺลาง หรือ ขฺลาง และเป็นคำออกเสียงยากที่สุดในภาษามอญ ไทยโบราณจะออกเสียงไม่ชัด จึงกลายเป็น เข—ลางค์ไป คำว่า สฺลิง อ่านแบบไทยไม่ออก เพราะมีทั้งสระอิ สระ อุ แต่อ่านตามอักขรวิธีมอญฟังเป็น ฮฺลาง หรือ ขฺลาง แปลว่า "ขัน" หรือ "โอ" ชาวเมืองเหนือปัจจุบันนี้เรียกขันว่า "สลุง" ก็น่าจะมาจาก "สฺลิง" นี้ก็ได้ ถ้า "ฮฺลาง" หรือ "ขฺลาง" กลายเป็น "เขลางค" ได้ เขลางค์ก็น่าจะแปลว่า ขัน หรือ โอ ซึ่งหมายถึงดอยลูกหนึ่งมีสัณฐานเหมือนโอคว่ำ ดอยลูกนี้อยู่ที่วัดลำปางหลวง พระธาตุองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่บนยอดดอยลูกนี้ ถ้าดอยลูกนี้หมายถึงดอยที่พรานคนนี้อยู่ พรานคนนี้ก็ต้องได้ชื่อมาจากดอยลูกนี้ เพราะถ้าคำว่า "เขลางค์" เพี้ยนมาจากภาษามอญว่า "ฮฺลาง" หรือ "ขฺลาง" ซึ่งแปลว่า ขัน หรือโอ พรานเขลางค์ก็คือพรานที่อาศัยอยู่ที่ดอยเขลางค์ คือดอยโอคว่ำนั่นเอง

ไปโดยลำดับจนถึงนครเขลางค์ แล้วทรงอภิเษกพระเจ้าอินทวรในนครเขลางค์ด้วยอิสริยศอันยิ่งใหญ่ ฝ่ายพระเจ้าอินทวรทรงชื่นชมยินดี กระทำสักการอันใหญ่ยิ่งสนองพระมารดาของพระองค์ และพระนางจัมมเทวีนั้นประทับอยู่ในเขลางค์นคร ๖ เดือน จึงเสด็จไปอำลาฤษีสุพรหมแล้วเสด็จกลับนครหริปุญไชย เมื่อพระนางจัมมเทวีเสด็จมาถึงแล้ว ทรงกระทำกองการกุศลเป็นอเนก ประทับอยู่ได้ ๒ เดือนก็สวรรคต(๑)

พระรถนบัญญาเถร ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลว่า

พระมหากษัตริย์พระนามมหายศ ทรงเลื่อมใสพระรัตนตรัย ได้ครองราชสมบัติอยู่ในนครหริปุญไชย ๘๐ ปี ฯ

ฤษีวาสุเทพสร้างนครหริปุญไชยเสร็จแล้ว รุ่งขึ้นปีที่ ๒ ก็ได้กระทำพิธีอภิเษกพระนางจัมมเทวี และพระนางได้ครองราชสมบัติในนครหริปุญไชยด้วยพระองค์เอง ๗ ปี พระเจ้ามหันตยส (*มหายศ*) ได้ครองราชสมบัติต่อจากพระนาง ๘๐ ปี

กาลบังเกิดแห่งพระนางจัมมเทวี
จบบริบูรณ์

---

(๑) ตามพงศาวดารโยนกว่า พระนางจามเทวี ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๕๒ ปี สวรรคตเมื่ออายุ ๙๒ ปี

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๙

ลำดับนั้น ถึงพลโยธาทั้งหลายมีกำหนดล้วนแต่สีเขียว คือ เกราะแลหอกมีคมอันเขียวขัดแล่งปืนแลเกราะนวมมือ เป็นโยธากล้าหาญอาจทำลายศัตรูให้แหลกลาญ ถือธงรูปพระขรรค์พากันยกมาเบื้องหลัง

ณ กาลครั้งนั้น ฝ่ายฝูงเทวดาทั้งหลาย ผู้รักษาพระนครแลพฤกษาเดิม ก็ให้อุคโฆษนาการแก่กันแลกัน พากันมาอภิรักษ์ซึ่งพลโยธาทั้งหลายนั้น ๆ

ฝ่ายว่าพระกุมารทั้งสองนั้นเป็นสุพืชทรงปรีชามีสติ ได้ดำเนินทัพเข้าไปสู่เนกพาหนะของพระเจ้ามิลักขราช องอาจดังพระยาไกสร อันมิได้หวั่นหวาดต่อหมู่มฤคเข้าไปในกลาง

ครั้นเข้าไปถึง อุณณประเทศ(๑) อันมิสู้ใกล้แลใกล้เทียว แล้วให้บันลือกลองสัญญาพักพลนิกายเพื่อให้หายเหนื่อยชั่วเวลานิดหน่อยแล้ว จึงส่งอำมาตย์ผู้หนึ่งให้ไปเจรจาความเมืองกะพระเจ้ามิลักขราชว่า "เราทั้งสองผู้เป็นพระภาคิไนยของท่าน ได้มาแล้วในที่นี้เพื่อจะเห็นพระเจ้าลุง ขอพระบิตุลเจ้า จงกระเตรียมพระบุตรทั้งหลายของพระองค์ทั้งพาหนะของพระองค์โดยด่วนเถิด อย่าได้ช้าเลย เราทั้งหลายจักไปเดี๋ยวนี้"

ทูตนั้น ครั้นไปแล้ว ได้ทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชนั้น ตามคำกล่าวของพระกุมารทั้งสอง พระเจ้ามิลักขราชครั้นได้ฟังคำอำมาตย์นั้นแล้ว จึงกล่าวกับทูตนั้นดังนี้ว่า "ดูกรทูต พระกุมารทั้งสองนั้นมีพรรษาเท่าไร วัยของกุมารทั้งสองเท่าไร ช้างม้าพลสุรโยธาของกุมารทั้งสองมีมากเท่าไร"

เมื่ออำมาตย์ได้ฟังรับสั่งพระเจ้ามิลักขราชถาม จึงได้ทูลความว่า "ข้าแต่เทวดาเจ้า พระกุมารทั้งสองมีพรรษา ๕ พรรษา นับว่าทั้งสององค์นั้นได้ประทับอยู่เหนือหลังช้าง พระภาดาอยู่คอช้าง พระกนิฐานับว่าอยู่กลางช้าง มีช้างแต่ละตัว ๆ ตามมาเบื้องหลังพวกสุรโยธา ๓๐๐๐ ขี่ช้างมาคนละตัว พระนัดดาของพระองค์มีพลโยธาประมาณเท่านี้"

---

(๑) อุณณปเทสก์ ที่ตำบลเนินสูงแห่งหนึ่ง

พระราชาได้ฟังคำทูตนั้นแล้ว ทรงพระปรารภเสียงอันบันลือ แล้วตบพระหัตถ์ของพระองค์ทรงพระสรวลเป็นอันมาก หากตรัสเหตุนั้นหมู่อำมาตย์ของพระองค์ว่า "แนะพ่อเฮย คำของกุมารเล็กเป็นอัศจรรย์แท้ กุมารเล็กทั้งสองนั้น มีน้ำนมไหลออกแล้วแต่ปาก ถึงสุรโยธาก็น้อย ช้างแต่ละตัวของกุมารทั้งสองนั้น ก็จะไม่อาจเพื่อจะรบด้วยธิกาน้อยของเราได้ ก็อย่างไรจะรบกับด้วยเราทั้งหลายได้" ดังนี้ แล้วตรัสว่า "หิมะที่ค้างอยู่ปลายหญ้ากับน้ำในพระมหาสมุทรจะเทียบกันอย่างไรได้ รัศมีหิ่งห้อยจะเทียบแสงจันทร์วันปุณณมีอย่างไรได้"

พระราชานั้น ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ก็เสด็จยืนขึ้นแลประทับอยู่ ตรัสว่า "ดูราท่านทั้งหลายจงตระเตรียมพลของตนให้พร้อมเพียง เราทั้งหลาย จักจับพระกุมารทั้งสองนั้แล้วจักยึดเมืองไว้อีกด้วย"

ครั้นพระราชาตรัสดังนี้แล้ว จึงประทานธนดุษฎีทาย ให้แก่อำมาตย์ทูตของพระกุมารทั้งสองนั้น แล้วตรัสว่าแนะพ่อเฮย หลานปรารถนาอย่างไรเราจะทำอย่างนั้นพระหลานเราจักมาที่นี้ การเดินลำบากก็จักมี ให้กุมารทั้งสองคอยอยู่ในที่นั้นเถิด เราจะไปในที่นั้น

ครั้นตำรัสดังนี้แล้ว ก็ส่งทูตนั้นไป ทูตนั้นก็ได้ทูลแก่พระเจ้ามิลักขราช โดยชอบดังนี้แล้ว ก็มาทูลข่าวคราวทั้งปวงนั้น แก่พระกุมารทั้งสองนั้น

ฝ่ายว่าพระกุมารทั้งสองนั้นครั้นได้ฟังกถานั้นแล้ว ก็เกิดโสมนัสอย่างยิ่ง จึงได้แสดงทูตทั้งหลายแก่พลนิกายของตน ด้วยอาการอันดุษฎีแล้วให้สัญญาว่า "แนะพ่อเฮยท่านทั้งหลายจงคิดว่า" เราทั้งหลาย จักได้พระยามิลักขราชผู้ศัตรูตอบของเรา ในกาลวันนี้

พลนิกายทั้งหลายก็กล่าวว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลายทราบอยู่แล้ว"

ฝ่ายพระเจ้ามิลักขราช ก็ตระเตรียมพลในกาลเป็นระหว่างนั้นก็ได้ยกกันมาสู่ที่ตั้งทัพของพระกุมารทั้งสอง ด้วยสุรโยธาพลนิกายทั้งหลายประมาณ ๘ หมื่น ในมัชฌันติกสมัยนั้น

สุรโยธาทั้งหลายด้วยทั้งพลนิกายทั้งสิ้น พากันแล่นมาโดยกำลังเร็วดุจลมเพราะความกลัวแต่การหนีไปแห่งกุมารทั้งสองนั้น จำเดิมแต่กาลอันมาแล้ว

ครั้นเมื่อกาลประมาณ ๓๐๐ วา ๒๐๐ วา ยังไม่ถึงสถานที่กุมารทั้งสองตั้งทัพแล้ว

เทียว ก็พากันถอยกำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่ มีคออันแห้งหายใจดัง "ฮู่ฮ่า" ดังนี้ นั่งอ
เหนือคอช้าง ได้เห็นแล้วซึ่งแสงสว่างแห่งหอก แลศร แลโตมร แลพระขรรค์ แลจัก
แลสิ่งของเป็นต้น แห่งพลนิกายแห่งกุมารทั้งสองนั้นด้วย แห่งเกราะมือแลโล่ห์แลเกรา
สวมกายเป็นต้นทั้งหลายด้วย อันมีวิธีโพลงขึ้นด้วยแสงอาทิตย์อันมีรัศมีสว่างในเวลาบัจฉ
ภัตรอันบังเกิดเป็นมหันธการ สามารถกระทบจักษุประสาทแล้ว

ณ ลำดับนั้น ก็มิอาจจะพากันต่อมาได้ ก็พากันยืนนิ่งอยู่ในที่นั้น ก็ในกาลนั้
พระอาทิตย์ก็ได้ล่วงมัชฌันติกาล มีแสงแดดอันร้อน ได้ประหารหน้าแห่งสุรโยธาทั้งหลา
มีพระเจ้ามิลักขราชเป็นประธาน อนึ่งเหงื่อแห่งสุรโยธาทั้งหลายนั้น ก็ไหลออก ได้พ
กันเสวยเวทนายิ่งนัก

ฝ่ายเทวดาทั้งหลายผู้รักษาพระกุมารทั้งสอง ก็สำแดงความร้อนเป็นอันมา
บังเกิดแผดเผาพระเจ้ามิลักขราช แลสุรโยธาทั้งหลาย

พระกุมารทั้งสองก็ให้ยิ้มแย้มกะพระเจ้ามิลักขราชนั้นอยู่แต่ทิศอันตนยืนอยู่แล้ว

ลำดับนั้น พระอนันยสได้ถาม พระโหราธิบดีผู้อาจารย์ของตนว่า "ข้าแ
อาจารย์ ในยามนี้ความมีชัยจะมีแก่เราทั้งหลายหรือว่าไม่มี

พระโหราธิบดีทูลว่า "จะมี" ดังนี้

ณ ขณะนั้น มหาวชิรหัตถี รัตนหัตถี ก็ได้ยกงวงขึ้น ทำเสียงโกญจนา
สามหน

ลำดับนั้น พระกุมารทั้งสองก็ให้บันลือชัยมหาสัมภาล(๑) ยังพลนิกายทั้งปว
ให้อุฏฐาการยืนขึ้นแล้ว บันลือสำเนียงโห่ร้องขึ้น ๓ หน (มหาอุกกุฏฐิสทฺท) แล้ววิ่งแล่
เข้าไปเฉพาะพระพักตร์พระเจ้ามิลักขราช

ฝ่ายพลนิการทั้งปวง มีพระเจ้ามิลักขราชเป็นประธาน ครั้นได้เห็นอาการดั
นั้น ก็มีหทัยอันหวาดหวั่นกายสั่นอยู่ระรัว หอก, โตมร, พระขรรค์, อาวุธทั้งหลาย
พรัดพรายพลัดหลุดจากมือ

ฝ่ายฝูงช้างทั้งหลายทั้งปวงมีมงคลหัตถีของพระเจ้ามิลักขราชเป็นต้น ครั้นได้เห็
มหาวชิรหัตถีรัตนตัวนั้น มีเดชมากแล่นมาแต่ที่ไกล ช้างแต่ละกอง ๆ ก็พากันสำคัญใ

---

(๑) ที่จะเป็นกลองเอาชัย

ในหน้าผากของตนราวกะว่าได้แทงแล้วด้วยงาทั้งสองของช้างวชิรหัตถีรักนั้น มิอาจที่จะพากันดำรงตนอยู่ได้ก็หนีไป แม้ว่าทวยชนทั้งหลายนั้น ก็สำคัญอย่างนั้นเที่ยวพากันหนีไปแล้ว

ลำดับนั้น พระพี่น้องทั้งสองนั้นกลับได้ชัยชำนะแล้ว จึงบันลือเสียงโห่ร้องอึงมี่ แล้วบรรเลงศัพท์สำเนียงเสียงมหาชัยเภรี, ตะโพน, บัณเฑาะว์, สังข์, แตร, แซ่อุโฆษเป็นชัยบันเทิง(๑) ยกไล่ตามไปเบื้องหลังแห่งพลที่หนีทั้งหลายนั้น

แม้ว่าหมู่กองทัพมิลักขทั้งหลายนั้นสิ่งใดได้ถือไว้แล้วในมือ ก็พากันสละทิ้งสิ่งนั้นเสียหนีไปแต่มือเปล่า ส่วนเจ้ากุมารทั้งสองก็ให้นำข่าวสารที่มีชัยนั้นไปทูลแก่พระจามเทวีพระมารดาของตนโดยทันที

พระนางจามเทวีได้สดับข่าวสารนั้นแล้ว ก็มีพระทัยโสมนัสผ่องแผ้วสุดที่จะเปรียบปาน แล้วมีพระบริหารให้ตีกลองบ่าวชาวพระนครทั้งปวงให้ทราบว่า "เดี๋ยวนี้พลมิลักขทั้งหลายมีมิลักขราชเป็นประธาน ได้พากันทิ้งสิ่งของ ๆ ตน ๆ ปลาสนาหนีไปแล้ว ชาวพระนครของเราทั้งหลาย หญิงฤๅชายผู้ใด ๆ จะปรารถนาสิ่งใด ๆ ให้ผู้นั้น ๆ ออกไปแล้วถือเอาสิ่งนั้น ๆ เถิด"

ลำดับนั้น ชาวพระนครทั้งปวงเหล่านั้นพากันดีใจแล้ว ออกไปถึงขันธวารของมิลักขทั้งหลายแล้วถือเอาตามใจชอบของตน

แม้พระกุมารทั้งสองนั้น ครั้นทราบความที่แห่งมิลักขทั้งหลายไม่มา ก็พาบริวารของตนกลับเข้าไปสู่พระนคร ขึ้นสู่ราชนิเวศน์แล้วสรงสนานแล้ว ถวายอภิวันท์พระมารดาแล้ว ได้นั่งถิ่มพระถันองค์ละเต้า

ฝ่ายพระนางเจ้าจามเทวี ก็ประคองพระบุตรของพระองค์ด้วยพระหัตถ์ทั้งสองแล้วจุมพิตพระเศียรแล้วเล่า ทรงประสาทหาที่เปรียบมิได้ แล้วรับสั่งให้นายเสมียนแลนายนักการ จัดชัยบาน สุราบาน เลี้ยงพวกสุรโยธาทั้งหลาย แลประทานวัตถาภรณาลังการเป็นต้น ตามสมควรแก่พลสุรโยธาทั้งปวงโดยสามารถแก่ไชยทิศน์ แลเล่นมหาวิชัยมหรสพตลอดกาล ๗ วัน แลได้บูชาแก่พราหมณ์ทั้งหลาย มีพระโหราธิบดีเป็นต้น แลช้างมงคลหัตถีรักนด้วยมหาสักการทั้งหลาย

(๑) หนังสือเป็น ชนยนุโต แต่หน้าจะเป็น ถนยนุโต ร้องคำราม รู้สำทับ ร้องสำทับ

ฝ่ายว่าประชุมชนชาวพระนครทั้งหลายนั้น ก็พากันหื่นหรรษ์ ...นำมาซึ่งพหุประณาการทั้งหลาย มีคันธบุปผาเป็นต้น แล้วถวายอภิวันท์ ...พระบาทพระยุพราชทั้งสามองค์นั้น แสดงโถมนาการว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ความสุขแล้ว ...ยาศัย... ท่านทั้งหลาย ดังนี้

ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว พากันไปสู่โรงช้างต้นมงคลหัตถีรัก... ไหว้ แล้วกล่าวคำโดยนัยที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงพากันหลีกไป

เพราะเหตุนั้น พระสังคาหิกาจารย์ อาศัยเหตุนี้ จึงได้... พระพุทธคาถาโบราณมาให้ชื่อว่า ราโชวาทคาถา ตำแดงในคำจารึกนี้ กล่าวว่า

พระราชาองค์ใดก็ดี ได้ราชาภิเษกในแผ่นดินแล้ว เป็นผู้... โกรธครอบงำแล้ว ไม่พิจารณาซึ่งกาลก็ดี ประเทศก็ดี พลเสนาอันจะสุขแลทุกข์ก็ดี ...ก็ดี ตนเอง...ก็ดี อันจะเข้าไปสู่ความเกื้อเขินก็ดี ผู้อุปมาเจ โลภะก็ดี โทสะก็ดี ราคะ... หลงแล้วด้วยโมหะก็ดี ความเพ่งด้วยความกระด้างด้วยมานะก็ดี พระราชาองค์นั้น... ปราชัยใน...สนามรบ ครั้นเมื่อยศทั้งหลายเสื่อมแล้ว พระองค์ก็ได้ถึงความอาย

พระราชาองค์ใดก็ดี แม้ว่าไม่พ่ายแพ้แล้วละความโกรธเสีย ...พิจารณาเป็น...ดีซึ่งกาลด้วย ประเทศด้วย พลเสนาอันจะสุขแลทุกข์ด้วย ซึ่งผู้อื่น... ซึ่งพระองค์...ด้วย อันจะเข้าไปสู่ความเกื้อได้ ละเสียได้แล้วซึ่งโลภะด้วย โทสะด้วย ...ความหลง...แล้วด้วย โมหะด้วย ซึ่งความเพ่งด้วย ความเป็นคนกระด้างด้วย ...ด้วย พระราชาองค์นั้นแท้ พึงมีชัยวิเศษ ในหน้าสนามรบ ครั้นเมื่อยศทั้งหลายจำเริญ... พระองค์ก็...ถึงแล้วซึ่งมหาลาภ โบราณได้กล่าวสืบ ๆ กันมาอย่างไร แม้ว่าเรื่อง... กล่าวอ้าง...นั้น มิได้เป็นอย่างอื่นเลย

แท้จริง พระเจ้ามิลักขราชมีโยธาเป็นอเนก มิได้พิจารณ... จึงได้ชนะ...

พระเจ้ามหันตยศ มีโยธาน้อย พระองค์จัดโยธาเรียบร้อย... ได้พิจาร...กาละแลเทศะ จึงถึงความมีชัยชนะวิเศษ ซึ่งพลมิลักขทั้งหลายเป็น...

อันนี้เป็นนิเทศเมืองหริปุญไชย อันพระมหาเถรมีนามว่าโพธิรังสี ได้แต่งตามจารึกโบราณ ปริเฉทที่ ๗ จบเท่านี้ สังคามวิชยกัณฑ์ ฯ

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๔

ณ ลำดับนั้น ครั้นได้ ๗ วัน ๘ วันล่วงไปแล้ว พระมหันตยศและพระอนันตยศ ทั้งสองพระพี่น้องนั้น ได้พากันปรึกษากับพระมารดาของตนว่า

ข้าแต่พระแม่เจ้า เมื่อข้าพเจ้าทั้งสองได้เข้าสู่สงครามแล้ว พระเจ้ามิลักขราช ได้กล่าวถ้อยคำด้วย ๆ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายควรจะตอบคำของพระเจ้า มิลักขราชนั้น หรือว่าไม่ควร

พระนางได้สดับคำนั้นแล้ว ตำรัสว่า "ดูราพระปิยบุตรทั้งหลาย ควรแล้ว"

ลำดับนั้น พระกุมารทั้งสองก็ได้จัดบรรณาการแล้ว ตรัสเรียกอำมาตย์ผู้จะเป็น ปฐมทูตนั้นมาแล้วสั่งสอนอย่างนี้ว่า แนะท่านผู้เจริญท่านจงไปทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชอย่าง นี้ว่า "ข้าแต่เทวดาเจ้า พระนัดดาของพระองค์ให้ข้าพเจ้ามาทูลถามถึงความที่แห่งพระองค์ ไม่มีโรค อนึ่งพระกุมารทั้งสองนั้น ให้อนุสาสน์ข้าพเจ้ามาว่าอย่างนี้

ได้ยินว่าในกาลก่อนพระบิดาเจ้าของเราทั้งหลาย จะให้เราทั้งสองรบด้วยพระ ธิดาองค์เล็กของพระเจ้าลุง เดี๋ยวนี้เราทั้งหลายจักไปในเมืองนั้น เพื่อจะรบด้วยพระธิดานั้น อนึ่งฉันใดเล่า พระนครจักเป็นของมั่นคงดี ด้วยแก่นไม้ตะเคียนหรือว่าด้วยแท่งเหล็กก็ให้ ทำอย่างนั้นเถิด ตรัสแล้วก็ส่งข้าพเจ้ามา"

พระกุมารทั้งสองนั้น ครั้นกล่าวอนุสาสน์อย่างนั้นแล้ว ก็ส่งทูตทั้งหลายไป อำมาตย์ทูตนั้นรับว่าสาธุแล้ว ถวายอภิวันท์พระกุมารทั้งสองแล้ว พากันไปสู่สำนักพระเจ้า มิลักขราชด้วยบริวารทั้งหลายของตนถึงแล้ว ถวายบรรณาการแล้ว ก็ถวายอภิวันท์ทูล ความโดยนัยอันพระกุมารสั่งแล้ว

ฝ่ายพระเจ้ามิลักขราช ครั้นได้ทราบราชสาสน์นั้นแล้ว ก็หวาดหวั่นพระหฤทัย กล่าวกับทูตอย่างนี้ว่า "ดูราทูตผู้มีภาระอันเสมอ ขอท่านอย่ากล่าวคำอย่างนั้นแก่เราเลย เรา ผู้ใดเล่า แต่กาลก่อนนั้น เราไม่ได้เห็นพระหลานเราทั้งสองด้วยจักษุ จึงได้พยายามมาแต่ แต่นั้นมา ก็กาลใดเล่า เราได้เห็นพระนัดดาทั้งสองของเราด้วยจักษุ รู้ว่าทรงสรีรรูปเป็น อันงาม ประทับอยู่เหนือคอช้างหัตถีรัตนอันประดับแล้ว ได้สำคัญใจว่า "โอ พระหลาน เราทั้งสอง งามหาที่จะเปรียบมิได้ ประหนึ่งว่าพระขันธบุตรอันเสด็จทรงคอพระยาเอราวัณ

อนึ่งโสดพระหลานเราทั้งสอง ได้จัดสุรโยธาโดยเบื้องหน้า เบื้องหลัง เบื้องขวา เบื้องซ้าย ดูสม่ำเสมองามหาที่จะเปรียบมิได้ ราวกะว่าเทพโยธีทั้งหลาย ก็ในชมพูทวีปนี้ พระราชาองค์ใดองค์หนึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ เพื่อจะรบด้วยกุมารทั้งสองนี้ไม่มีแล้ว อนึ่งเล่าพระธิดาทั้งสองของเรา งามราวกับเทพอัปสร เราจักให้แก่พระหลานเราคนละคน เราได้ดำริในใจไว้ว่า จำทำกุลพันธ์สันถวด้วยพระกุมารทั้งสองนี้ ตราบเท่าลูกของลูกแลลูกของหลานก็เดียวนี้ พระหลานเราได้ส่งสาส์นมายังเราเพื่อจะรบกัน ก็การรบอันไม่เป็นที่ชอบธรรมจงอย่ามีแก่เราทั้งหลายเลย เราทั้งหลายจักทำธรรมยุทธ์

ครั้นพระเจ้ามิลักขราชกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็เรียกพระธิดาของพระองค์ทั้งคู่มาแล้วสำแดงแก่ทูตในวันนั้น กล่าวว่า

ดูราทูต ท่านจงดูพระธิดาทั้งสองของเราทรงรูปและวรรณและวัยทั้งสิริวิลาศเป็นอันงาม เมื่อนั่งก็ดี ยืนก็ดี เดินก็ดี ดูเป็นที่พิศวงเป็นที่ปรารถนาแห่งโลกนับถือโดยรอบ พระธิดาทั้งสองนี้มีชาติอันบริสุทธิ์ ได้เกิดแล้วแต่อกพระเทวีของเรา คลอดพร้อมกันในวันเดียว ร่วมอุทรมารดาเดียวกัน พระธิดาของเราไม่ใช่สาธารณ์ เป็นที่รักมากของเรามีทาสีคณะ ทาสาคณะ ประดับด้วยสุวรรณ พระเชษฐธิดาเราจะให้พระเชฏฐกุมาร พระกนิฏฐธิดา เราจะให้พระกนิฏฐกุมาร ท่านจงไปทูลแก่เจ้าของท่านโดยนัยดังนี้เป็นต้น

พระราชาตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ให้เลี้ยงทูตแล้วประทานสุวรรณรัชฎวัตถาลังการมีช้างม้าเป็นต้นแล้ว จึงจักบรรณาการตอบแทน สิ่งอื่นอีกมอบในมือทูตนั้น เพื่อนำไปถวายแก่พระพี่น้องทั้งสองนั้น แล้วส่งไปกับด้วยทูตของพระองค์

ราชทูตทั้งสองฝ่ายนั้น ครั้นมาแล้ว ก็ไปถวายอภิวันท์พระจามเทวีด้วยพระอนันตยสด้วย แล้วจึงถวายบรรณาการทั้งหลาย แล้วทูลกษัตริย์ทั้งสามนั้นตามราชสาส์น

พระมารดาพระบุตรทั้งหลายได้ทรงทราบราชสาส์นนั้นแล้วก็พากันยินดีเป็นที่ยิ่งแล้วให้แต่งสักการและเลี้ยงดูแก่ทูตของพระเจ้ามิลักขราช พระมารดาแลพระบุตรทั้งสามเมื่อนั่งที่สุขาอาสน์ แล้วตรัสถามกับอำมาตย์ของตนนั้นว่า ดูกรอำมาตย์ ราชธิดาทั้งสองนั้นมีวรรษาเท่าไร วัยเป็นอย่างไร รูปเป็นอย่างไร วรรณเป็นอย่างไร อัลลาปสัลลาปก็เช่นไรเล่า

อำมาตย์นั้น เมื่อจะสำแดงคุณสมบัติแห่งพระธิดาทั้งสองนั้น ทูลแก่กษัตริย์ทั้งสามนั้นว่า

ขอพระองค์ทั้งหลายจงฟังคำข้าพเจ้า แลจงให้อภัยแก่ข้าพเจ้าในสมัยนี้ ข้าพเจ้า

จะกล่าวคุณทั้งหลายแห่งพระธิดาทั้งสองนั้น ขอพระเจ้าภูมิบาลอย่าได้ทรงพระพิโรธแก่ข้าพเจ้า พระธิดาแฝดทั้งสองของพระเจ้ามิลักขราชนั้น โดยปีได้ ๕ พรรษา โดยวัยเป็นกรุณวัย โดยรูปงามยิ่งประเสริฐเหมือนพิมพ์งามโสภา ไม่ผอมไม่อ้วนไม่สูงไม่ต่ำ มีผิวพรรณเป็นอันงาม ทรงรัศมีดังสีทอง ฉวีมังสางามเกลี้ยงเกลา บริสุทธิ์ปราศจากดำ เมื่อนั่งเดินยืนงามกรีดกราย เวลาสำรวลแลเจรจาไพเราะดังเสียงหงส์ เส้นเกศาไม่ขาวยาวแลราวกะปีกภมร กาลใดปล่อยเกศา ปลายเกศาจดที่สุดข้อเท้า บริบูรณ์ด้วยสรรพสตรีลักษณะ ธิดาพระเจ้าลวหาผู้จะเสมอมิได้

อำมาตย์ทูต ได้พรรณนาซึ่งความที่แห่งธิดาทั้งสองของพระเจ้ามิลักขราช เป็นหญิงงามบริบูรณ์ด้วยอิตถีลักษณะอย่างนี้

ฝ่ายหมู่ญาติทั้งหลาย ครั้นได้ฟังคุณกถาแห่งพระธิดาทั้งสองก็เห็นพร้อมกันจึงได้ส่งบรรณาการตอบแทนแลปฏิสาสน์ไป แก่พระมารดา แลพระบิดาทั้งสองทั้งพระสุณิสาทั้งสองด้วย

เพราะเหตุนั้น ประชุมชนชาวรัฐวาสีทั้งสอง ได้มีหน้าอันถึงแล้วซึ่งความพิศวาสกะกันแลกัน มีอวัยวะแห่งหทัยอันชื่นชมหาที่เปรียบมิได้

กาลครั้งนั้น เพระเจ้ามิลักขราชแลพระราชเทวี ก็ให้ประดับพระธิดาทั้งสองของพระองค์ด้วยสัพพาลังการ แวดล้อมด้วยหมู่ทาสีทาสาทั้งหลายแล้วส่งไปยังเมืองหริปุญชัยนคร เพื่อประโยชน์แก่กุมารทั้งสองด้วยมหันตบริวารทั้งหลาย

แม้ว่าพระจามเทวี ก็ให้จัดพหุบรรณาการ แล้วให้ชนของตนไปคอยทำการต้อนรับนำมาภายในพระนคร แล้วให้พระธิดาทั้งสองสำนักอยู่ในเรือนใหม่ทั้งสองคนคนละหลังตามสมควรแก่พระกุมารทั้งสอง แล้วทำมงคลวิสสาสิกฆราวาส ให้พระเชฏฐกุมารอยู่กับพระเชฏฐธิดา ให้พระกนิฏฐกุมารอยู่กับพระกนิฏฐธิดา ใช่แต่เท่านั้น กษัตริย์ทั้งหลายนั้น ได้ทำอาวาหวิวาหมงคลด้วย ราชาภิเษกมงคลด้วย เพราะความที่แห่งกุมารทั้งสองนั้นเป็นหนุ่ม

จำเดิมแต่นั้นมา มิลักขรัฐก็ดี หริปุญไชยรัฐก็ดี ทั้งสองรัฐนี้ก็ได้เป็นอันเดียวกัน มีปฏิพัทธ์ติดต่อกันแลกันมา

พระเจ้ามิลักขราชก็ดี พระราชเทวีก็ดี ได้ส่งทูตกับด้วยพหุบรรณาการไปในเดือนละ ๔ ครั้ง เพื่อจะซับทราบประพฤติข่าวพระธิดาทั้งสองของตน

ฝ่ายพระนางจามเทวีเจ้า ก็ยินดีส่งปฏิบรรณาการแลปฏิสาสน์ไปเพื่อพระบุตรทั้งสอง แลพระสุณิสาทั้งสองของตน

เพราะเหตุนั้น ประชุมชนชาวรัฐวาสีทั้งสอง จึงได้เกิดวิสาสะกะกันแลกันเป็นสัมพันธตระกูลด้วย สามารถอาวาหแลวิวาหแห่งบุตรแลธิดาทั้งหลายมีแล้ว

เพราะเหตุนั้น โบราณาจารย์จึงกล่าวว่า

จริงอยู่นรชนทั้งหลาย บางพวกในโลกนี้ได้กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า "บุตรทั้งหลายเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลายบังเกิดแล้วในโลก บุตรทั้งหลายเกิดแล้ว เป็นเครื่องผูกพันอันมั่นคงในมารดาบิดาทั้งหลาย ครั้นเมื่อบุตรทั้งหลายได้ทำความโกรธอันพิลึกมากมายให้เกิดกะกันแลกันอยู่ เมื่อมารดาบิดาทั้งหลายได้เห็นอยู่ซึ่งบุตรแลธิดาทั้งหลาย ก็ทำให้ความรักกะกันแลกันกลับเกิดอีก ชนทั้งหลายเหล่าใด แม้เป็นศัตรูเฉพาะหน้าในกาลก่อน ไม่ว่าญาติไม่ว่าเผ่าพันธุ์ ครั้นเมื่อการอาวาหวิวาหในบุตรแลธิดาทั้งหลาย ได้มาถึงพร้อมด้วยความรักมารดาบิดาทั้งหลายก็ดี ญาติแลเผ่าพันธุ์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นก็ดี ก็มีความรักใคร่บังเกิดชาวมิลักขทั้งหลาย มีพระราชาเป็นต้น ชาวกัมพุชทั้งหลาย มีพระนางจามเทวีเป็นต้น ได้ประพฤติซึ่งความรักกะกันแลกันอย่างนี้ อาศัยความผูกพันในบุตรแลธิดาทั้งหลาย

ครั้นเมื่อชนทั้งหลายเหล่านั้นได้อยู่ร่วมปียสังวาสกะกันแลกันได้ ๒ ปีบริบูรณ์แล้วอย่างนี้ ณ กาลนั้น พระมหันตยสแลพระธิดาพระเจ้ามิลักขราช ชนทั้งปวงเหล่านั้นอายุได้ ๗ วรรษาบริบูรณ์

พระนางจามเทวี มีพระทัยใคร่จะราชาภิเษกพระมหันตยสกุมาร พระบุตรของพระองค์ จึงได้ขอธิดา ๒ คนของนายควัยคามโภชก เพื่อประโยชน์แก่พระมหันตยสแลธิดามิลักขราชนั้นให้คนละคน แล้วให้ตีกลองร้องป่าวชาวพระนครทั้งสิ้น ให้จัดเครื่องอุปกรณ์สำหรับราชาภิเษกแล้ว พระเทวีให้ประดับแต่งเมืองหริปุญไชยนคร แล้วไปแจ้งการแก่พระมหาฤๅษีทั้งสอง คือ พระวาสุเทพแลพระสุกกทันต์

ณ กาลครั้งนั้น ชาวพระนครทั้งหลายมีพราหมณ์คฤหบดีเป็นต้นได้มาพร้อมแล้ว ทำพิธีราชาภิเษกด้วยอาวาหมงคลด้วย ประสาทมงคลด้วย ก็พระมหันตยสกุมารโดยคราวเดียวกันแล้ว จัดการพิธีพระอนันตยสกุมารผู้น้อง พระมหันตยสนั้นให้เป็นอุปราช

ณ ลำดับนั้น พระมหาฤาษีทั้งสอง คือ พระวาสุเทพและพระสุกกทันต์ก็มาแล้วในพิธีนั้น ถือเอาสุวรรณภิงคาร อันบรรจุน้ำหอมแล้วรดน้ำมังคโลทกในศีรษะแห่งพระกุมารนั้นแล้ว เมื่อจะให้พร ได้ภาษิตคาถาทั้งหลายเหล่านี้ว่า

กุรามหายส ท่านจงฟังเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้นำท่านทั้งหลายมา เพื่อยังพืชดีให้เจริญ เพื่อจะรักษาเมืองนี้ ให้สืบหลานอันเป็นบุตรของนัดดา สืบนัดดาอันเป็นหลานของบุตร แห่งบุตรและนัดดาปนัดดาทั้งหลาย ชนผู้เป็นพืชอันประเสริฐ จะมีจำเดิมแต่กาลนี้ไป ชนทั้งหลายจงมีท่านเป็นต้นเถิด ธรรมทั้งหลาย ๔ ประการ คือ อายุ วรรณ สุข พละ จงจำเริญ ด้วยเดชแห่งพระไตรรัตน์ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชัยสิทธิ์ความสำเร็จชัยจงมีแก่ท่านด้วยเดชแห่งพระฤาษีในพิธีสมุหะ ถ้าหากว่าพระราชธิดาของพระเจ้ามิลักขราชคลอดบุตรแล้ว จักเป็นบดีแห่งท่าน ๆ จงมอบราชสมบัติให้แก่บุตรนั้นเพื่อจักรักษาวงศ์ของท่าน ถ้าหากว่า พระเทวีของนางควัยยคลอดบุตรแล้วจักเป็นบดีแห่งท่าน ๆ จงมอบอุปราชสมบัติให้ ท่านทั้งหลายจงอภิเษกในราชสมบัติของมารดาเถิด ก็แต่ว่าพระราชเทวีของพระเจ้ามิลักขราชย่อมไม่เกิดบุตรแต่คน บุตรของพระอนันตยสมีอยู่เกิดแล้วแก่นางมิลักขเทวี จงมอบราชสมบัติให้แก่บุตรนั้น เพื่อได้สืบวงศ์ของท่าน เมื่อท่านทำได้อย่างนี้พืชของท่านจะจำเริญ แม้ว่าพระอนันตยส เราทั้งหลายจะให้ถึงอุปราชสมบัติในวันนั้น และเมืองหริภุญไชยนี้ เราทั้งสองได้สร้างแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ธาตุของพระพุทธเจ้าด้วย เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกทั้งปวงด้วย พระราชาองค์ใดองค์หนึ่งได้เสวยราชย์เป็นผู้นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นับถือศีลก็ดี ไม่เบียดเบียนชาวพระนครทั้งหลายขอให้พระราชาองค์นั้น มีชีวิตอยู่นานจงหาโรคมิได้ จงหาอุปัทวะมิได้ ขอเทพยดาทั้งหลายมีพระอินทร์พระพรหมเป็นต้น จงอภิบาลพระราชาองค์นั้น ณ กาลทุกเมื่อเทอญ

พระราชาใดเป็นอธรรมมีอยู่เป็นอัญญัสสัตถารุทเทศ ประมาท พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ดี ไม่การวะเป็นคนโลภะ โทสะ มุสาวาท เบียดเบียนชาวพระนครทั้งหลาย ขอให้พระราชานั้น จงเป็นไปสู่ความทุกข์ด้วย โรคด้วย ความวินาศด้วย ขอเทพยเจ้าทั้งหลาย มีพระอินทร์ พระพรหมเป็นต้น จงเบียดเบียนอย่าให้มีระหว่างเลย

พระมหาฤาษีทั้งสองนั้น ได้ทำการอภิเษกพระมหากษัตริย์อย่างนี้แล้ว จึงให้พร

มงคลแล้ว ลำดับนั้น ก็ให้อนุสาสน์ดุจโครณ เพื่อความเจริญแก่แว่นแคว้นแล้ว จึงกล่าวคำสาปอันเป็นภายหลังแก่พิธีทั้งปวงแล้ว ก็พากันไปสู่สถานแห่งตนนั้นเทียว

ปุจฉาถามว่า "พระดาบสทั้งสองได้ทำอย่างนี้เพราะเหตุไร"

พระดาบสทั้งสองนั้น มีอิทธิวิธีและทิพพโสตทิพพจักษุ ปรจิตตวิชชาบุพเพนิวาสานุสรณญาณย่อมรู้อนาคตกาลด้วยกำลังฤทธิ์เพราะเหตุนั้นจึงทำอย่างนี้

ปุจฉาว่า "ถ้ากระนั้น การให้โอวาทแก่ชนทั้งหลายนั้น ตามอธิบายของตนทีแรกควรแล้ว การให้ชนเหล่านั้น ถือเอาโอวาทแล้วจึงกล่าวคำสาป เพื่อจะรักษาโอวาทนี้กล่าวคำสาปแล้ว ภายหลังกล่าวมงคลกถาก็ไม่ควร

วิสัชนาว่า "เออไม่ควร"

ปุจฉาว่า "ไม่ควรเพราะเหตุไร"

วิสัชนาว่า "ชื่อว่า โลกสัตว์ทั้งหลาย คำใดอันพูดก่อนย่อมไม่จำไว้ คำพูดก่อนนั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่นานย่อมลืมเร็ว ก็แต่ว่าคำใดพูดทีหลัง ย่อมระลึกไว้เนือง ๆ มิได้ลืมคำนั้นย่อมตั้งอยู่นาน เพราะเหตุนั้น กล่าวมงคลราชาภิเษกก่อนแล้ว ลำดับนั้นกล่าวทศราชธรรมอันเป็นเหตุให้จำเริญแก่พระราชาเป็นราชวัตร เพื่อจะทำทศราชธรรมด้วยพระนครด้วย แว่นแคว้นด้วยให้มั่นคง เพื่อประโยชน์แก่ความสุข เพราะเหตุนั้น จึงได้กล่าวคำสาปในภายหลัง" อธิบายนี้ "เป็นการฉลาดดี" ดังนี้ด้วยเหตุใดเล่า

เพราะเหตุนั้น คำนี้ โบราณาจารย์ได้กล่าวแล้วอย่างนี้

โบราณาจารย์ทั้งหลาย ผู้มีปัญญาก็ไม่โพนทนาคำนั้นได้ ผู้มีปรีชาทำง่ายอยู่ซึ่งกรรมใดเล่า ผู้หาปัญญามิได้ไม่พึงทำได้ทั่วไปซึ่งกรรมนั้นแท้ จริงปัญญาเป็นสิ่งประเสริฐดุจดังรัศมีอันเกิดแต่แก้วมณีสว่างแล้ว ขจัดได้ง่าย ซึ่งความมืดในราตรีไม่มีเศษเลยผู้มีปัญญารู้ได้เฉพาะซึ่งคุณและโทษอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรมีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งตามคำจารึกโบราณ

ปริเฉทที่ ๘ จบแล้ว

มหันตยสราชาภิเษกกัณฑ์

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๙

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระราชาก็มียศใหญ่ปรากฏแล้ว มีพระนามว่า พระเจ้ามหาราชผู้ครองหริปุญไชย ฝ่ายว่าพระอนันตยสกนิฏฐา ก็ได้เป็นพระยาอุปราช พระราชาทั้งสององค์นั้น ก็ประเสริฐในประชุมชนจำเริญอยู่ได้ ถึงความสุขทั้งชาวพระนครชาวชนบททั้งหลาย ก็พากันรื่นรมย์ยิ่งทุกเมื่อ เกลื่อนกล่นกันอยู่ตามบ้านแลนิคม ปราศจากโจรผู้ร้าย พากันอุปถัมภ์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทุกเมื่อ ได้บำรุงแล้วซึ่งพระมารดาเป็นนิตยกาลโดยความเคารพ

ฝ่ายพระจามเทวี พระมารดานั้นเล่า ก็มีพระเกียรติพร้อมด้วยพระบุตรทั้งสองได้เสวยแล้ว ซึ่งมหาเทพสุข มีความเป็นของอันหญิงชายควรได้แล้ว คือนอนเป็นสุข ยืนเป็นสุข ฤาสุขมีการดำเนินเป็นต้น สิ่งใด ๆ ปรารถนาอยู่ ๆ สิ่งทั้งปวงนั้น ย่อมสำเร็จมโนรถ

ณ กาลนั้น พระจามมหาเทวี พระราชบุตรีผู้มียศได้ทรงไสยาสน์แล้วในรัตติภาคครั้นปัจจุสสมัยก็ตื่นจากบรรทม ครั้นตื่นจากบรรทมแล้ว พระเทพีเจ้านั้นก็ยังทรงนั่งอยู่ในที่ไสยาสน์อันเป็นสวัสดี ทรงรำพึงถึงคุณธรรมอันเป็นอดีตอนาคตปัจจุบัน ก็ได้เห็นสมบัติแห่งตนอันบริบูรณ์แล้ว ตามความปรารถนามาแล้วฉันใด จึงได้ยังสมณพราหมณ์ทั้งหลายฤาวณิพกแม้พวกอื่น ให้อิ่มหนำทุกวัน ๆ ให้บริโภคแล้วณกาลนิรันดร ขึ้นชื่อความบกพร่องแห่งสมบัติ นางมิได้เคยพึ่งมาแต่กาลไรเลย ธนธัญก็ได้ถึงพร้อมด้วยดีแล้ว

ณ กาลนั้น เมื่อพระนางนั้นได้ดำริแล้วอย่างนี้ว่า กัลยาณกรรมอันเราได้ทำมาแล้วในกาลก่อน เราจึงได้มาสำเร็จในชาติที่เกิดแล้วนี้ กรรมเป็นกุศล ควรเราพึงทำไว้ในอนาคตเพื่อชราอาพาธ

ครั้นพระนางนั้นได้ดำริอย่างนี้แล้ว ต่อเวลาเช้าก็ลุกจากที่ไสยาสน์ ชำระศิรเกล้าแล้วทรงวัตถาสะอาดประดับอาภรณ์ทั้งปวง เสด็จทรงวอไปทำประทักษิณพระบุรีด้วยมหันตบริวาร แล้วพระนางนั้น (๑) ได้ให้สร้างอรัญญิกรัมมการามในด้านปัจฉิมทิศแห่งพระบุรีนั้น สร้างวิหารด้วย สร้างพระพุทธรูปด้วย แล้วถวายให้เป็นที่อยู่แห่งสงฆ์

มีพระสังฆเถรเป็นประธาน (๒) ถัดนั้นไป ให้สร้างมาลุวาราม ในด้านมุมแห่งบุพพทิศ สร้างวิหารไว้หลังหนึ่ง ถวายในสงฆ์ผู้มาแต่จาตุทิศ (๓) ถัดนั้นไปให้สร้าง อารามในด้านแห่งอุดตรทิศแห่งพระบุรีนั้นสร้างวิหารหลังหนึ่ง พระนางได้ถวายแก่ภิกษุมาแต่ลังการาม (๔) ถัดนั้นไป ได้สร้างมหาวนาราม ในด้านปัจฉิมทิศแห่งพระบุรีนั้น สร้างพระวิหารด้วย พระพุทธรูปด้วย กุฏิอันบวรด้วย สำหรับให้พระสงฆ์จำพรรษาในอารามนั้น แล้วเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ (๕) ถัดนั้นไปให้สร้างมหารัตาราม ในด้านทักษิณทิศแห่งพระบุรีนั้น สร้างพระวิหารด้วย พระพุทธรูปด้วย งามสุดที่จะเปรียบปาน ให้พระสงฆ์จำพรรษาในพระอารามนั้น แลเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ พระนางจามเทวีเจ้า ได้สร้างมหาวิหาร ๕ ตำบล ส่วนของพระองค์เอง

ณ ระหว่างนั้น ชาวพระนครทั้งหลายด้วย ชาวรัฐวาสีแลชาวชนบททั้งหลาย พากันสร้างกุฏีแลอารามทั้งหลาย ในระหว่างบ้านแลบ้านทั้งหลาย ๕๐๐๐ ตำบล มีวิหาร ๒๐๐๐ มีภิกษุ ๕๐๐๐ ล้วนมีปัญญาปฏิภาณเป็นต้น ที่ทรงไตรปิฎกมี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณ ชนทั้งหลาย ๓ คือ มารดาแลบุตรได้พากันยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอยู่ พระนครก็เกษมมีภิกษาหารสมบูรณ์บันเทิง ดุจความสำราญแห่งชาวดิทสาลัยทั้งหลาย ครั้นวันจาตุททสี ปัญจทสี แลวันอัฐมีแห่งปักษ์ ชนทั้งหลาย คือ มารดาแลบุตรก็พากันเข้าไปสู่ภิกษุสงฆ์ ครั้นเข้าไปแล้วได้อภิวันท์แล้ว พากันสมาทานศีล แลในระหว่างนั้นก็ฟังธรรม บำเพ็ญทานมีกระยาหารเป็นต้น ชนเหล่านั้น ได้ทำโดยนัยดังนี้ ตลอดกาลทุกเมื่อ ฝ่ายว่าเสนาอำมาตย์แม้ทั้งหลาย ทั้งชาวพระนครแลชาวชนบท ก็ได้พากันทำตามพระราชาทั้ง ๓ พากันยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอยู่

แท้จริงดังได้ยินมาในสมัยนั้น พระอนันตอุปราชได้เข้าไปสู่ที่สงัดประทับแล้วได้ดำริอย่างนี้ว่า พระภาดาของเราผู้มหาราช ผู้มีจักษุ ได้เสวยราชย์ทั้งสิ้น พระองค์จะปรารถนาสิ่งใดสิ่งนั้นก็มีอยู่ พระองค์ท่านนั้น ได้เสวยกามฉันใด แม้ว่าเรา ก็เป็นบุรุษผู้หนึ่งได้ร่วมพระอุทรมารดาเดียวกัน แม้ว่าเกิดแล้วก็วาระเดียวกัน เพราะเหตุใดเล่า เราจึงได้มีชีวิตอาศัยพระพี่นั้น เราจักขอความเป็นพระราชาแก่พระเป็นเจ้าวาสุเทพเถิด

ครั้นเมื่อ พระอนันตยสนั้น คิดอย่างนี้แล้วก็ไปสู่สำนักพระมารดาถวายอภิวันท์โดยเอื้อเฟื้อแล้วเที่ยว ทูลตามความวิตกดังนั้น

พระนางนั้น ครั้นได้สดับวจนะของพระอนันตยสแล้ว กล่าวคำตอบให้ฟังว่า สาธุ แล้วก็จักเทียนธูปให้วรทูตไปอภิวาทแลแถลงเหตุทั้งปวงนั้น กะท่านผู้ทรงอิสีเพศทั้งสองตามอธิบาย

พระฤาษีทั้งสอง ได้ฟังอธิบายแล้วจึงกล่าวคำนี้ กะชนเหล่านั้นว่าแนะท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้ากระนั้น ท่านพึงกล่าวคำนี้แก่เจ้าของท่านทั้งหลายว่า มีภูเขาลูกหนึ่งอันเป็นที่รื่นรมย์ ปรากฏชื่อว่าเขลางค์ ในป่าแห่งปาจิณทิศแห่งเมืองหริภุญชัย พเนรรมีชื่ออย่างนั้น (เขลางค์) ได้อยู่ในภูเขานั้น พระอนันตยสจงไป ทำนายเขลางค์นั้นให้เป็นมัคคนายก นำไปสู่ที่อยู่แห่งพระมหาพรหมฤาษี ถึงแม้ว่าพระพรหมรังสี ก็ได้อยู่ในยอดเขาทวิยัคคบรรพต (เขา ๒ ยอด) พระพรหมรังสีนั้น ถึงพร้อมด้วยมหิทธิ เธออาจทำด้วยสรรพฤทธิ์พ ระอนันตยสจงเข้าไปหาพระฤาษีนั้น จงขอราชสมบัติ พระฤาษีนั้นจักให้ราชสมบัติ อันบวรนั้นแก่พระอนันตยสนั้น

ลำดับนั้น ทูตทั้งหลายนั้นครั้นได้ฟังคำแห่งพระดาบสทั้งสองนั้นแล้วกล่าวว่า ข้าแก่ท่านผู้เจริญดีแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลายจักทำพระนัตตาแห่งท่านทั้งหลายแล้ว อภิวันท์พระดาบสทั้งสองนั้นแล้ว มาทูลแถลงตามวิธีแห่งพระดาบสทั้งสองนั้นกล่าวแล้ว แก่พระนางจามเทวีด้วย แก่พระอนันตยสด้วย

พระอนันตยส ครั้นได้ฟังคำนั้น ก็มีพระทัยอันแผ่เต็มไปด้วยปีติเกิดแล้ว จึงถวายอภิวันท์พระมารดาของตนกล่าวว่า ข้าแก่พระมารดาเจ้า

ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้าจักไปสู่สำนักพระฤาษี ข้าพเจ้าจักได้ราชสมบัติกาลใด จึงจักทูลพระมารดาให้ทราบในกาลนั้น

พระนางจามเทวีกล่าวว่า ดีแล้วพระปิยบุตร แลให้พรแก่พระอนันตยสว่า ราชสมบัติอันท่านปรารถนาแล้ว จงได้แก่ท่านเถิด

พระอนันตยส ก็อภิวันท์พระมารดาของตนแล้วขอขมา แล้วไปสำนักพระภาตุราชของตน อภิวันท์แล้วทูลแถลงซึ่งความที่แห่งตนจะไปว่า

ต่อไปนี้พระญาณวิจิตร (โลจนานนท์) แปลจนจบเรื่อง

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมุติเทวราชเจ้า ขอพระองค์จงโปรดเกล้า ฯ อนุญาตให้ข้าพระบาทไปตามความปรารถนา พระพรหมรังสีแลพระอัยกาของข้าพระบาทจะสร้าง

พระบาทไปให้สำเร็จประโยชน์ดี ข้าพระบาทจะไปยังภูเขาสองยอด อันตั้งอยู่ณปาจิณทิศที่พระพรหมรังสีอยู่ พระพรหมรังสี จะสร้างสรรค์ราชสมบัติให้แก่ข้าพระบาทในที่นั้น ข้าพระบาทจะไปยังสำนักพระพรหมรังสี

พระเจ้ามหันตยส ได้ทรงสดับพระวาจาของพระอนันตยสอุปราชแล้ว จึงทรงพระราชดำริว่า เราทั้งสองเคยเป็นพี่น้องกันมา พระอนุชาของเรา มีกุศลสมภารได้กระทำไว้แล้วแต่ปางก่อนมิใช่น้อยได้มาบังเกิดร่วมพระครรภ์ พระมารดาองค์เดียวกัน ด้วยอำนาจความปรารถนาในปางก่อน ควรเป็นบรมกษัตริย์ ครอบครองสิริราชสมบัติด้วยบุญญานุภาพของตน ครั้นทรงพระราชดำริฉะนี้แล้ว จึงโปรดอนุญาตแก่พระอนุชาของพระองค์ให้เสด็จไป จึงตรัสเป็นพระคาถาว่า

ดูกรพ่อ พี่อนุญาตแก่พ่อ ๆ จงไปตามปรารถนาเถิด ครั้นพ่อไปถึงพระสุพรหมรังสีแล้ว ราชสมบัติจงบังเกิดมีแก่พ่อเถิด

พระเจ้ามหันตยส ทรงพระอนุญาตแล้วก็พระราชทานพระพรแก่พระอนุชาด้วยประการดังนี้

พระอนันตยส ถวายบังคมลาบรมกษัตริย์ เสด็จมาสู่คฤหสถานของพระองค์แล้ว ก็พาชนบริวารแลโยธาทหารพันหนึ่งของพระองค์ ออกจากเมืองหริปุญชัยบ่ายพระพักตร์เฉพาะต่อปาจิณทิศาภาค เสด็จไปไม่ช้าก็บรรลุถึงแม่น้ำชื่อมาติสาริชานที จับได้นายพรานน้อยคนหนึ่งซึ่งอาศัยมาติสาริชานทีอยู่นั้น ให้นำทางไปจนถึงนายพรานชื่อเขลางค์ แล้วจึงตรัสว่า ดูกรนายพรานผู้เจริญ ท่านจงนำเราไปยังสำนักพระมหาพรหมฤๅษี เราจักสนองคุณท่าน เธอตรัสอย่างนี้แล้ว ก็พระราชทานทรัพย์พันกหาปณะให้แก่นายพรานเขลางค์นั้น

ฝ่ายนายพรานเขลางค์ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระบาทเป็นผู้นำทางนั้นพระคุณหาที่สุดมิได้ แล้วก็เชิญพระอนันตยสให้ประทับแรมอยู่ในที่นั้นสิ้นราตรีหนึ่ง ให้เสวยพระกระยาหารแล้ว นายพรานก็ถวายมูลผลาผลแลเนื้อย่างเป็นอันมาก ครั้งรุ่งขึ้นเป็นวันใหม่ นายพรานเขลางค์ก็นำเสด็จไปจนเวลาเย็น บรรลุถึงภูเขาสองยอดนั้นแล้ว จึงพระอนันตยสก็ประทับอยู่ ณ เชิง

บรรพตนั้น ด้วยพลนิกายของพระองค์สิ้นราตรีหนึ่งแล้ว ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ให้คนถือเอาเครื่องสักการบูชา มีเทียนธูปและระเบียบบุปผาของหอมเป็นต้น ให้นายพรานเขลางค์นำทางขึ้นไปยังสำนักพระพรหมฤาษี

ครั้นถึงแล้วก็ถวายนมัสการ ได้ถามกระทำปฏิสันถารว่า

พระเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ทั่งข้าจะขอถาม พระผู้เป็นเจ้านี้มีสภาวะปราศจากทุกข์ภัยเจ็บไข้อยู่แลฤๅ อนึ่งพระผู้เป็นเจ้าได้อาศัยซึ่งผลไม้ จึงได้เลี้ยงชีพแห่งตน มูลผลาผลนั้นยังมีมากพอหาได้อยู่แลฤๅ ทั้งเหลือบยุงงูเล็กงูใหญ่แลพาลมฤคชาติที่เกียรกาษอยู่ในป่า ไม่มาเบียดเบียนบีฑาบ้างแลฤๅ พระเจ้าข้า

พระพรหมฤาษี จึงตอบไปด้วยสัมโมทนียคาถาว่า

ข้อซึ่งท่านถามถึงทุกข์ภัยไข้เจ็บนั้น จะได้มีแก่อาตมาก็หามิได้ อนึ่งมูลผลาหารก็มีมากพอจะแสวงหาเลี้ยงชีพได้ ทั้งเหลือบยุงงูเล็กงูใหญ่ และพาลมฤคชาติที่เกลื่อนกลาดอยู่ในป่าก็มิได้มาเบียดเบียนบีฑาแก่อาตมาเลย

พระพรหมฤาษีกระทำปฏิสันถารกับพระอนันตยสด้วยประการฉะนี้แล้ว เมื่อจะถามต่อไปอีก จึงกล่าวเป็นพระคาถาว่า

ท่านคือผู้ใด มานมัสการแทบเบื้องบาทอาตมา ได้มาถึงที่อันรุ่งเรืองไปด้วยสิรินี้ ท่านเป็นบุตรของใครหนอ ไฉนอาตมาจักรู้จักท่าน

พระอนันตยส จึงกล่าวคาถาตอบว่า

พระเจ้าข้า พระนางองค์ใดทรงพระนามว่าจามเทวี ซึ่งเป็นพระธิดาของพระวาสุเทวฤาษี ข้าพเจ้าชื่อว่าอนันตยส เป็นบุตรของพระนางองค์นั้น และเป็นนัดดาของพระวาสุเทวฤาษี แลพระสุกทันตฤาษี ขอพระพรหมฤาษีเจ้าจงทราบนามและโคตรของข้าพเจ้าด้วย ประการดังนี้

พระดาบส จึงกล่าวเป็นพระคาถาต่อไปว่า

เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านตามมาจนถึงสถานที่นี้ ด้วยประสงค์ประโยชน์คุณอะไรฤๅด้วยมีเหตุเภทภัยประการใด อาตมาขอถาม ท่านจงแจ้งเนื้อความนั้นแก่อาตมาเถิด

พระอนันตยส จึงกล่าวคาถาตอบไปว่า

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยมหิทธิฤทธิ์จงฟังคำข้าพเจ้า พระเจ้ามหันตยสผู้เป็นพระภาตุราชของข้าพเจ้า ได้เป็นบรมกษัตริย์ ครอบครองสิริราชสมบัติเป็นใหญ่อยู่ในพระนครหริปุญไชยแล้ว ส่วนข้าพเจ้ายังหาได้เป็นบรมกษัตริย์ เป็นใหญ่ในพระนครใดไม่ พระมารดาพระองค์ใดเล่าได้กล่าวคำนั้นแก่ข้าพเจ้าว่า จงไปสร้างพระนครที่มีชัยภูมิอันเกษมสำราญ ณ เชิงเขาเขลางคบรรพต ข้าพเจ้าจึงได้มาหาพระผู้เป็นเจ้า ตามถ้อยคำของพระมารดา ณ กาลนั้น

ก็แล ครั้นเมื่อพระอนันตยสกล่าวชี้แจงแจ้งคดี ตั้งแต่ต้นเดิมมาด้วยประการดังนี้แล้ว พระพรหมฤาษี จึงพาพระอนันตยสลงจากภูเขาสองยอด มาถึงที่เวิ้งว้างแห่งภูเขาเขลางคบรรพต แล้วก็สร้างพระนครขึ้นในที่รัมณียฐาน ใกล้แม่น้ำวังกตินที แม้พระราชธานีนั้นมีสัณฐานเป็นสี่เหลี่ยมบริบูรณ์ไปด้วยอาการทั้งปวง ประดุจดังพระนครหริปุญไชยฉะนั้น

ครั้นพระพรหมฤาษี สร้างพระนครสำเร็จแล้ว ก็ราชาภิเษกพระอนันตยสให้เป็นบรมกษัตริย์ในพระนครนั้น

พวกคนชาวป่า คือ พวกละว้ากะเหรี่ยงทั้งหลายที่อยู่โดยรอบในตำบลนั้น ก็พากันมาอยู่โดยมาก แวดล้อมพระนครนั้น ด้วยบุญเดชานุภาพของพระเจ้าอนันตยสแลด้วยกำลังฤทธิ์ของพระฤาษี

ไม่มีใครกล่าวคัดค้านว่าวัตถุสถานที่ไม่งามชื่อนั้น ๆ มีอยู่ในพระนครนี้ดังนี้เลย

แท้จริงพระราชธานีนั้น บริบูรณ์ไปด้วยสมบัติดุจเป็นของทิพเป็นที่เกษมสุขสำราญ มีภักษาหารก็แสวงหาง่าย เป็นพระราชธานีสนุกสนานนัก พระนครนั้นพระพรหมฤาษีสร้างแล้วในเวิ้งว้างแห่งภูเขาเขลางคบรรพต คนทั้งหลายจึงได้ร้องเรียกพระนครนั้นว่าเขลางคนคร

ตั้งแต่นั้นมา ชื่อพระนครนั้นก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงจนตราบเท่าทุกวันนี้

เพราะเหตุนั้น โบราณาจารย์เมื่อจะสำแดงวัตถุนิทานเรื่องนี้ในคำมหาจารึก จึงได้กล่าวแล้วดังนี้ว่า

พระเจ้าอนันตยสผู้ประเสริฐเป็นพืชดี มีพระราชประสงค์ซึ่งความเป็นพระราชาผู้ประเสริฐ ได้เสด็จมาสู่สำนักพระสุพรหมฤาษีผู้ประเสริฐ วิงวอนให้พระสุพรหมฤาษี

สร้างพระนครแล้ว ส่วนพระสุพรหมฤๅษีผู้ประเสริฐ ผู้รุ่งเรืองไปด้วยคุณธรรมอันงาม มีฌานกี (คือจะเข้าสู่ฌานแลออกจากฌานก็ชำนิชำนาญไม่ขัดข้อง) มีอานุภาพมาก มีความเพียรมาก มีเดชานุภาพดี ท่านไปยังเชิงเขาเขลางคบรรพต สร้างสรรค์สิริราชสมบัติให้แก่พระเจ้าอนันตยสแล้ว พวกละว้ากะเหรี่ยงทั้งหลายซึ่งประชุมกันอยู่ในป่าเป็นอันมาก ก็พากันมาอยู่แลพากันมาเล่นรื่นเริงบันเทิงใจ ด้วยฤทธานุภาพของพระสุพรหมฤๅษี พระนครเขลางค์นั้น เป็นพระราชธานีบริบูรณ์ไปด้วยภักษาหาร สุขเกษมสำราญแลกึกก้องไปด้วยสำเนียงดุริยางคดนตรียิ่งนัก คำที่คนจะเจรจากันว่าสิ่งนั้นไม่มีดังนี้ ไม่มีใครได้ยินเลย ในพระนครนั้นย่อมมีบริบูรณ์ทุกประการ ประดุจดังมสักกสารบุรี อันเป็นเทพธานีที่เสด็จประพาสเล่น ของท้าววาสพอมรินทราธิราชฉะนั้น

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรผู้มีนามว่าโพธิรังสี ได้แต่งไว้แล้วตามคำมหาจารีก

ปริเฉท ๙ จบแล้ว

เขลางคนครกัณฑ์

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑๐

พระเจ้าอนันตยสได้ราชสมบัติแล้ว จำเดิมแต่กาลพระองค์ประดิษฐานอยู่ในราชาภิเษกแล้ว สรรพสมบัติทั้งปวงก็สำเร็จพร้อมด้วยกำลังฤทธิ์ ของพระสุพรหมฤาษีด้วยประการดังนี้

ครั้นอยู่มาในราตรีภาควันหนึ่ง พระเจ้าอนันตยสประทับอยู่เหนือพระแท่นที่สิริไสยาสน์ ที่ประดับตกแต่งไว้ในท่ามกลางบวรบัลลังก์ราชอาสน์ ณ ภายใต้สมุสิตเศวตฉัตร ทรงทอดพระเนตรราชอิสริยยศ แลราชสมบัติของพระองค์แล้วจึงทรงพระราชดำริว่าราชสมบัติใดที่เราปรารถนามานานนั้นก็สำเร็จแก่เราสมดังความปรารถนาแล้ว ราชสมบัตินี้จะบังเกิดมีแก่เราด้วยเหตุอย่างอื่นก็หามิได้ เป็นราชสมบัติเกิดแล้วด้วยกุศลสมภารแห่งความสุจริตที่เราได้สั่งสมอบรมมาแล้วในปางก่อน บัดนี้เราควรจะทำกุศลกรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อีกประการหนึ่งเล่า พระมหาพรหมฤาษีพระองค์นั้น ท่านเป็นผู้มีอุปการแก่เรามากนักควรเราจะสนองพระคุณท่าน ก็แต่พระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นผู้ยินดีแล้วในฌาน เป็นผู้มีประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลที่อวิชชาปกคลุมแล้ว แลเป็นผู้มักน้อยสันโดษ เว้นเสียแล้วจากที่นอนสูงแลที่นอนใหญ่ ยินดียิ่งแล้วซึ่งต้นไม้เล็กแลต้นไม้ใหญ่แลป่าเล็กแลป่าใหญ่ ท่านก็จะไม่รับทานของเรา อนึ่งพระผู้เป็นเจ้านั้น เราจะกระทำการบูชาท่านด้วยเครื่องสักการบูชาเทียนธูปและระเบียบบุปผาของหอมเป็นต้นว่าประเสริฐ วัตถุทานเหล่านั้นก็เป็นแต่ทานเล็กน้อย อนึ่งการสงเคราะห์ก็ดี การให้อามิสก็ดี เป็นทานประเสริฐยิ่ง อย่ากระนั้นเลยเราจะส่งพระนครหริปุญไชยไปถวายบังคมพระภาตุราชแลพระราชมารดาของเราแล้ว จะวิงวอนพระมหาสังฆเถรผู้พุทธบุตรกับหมู่พราหมณาจารย์ทั้งหลายเชิญมาในพระนครนี้ จักถวายทานแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น เหตุไฉนเราจึงกล่าวอย่างนี้ ครั้นเมื่อสมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นมาในพระนครนี้ เราจักถวายอาวาสทาน แลกุฎีทาน วิหารทาน เราจักถวายจีวรบิณฑบาตเสนาสนะ อันนับเนื่องในปัจจัยสี่แก่สมณพราหมณาจารย์ทั้งหลายเหล่านั้น เราจักกระทำปัจจุปการสนองพระคุณพระมารดาของเรา เมื่อเราทำดังนี้แล้วความสำเร็จสมดังประสงค์อย่างยิ่งเกินก็จักมีแก่เรา ทั้งในโลกนี้แลโลกเบื้องหน้า

พระเจ้าอนันตยส ทรงพระราชดำริอย่างนี้แล้ว ก็สรงพระสุคนธธาราชำระพระสรีรกาย เสวยพระกระยาหารมีรสอันเลิศ ตกแต่งพระองค์ด้วยสรรพอลังการแต่เวลาเช้า แล้วเสด็จไปยังวสนสถานของพระมหาพรหมฤาษีด้วยราชานุภาพอันใหญ่ ทรงบูชาพระมหาพรหมฤาษีด้วยเครื่องสักการบูชา มีเทียนธูปและระเบียบบุปผาของหอมเป็นต้น แล้วก็ถวายนมัสการกล่าวเป็นพระคาถาอย่างนี้ มีความว่า

ข้าแต่ พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไปยังพระนครหริปุญไชย จักประกาศพระคุณของพระผู้เป็นเจ้า ให้ปรากฏแก่พระเจ้ามหันตยส แลพระอัยกาสุกกทันตะ พระอัยกาวาสุเทวะ แล้วจักเชิญเสด็จพระราชมารดามาถวายนมัสการพระบาทพระผู้เป็นเจ้า

ลำดับนั้น พระดาบสจึงถวายพระพรเป็นพระคาถาตอบ พระเจ้าอนันตยสมีความว่า

ดูรามหาราชเจ้า ดีหนักหนา เชิญเสด็จไปให้ผาสุกสำราญเถิด แลจงบอกความนมัสการของเรามา ยังพระบาทของพระฤาษีเจ้าผู้ประเสริฐทั้งสองพระองค์นั้น

พระเจ้าอนันตยศ ทรงรับพระพรของพระดาบสว่า สาธุ ดังนี้แล้วก็ถวายนมัสการพาบริวารของพระองค์เสด็จมายังพระนครหริปุญชัย ครั้นถึงแล้วก็ถวายบังคมพระนางเจ้าจามเทวี ผู้เป็นพระราชมารดาของพระองค์ก่อนแล้ว จึงถวายบังคมพระเจ้ามหันตยศผู้เป็นพระภาตุราชต่อภายหลัง แล้วก็กระทำปฏิสันถารกับด้วยพระมารดา แลพระภาตุราชทั้งสองพระองค์ ในกาลเมื่อเสด็จประทับเป็นที่สำราญพระราชหฤทัย ลำดับนั้น จึงกราบทูลแถลงซึ่งความสำเร็จความปรารถนาของพระองค์นั้น ให้พระมารดากับพระภาตุราชทรงทราบทุกประการ

ลำดับนั้น บรมกษัตริย์ ๓ พระองค์ ทั้งพระราชมารดาแลพระราชโอรสนั้น ก็บังเกิดโสมนัสดีพระทัยยิ่งนัก จึงให้จัดเครื่องสักการบูชา พากันเสด็จไปยังวสนสถานของพระวาสุเทวฤาษี แลพระสุกกทันตฤาษี ถวายนมัสการกระทำสักการบูชาแล้ว เสด็จนั่งกระทำปฏิสันถาร

ก็ในลำดับนั้น พระเจ้าอนันตยส จึงแถลงแจ้งคำการวะวันทนาการของพระสุพรหมฤาษี ซึ่งสั่งมานั้นแก่พระฤาษีเจ้าทั้งสองพระองค์ แล้วจึงเล่าเรื่องความสำเร็จราชอิศริยยสสมบัติของพระองค์ถวายต่อภายหลัง

ลำดับนั้น พระฤๅษีเจ้า ทั้งสองพระองค์ ก็กระทำปฏิสันถารสังสนทนาแสดงอาการยินดีปรีดากับด้วยบรมกษัตริย์ทั้งสามพระองค์นั้น แลมีความประสงค์จะให้โอวาทสั่งสอนให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้กล่าวเป็นพระคาถา กับด้วยบรมกษัตริย์ทั้งสามพระองค์นั้นว่า

ดูรานะท่านทั้งหลาย ซึ่งท่านทั้งปวงเหล่านี้เป็นผู้บังเกิดในวงศ์กษัตริย์อันประเสริฐ อันข้าพเจ้าทั้งหลายได้อภิบาลบำรุงรักษาแล้ว เป็นผู้เชื่อฟังอัปปมาทธรรมตั้งตนไว้ในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติอยู่ในศีลาจารวัตร ประพฤติตามจักรวัติธรรม อภิบาลบำรุงประชาชนไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น สมบัติทั้งสิ้นที่ท่านทั้งหลายปรารถนาแล้ว ก็จักสำเร็จแก่ท่านทั้งหลายทั้งในโลกนี้แลโลกหน้า เบื้องหน้าแต่นี้ไปสรรพเทพยดาทั้งหลาย ก็จะสรรเสริญ แลจะช่วยอภิบาลบำรุงรักษาท่านทั้งหลายอยู่เป็นนิจนิรันดร ดังนี้

บรมกษัตริย์ พร้อมทั้งพระราชมารดาแลพระราชโอรสทั้งสามพระองค์นั้น ครั้นได้ทรงสดับสุภาษิตพจน์ของพระดาบสทั้งสองด้วยประการดังนี้แล้ว ก็ปสันนาการเลื่อมใสยิ่งนัก จึงถวายนมัสการกราบลงแทบพระบาทของพระดาบสทั้งสองพระองค์ แล้วก็เสด็จกลับยังหริปุญชัยนคร

ลำดับนั้น พระอนันตยสก็ถวายบังคมพระเจ้ามหันตยส ผู้เป็นพระภาตุราชของพระองค์ แล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ข้าพระบาทปรารถนาจะบูชา แลจะกระทำปัจจุปการสนองพระคุณสมเด็จพระราชมารดาเจ้า อนึ่งปรารถนาจะบูชาพระภิกษุสงฆ์ผู้พุทธบุตรประมาณห้าร้อยองค์ มีพระมหาสังฆเถรเป็นประธาน กับทั้งพราหมณ์ปาโมกข์แลพราหมณ์คหบดีทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด ซึ่งปรารถนาจะไปกับด้วยข้าพระบาท ข้าพระบาทขอรับพระราชทานสมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นในสำนักของพระองค์ นำไปยังพระนครของข้าพระบาท

ลำดับนั้น พระเจ้ามหันตยสบรมกษัตริย์ ครั้นได้สดับคารวพจน์ของพระเจ้าอนันตยสผู้พระอนุชาธิราชแล้ว จึงดำรัสอย่างนี้ว่า ดูกรพ่ออนันตยส ถ้อยคำที่เธอว่ากล่าวทั้งนี้เป็นการดีแล้ว ประการหนึ่ง พระราชอาณาเขตทั้งสองนี้ เป็นญาติของท่านด้วยเป็นญาติของเราด้วย เราทั้งสองไม่พักต้องกระทำสัญญาแก่กัน เป็นพระราชอาณาเขตเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะเหตุดังนั้นนั้นเราได้กล่าวอยู่อย่างนี้ว่า เราทั้งสองเป็นผู้ถือเอาปฏิสนธิตั้งอยู่แล้วในพระครรภ์ของพระมารดาองค์เดียวกัน เมื่อประสูติจาก

กรรภ์พระมารดาก็ประสูติวันเดียวกันด้วย เป็นพระราชบุตรแฝด มีพระหฤทัยก็เสมอเป็นดังดวงเดียวกัน เพราะเหตุนั้น ความที่จะเป็นแตกต่างกันไปนั้นอย่าพึงกล่าว ท่านจะปรารถนาสิ่งใด ๆ ก็จงถือเอาสิ่งนั้น ๆ ได้ทั้งสิ้น เรามิพักห้ามท่านเลย พระเจ้ามหันตยสตรัสอย่างนี้แล้ว จึงให้ตีชัยเภรีเที่ยวประกาศทั่วไป ในพระราชอาณาเขตหริปุญไชยนครทั้งสิ้นว่า ชนทั้งหลายเหล่าใด ๆ ปรารถนาจะไปยังเขลางคนคร ชนทั้งหลายเหล่านั้น ๆ จงไปกับด้วยพระเจ้าอนันตยสเถิด

เมื่อนั้นพระเจ้าอนันตยส ก็มีพระหฤทัยยินดี จึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีพระสงฆ์เถรเป็นประธาน ให้ขึ้นยังสุวรรณราชยานอันประเทียบไว้แล้ว ให้ล่วงหน้าไปก่อน จึงเชิญเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าจามเทวีพระราชมารดาของพระองค์ ให้เสด็จขึ้นประทับเหนือสุวรรณราชยาน อันประดับแล้วเหนือหลังมงคลหัตถี แล้วพระองค์ก็นำเสด็จไปยังพระนครด้วยราชอิสริยยศอันใหญ่ ส่วนประชุมชนที่ยังเหลืออยู่ มีพราหมณ์คหบดีเป็นต้น ก็ตามเสด็จไปในภายหลังตามชอบใจของตน

ครั้งนั้น พระพรหมฤาษีได้ฟังกิตติศัพท์ ว่าเสด็จกลับมาถึงพระนครแล้ว จึงบ่าวร้องชักชวนมนุษย์ชาวดงทั้งหลาย ให้ถือเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก ไปกระทำปัจจุคมนาการรับเสด็จพระเจ้าอนันตยสแล้ว จึงให้ไปรับเสด็จพระนางเจ้าจามเทวี ณ สุวรรณราชยานต่อภายหลัง แล้วจึงเข้าไปยังเขลางคนคร เชิญเสด็จพระนางเจ้าให้ประทับอยู่บนปราสาทในเขลางคนครนั้น

ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันใหม่ พระเจ้าอนันตยส จึงนำเสด็จพระนางเจ้าจามเทวีพระราชมารดาของพระองค์ไปยังสำนักพระดาบส กระทำสักการบูชาถวายนมัสการแล้ว จึงให้พระมารดาของพระองค์ถวายนมัสการพระดาบสอีก แล้วจึงตรัสอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระมารดาของข้าพเจ้านี้มีพระนามว่า พระนางเจ้าจามเทวี ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรู้จักพระนางเจ้าจามเทวี ผู้เป็นมหาอุบาสิกาของพระผู้เป็นเจ้าเถิด

พระดาบส จึงถวายพระพรว่า ดูรามหาราชเจ้า พระมหาเทวีพระราชมารดาของพระองค์ เสด็จมาถึงในกาลบัดนี้ดีแล้ว ขอความสวัสดิมงคลจงบังเกิดมีแด่บพิตรทั้งสองทั้งพระองค์แลพระราชมารดาของพระองค์เถิด

ครั้นพระดาบส ถวายพระพรอย่างนี้แล้ว เมื่อพระนางเจ้าจามเทวี จะกระทำ

ปฏิสันถารกับด้วยพระดาบส จึงมีพระราชเสาวนีย์ตรัสถามปราศรัยอันเป็นบทบาทพระคาถา ดังนี้ว่า

พระเจ้าข้า ข้าแต่พระดาบสเจ้าผู้เจริญ ดังข้าจะขอถาม พระผู้เป็นเจ้านี้ มีสภาวะปราศจากความเจ็บไข้ ทั้งทุกข์โศกโรคภัยไม่มีมาแผ้วพาน เป็นสุขสำราญอยู่ฤๅประการใด อนึ่งพระผู้เป็นเจ้าได้อาศัยซึ่งผลไม้ จึงได้เลี้ยงชีพแห่งตน มูลผลาผลนั้น ยังมีมากพอแสวงหาได้อยู่แลฤๅ อนึ่งเหลือบยุงแลงูเล็กงูใหญ่ที่ร้ายกาจ ทั้งพาลมฤคชาติที่สัญจรเกลื่อนกล่นอยู่ในป่าไม่มีมาเบียดเบียนบีฑาพระผู้เป็นเจ้าบ้างแลฤๅพระเจ้าข้า

พระพรหมฤๅษี จึงตอบไปด้วยสัมโมทนียคาถาว่า

ดูราพระนางเจ้าพระราชเทวี ข้อซึ่งท่านได้ถามถึงความทุกข์แลโรคภัยไข้เจ็บนั้น จะได้มีมาเบียดเบียนแก่อาตมานั้นก็หามิได้ อนึ่งมูลผลาหารก็มีมาก พอจะแสวงหาเลี้ยงชีพได้ ทั้งเหลือบยุงแลงูเล็กงูใหญ่อันร้ายกาจ แลพาลมฤคชาติที่ท่องเที่ยวอยู่ในราวป่า ก็มิได้มีมาเบียดเบียนบีฑาแก่อาตมานั้นเลย

ลำดับนั้น พระนางเจ้าจามเทวีจึงตรัสเป็นบทพระคาถาว่า

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้ามาอยู่แล้วในพระราชอาณาเขตนี้ ไกลห่างจากพระราชมารดาแลพระราชบิดา ทั้งไกลห่างจากพระประยุรญาติทั้งซ้ายขวา พระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์นั้นแลเป็นพระบรมญาติอย่างประเสริฐ เป็นเหมือนหนึ่งพระราชมารดาแลพระราชบิดาของข้าพเจ้า ได้อภิบาลบำรุงรักษาข้าพเจ้า แลได้ให้ซึ่งสิริราชสมบัติทั้งราชอิสริยยศให้มีหน้ามีตาปรากฏ ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งในโลกนี้จะเสมอเหมือน พระคุณทั้งหลายของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์นั้นใหญ่ยิ่งนัก เปรียบประดุจดังภูมิภาคแผ่นพื้นปฐพีดล ถ้าจะว่าขึ้นไปในส่วนเบื้องบนก็ตลอดถึงพรหมโลก บัดนี้ข้าพเจ้ามาแล้ว ขอถวายนมัสการพระบาททั้งสองของพระผู้เป็นเจ้า ให้สถิตประดิษฐานไว้เหนืออุตตมางคสิโรตม์แห่งข้าพเจ้า

พระนางเจ้าจามเทวี ได้ชมเชยพระคุณของพระพรหมฤๅษีเจ้าด้วยประการดังนี้แล้ว ก็ถวายนมัสการลาแลขอขมาโทษพระพรหมฤๅษีเจ้าแล้ว ก็พร้อมด้วยพระเจ้าอนันตยศ ผู้เป็นพระบรมราชโอรสของพระองค์ เสด็จกลับยังพระนครของพระองค์

ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง สมเด็จพระราชมารดากับสมเด็จพระบรมราชโอรสทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จเข้าไปใกล้พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ถวายนมัสการแล้ว ก็ถวายบิณฑบาตทานให้พระภิกษุสงฆ์อิ่มหนำสำราญด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีตแล้ว จึงยังพราหมณ์คหบดีทั้งหลาย มีพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์เป็นต้นที่มาพร้อมแล้วด้วยพระองค์นั้น ให้บริโภคแล้ว จึงให้จัดแจงเรือนที่อยู่แลภัตตาหารแลเบี้ยเลี้ยงทุกวัน พระราชทานแก่พราหมณ์คหบดีทั้งหลายเหล่านั้นอีก

ลำดับนั้นจึงโปรดเกล้าให้ตกแต่งพุทธาราม แลธรรมาราม แลสังฆาราม แล้วจึงให้กระทำกุฎีวิหารแลอาวาสให้พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่อยู่ในที่นั้น ๆ ตามสมควรแล้ว ก็เสด็จเข้าไปใกล้พระภิกษุสงฆ์โดยเคารพ ในการก่อนได้เคยทรงฟังพระธรรมเทศนา แลสมาทานศีลแลประพฤติอยู่ในสุจริตธรรมสามประการ พร้อมทั้งกายวาจาใจ รักษาอยู่ซึ่งกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ มิให้ทศพิธราชธรรมกำเริบได้ด้วยประการใด ถึงในกาลบัดนี้เล่าก็ได้ครอบครองแล้วซึ่งสิริราชสมบัติทรงกระทำอยู่อย่างนั้น

เบื้องหน้าแต่นั้น สมเด็จพระเจ้าอนันตยศ มีพระประสงค์จะใคร่กระทำบัจจุปการสนองพระคุณพระราชมารดาของพระองค์ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้เรียกช่างกระทำการงานต่าง ๆ แต่ล้วนนายช่างไม้แลนายช่างวาดเขียนแกะสลักเป็นต้น ให้มากระทำปราสาทไม้อ้อเป็นที่สำหรับโสรจสรงสนานแห่งพระราชมารดาของพระองค์ แลโปรดให้ชาวเครื่องต้นตกแต่งเครื่องราชูปกรณ์สำหรับราชาภิเษกครบทุกประการ แล้วโปรดเกล้า ๆ ให้กระทำกองทองกองเงินกองรัตนเจ็ดประการ แลกองสรรพเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลาย มีวัตถาลังการาภรณ์เป็นต้นมีประการต่าง ๆ เป็นอันมาก แล้วให้ตกแต่งของควรเคี้ยวแลของควรบริโภคมีประการต่าง ๆ เป็นอันมาก มีต้นว่าข้าวแลน้ำแลสุราแลเนื้อสัตว์แลขนมแลอ้อยกล้วยเมี่ยงหมากเป็นอันมาก เมื่อจัดการทั้งปวงสำเร็จเรียบร้อยดีแล้ว จึงเชิญพระนางเจ้าจามเทวีพระราชมารดาของพระองค์ ให้ประทับนั่งเหนือกองแก้วแล้วให้สรงสนานพระเศียรเกล้าด้วยน้ำอันเจือด้วยน้ำส้มสำหรับชำระมลทิน แล้วจึงให้สรงสนานด้วยน้ำหอมต่อภายหลัง ลำดับนั้นจึงให้พราหมณาจารย์ถือพระสุวรรณภิงคาร อันเต็มไปด้วยน้ำเป็นมงคล แล้วให้หลั่งลงเหนือพระเศียรเกล้าของพระนางเจ้าแล้วถวายพระพร แล้วมอบถวายสิริราชสมบัติของพระองค์ กระทำราชเทวีภิเษก ในขณะนั้นจึงให้พิฆาฏมหาพิชัยเภรี

บันลือลั่น แลให้ประโคมเบญจางคิกดุริยดนตรีแซ่สนั่นเอิกเกริกกึกก้องโกลาหล ดุจเสียงบันลือลั่นสนั่นก้องกระหึ่มแห่งเมฆในท้องพระมหาสมุทรฉะนั้น

ก็ครั้นเมื่อสำเร็จเสร็จการสรงสนานแล้ว ก็ให้พระนางเจ้าทรงเครื่องประดับด้วยเครื่องสรรพอลังการาภรณ์มีประการต่าง ๆ แล้วก็ให้พระราชมารดาหน่วงเหนี่ยวพระหัตถ์ของพระองค์ นำเสด็จพระราชมารดาให้มาประทับนั่งเหนือบรมราชาอาสน์ แล้วจึงยกพระบาททั้งสองของพระมารดาขึ้นวางไว้บนพระเศียรเกล้าของพระองค์ ถวายบังคมโดยเคารพแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า จำเดิมแต่พระมารดาเจ้าทรงพระครรภ์ข้าพระบาทมาจนตราบเท่าถึงวันนี้ ถ้าว่าโทษอันใดอันหนึ่งของข้าพระบาทมีอยู่ ขอพระมารดาเจ้าจงอดโทษทั้งปวงนั้นแก่ข้าพระบาทเถิด พระมารดาเจ้าเป็นผู้มีอุปการะแก่ข้าพระบาทเป็นอันมาก ถ้าจะเปรียบด้วยแผ่นพสุธาอันใหญ่ในห้องแห่งมณฑลจักรวาลทั้งสิ้นไซร้ พระคุณทั้งหลายของพระมารดาเจ้ามีอยู่แก่ข้าพระบาทยิ่งเกินกว่าแผ่นพสุธาในห้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้นนั้น ถ้าข้าพระบาทได้เป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิราชเป็นใหญ่ชนะตลอดแผ่นปฐพีใหญ่ในจักรวาลทั้งสิ้นแล้ว ข้าพระบาทจะยกสมบัติบรมจักรพรรดิราชอันเต็มไปแล้วด้วยรัตนเจ็ดประการ ตลอดแผ่นปฐพีใหญ่ทั้งสิ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระมารดาเจ้า ก็แต่บัดนี้ข้าพระบาทเป็นผู้มีบุญน้อยแลอาภัพขัดสน ถึงว่าได้ราชสมบัติก็ยังเป็นผู้มีโภคสมบัติน้อย เมื่อการเป็นเช่นนี้ ข้าพระบาทขอถวายราชสมบัติของข้าพระบาททั้งสิ้นนี้แก่พระมารดาเจ้าเป็นการสนองพระคุณพระมารดาเจ้าตามสมควรแก่กำลังของข้าพระบาท

เมื่อพระเจ้านันทยสกราบทูลสมเด็จพระราชมารดาเจ้าด้วยประการดังนี้แล้ว จึงประกาศให้มหาชนทราบทั่วกัน แล้วให้พิฆาตมหาพิชัยเภรี ซึ่งควรสมมุติว่าเป็นของใหญ่บันลือลั่น แล้วให้ประชุมชนทั้งสิ้นโห่ร้องก้องสนั่นนฤนาทโกลาหล

ในกาลนั้นสัททสำเนียงดุริยางคดนตรีกึกก้องเป็นมหานฤโฆษการ

ครั้นสงบสัททสำเนียงเสียงนฤโฆษการแห่งดุริยางคดนตรีเงียบสงัดแล้ว จึงพระเจ้านันทยสบรมกษัตริย์ก็ให้ตกแต่งพระมงคลกระยาหารมีรสอันเลิศมีประการต่าง ๆ แล้วถวายบังคมพระราชมารดาเจ้าเชิญเสด็จให้เสวยพระมงคลกระยาหารนั้น ครั้นแล้วส่วนพระองค์จึงเสวยต่อภายหลัง

ลำดับนั้นพวกชาวเครื่องต้นแลพวกวิเสทพวกองครักษ์จึงเลี้ยงดูสรรพประชุมชนทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น ให้อิ่มหนำสำราญด้วยขาทนียโภชนียาหารตามสมควร

พระเจ้านันทยสโปรดเกล้าฯ ให้ทำการมหรสพบูชาพระราชมารดาของพระองค์สิ้นกาลหาระหว่างมิได้ถึงเจ็ดคืนเจ็ดวันโดยนัยดังที่กล่าวมาแล้ว ครั้นถึงวันที่แปดพระองค์จึงถวายบังคมพระราชมารดาของพระองค์แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ขอพระมารดาเจ้าจงอยู่ในพระนครนี้กับด้วยข้าพระบาทจนถึงกำหนดกาลพระชนมายุเถิด ข้าพระบาทไม่อาจจะว่างเว้นพระมารดาเจ้าให้นานนักได้ ก็อีกประการหนึ่งครั้นเมื่อพระมารดาเจ้าอยู่ในพระนครนี้ บุญภาคส่วนการจำแนกแจกบุญกุศลก็จะบังเกิดมีแก่ข้าพระบาทเหลือล้น ขอพระมารดาเจ้าจงได้ทรงพระกรุณาโปรดทรงรับการเชื้อเชิญเสด็จของข้าพระบาทเพื่ออนุเคราะห์แก่ข้าพระบาทเถิด

ครั้นเมื่อพระเจ้านันทยสกราบทูลพระราชมารดาด้วยประการดังนี้แล้ว พระนางเจ้าจามเทวีจึงทรงพระราชดำริว่า พระราชบุตรของเราเป็นที่รักเจริญใจเสมอกันทั้งสองพระองค์ องค์ใดองค์หนึ่งซึ่งจะเป็นที่รักเจริญใจยิ่งเกินกว่ากัน แม้มาตรว่าเท่าปลายเส้นพระเกศาก็หามิได้ อีกประการหนึ่งพระราชบุตรของเราพระองค์นี้ ถึงแล้วซึ่งราชอิสริยยศสมบัติยังไม่สู้นานนัก จะเป็นผู้สามารถฤๅมิสามารถเพื่อจะยังราชวัตรให้สำเร็จเรียบร้อยไปได้ เราก็ยังไม่ทราบ ผิดังนั้นเราจะยินดีอยู่สั่งสอนพ่อปิยบุตรนี้ในพระนครนี้สักสามปีแล้วจะไปหาบุตรของเราพระองค์นั้นที่หริปุญไชยนครต่อภายหลัง

เมื่อพระนางเจ้าจามเทวีทรงจินตนาการอยู่อย่างนี้ จึงตรัสกะพระราชบุตรของพระองค์อย่างนี้ว่า ดูกรพ่อปิยบุตร ถ้าพ่อปรารถนาอย่างนี้ มารดาจักอยู่ในพระนครนี้กับด้วยพ่อปิยบุตรสิ้นสามปี แล้วจักไปหาพระภาตุราชของพ่อปิยบุตรที่หริปุญไชยนครต่อภายหลัง

พระเจ้านันทยสจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ซึ่งพระมารดาเจ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าดังนี้เป็นการดีแล้ว พระองค์ก็ถวายบังคมพระมารดาเจ้า มอบถวายสิริราชสมบัติแล้ว จึงกราบทูลลาพระราชมารดาว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ข้าพระบาทจักไปเล่น ณ ภายนอกพระนคร แล้วก็พาบริวารของพระองค์ออกจากพระนครไป ตั้งค่ายอยู่ในที่รัมณียสถาน เล่นสนุกสำราญพระราชหฤทัยอยู่ในสถานที่นั้น ครั้นรุ่งขึ้นเช้าจึงเสด็จ

ไปยังสำนักพระพรหมฤาษี ถวายนมัสการแล้วจึงแถลงแจ้งประพฤติเหตุทุกประการแก่พระพรหมฤาษี เพื่อจะให้อนุโมทนาซึ่งการที่ทำแล้วนั้นของพระองค์

พระพรหมฤาษีได้สดับประพฤติเหตุนั้นแล้วจึงถวายพระพรว่า ดูรามหาราชเจ้า การทั้งสิ้นที่พระราชสมภารเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นการดีแล้ว อาตมาภาพอนุโมทนา ซึ่งการที่พระราชสมภารเจ้าทรงกระทำแล้วนั้น อีกประการหนึ่งการสนองพระคุณมารดาบิดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทรงสรรเสริญแล้ว พระราชสมภารเจ้าจงพระราชทานแบ่งส่วนบุญของพระองค์ให้แก่อาตมา ๆ จักสร้างพระนครหนึ่งถวายให้เป็นที่ประทับของพระองค์

พระเจ้าอนันตยศจึงตรัสว่าดีแล้ว ข้าพเจ้าให้ส่วนบุญแก่ท่านทั้งหลาย แล้วก็ถวายนมัสการพระพรหมฤาษีเจ้า ขอขมาโทษแล้วก็เสด็จกลับมายังวสนสถานของพระองค์

ครั้นเวลาสายัณหสมัยจึงให้คนถือเอาเครื่องสักการะ มีเทียนธูปและระเบียบบุปผาของหอมเป็นต้น เสด็จไปยังสำนักพระมหาสังฆเถรเพื่อจะสดับพระธรรมเทศนา ครั้นถวายนมัสการบูชาแล้วก็ประทับนั่งอยู่ ณ อาสนะที่ควรส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว จึงกระทำปฏิสันถารกับด้วยพระมหาสังฆเถรทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว จึงตรัสบอกซึ่งการที่กระทำแล้วของพระองค์ทุกประการ แก่พระมหาสังฆเถรเหล่านั้นอีก

พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มีพระสังฆเถรเป็นประธาน ครั้นได้ฟังวาจาของพระเจ้าอนันตยศแล้วจึงถวายพระพรว่า ดูรามหาราชเจ้า ดีแล้ว ๆ อาตมาภาพทั้งหลายอนุโมทนาการกระทำตอบแทนสนองพระคุณพระราชมารดาที่พระราชสมภารเจ้าทรงกระทำแล้ว

ลำดับนั้นพระสังฆเถร เมื่อจะสำแดงธรรมแก่พระเจ้าอนันตยศจึงกล่าวเป็นพระคาถาว่า

ขอถวายพระพรพระมหาราชเจ้า กรรมเป็นบุญที่พระมหาราชเจ้ากระทำแล้วนั้นเป็นกรรมทำประโยชน์ให้สำเร็จดีแล้ว การกระทำตอบแทนสนองพระคุณพระราชมารดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสรรเสริญแล้ว ลาภและยศของพระองค์ก็จะเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปทั้งในโลกนี้และโลกเบื้องหน้า พระองค์เสด็จไปถึงประเทศใด ๆ เทพยเจ้าทั้งหลายก็จะบูชาพระองค์ ณ ประเทศนั้น ๆ ความนอนเป็นสุขฤายืนเป็นสุข ฤาสุขอันใด มีจงกรมเป็นสุขเป็นต้น ที่พระองค์ปรารถนาแล้ว ก็จะสำเร็จแก่พระองค์ทุกประการ จะถึงพระนฤพานในภายหลัง

พระเจ้าอนันตยศ ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายนั้น

ก็มีพระหฤทัยยินดียิ่งนัก แล้วก็เสด็จนั่งกระทำสั่งสนทนาเป็นไปตามธรรมเทศนากับด้วยพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเหล่านั้น

ในขณะนั้นพระมหาพรหมฤาษีจึงสร้างพระนครหนึ่งในด้านทักษิณทิศ และปัจฉิมทิศแห่งเขลางคนคร ให้บริบูรณ์ไปด้วยนคราวยวะทั้งปวง มีปราสาทราชมนเทียรเป็นต้น งดงามยิ่งนักแลเป็นที่รื่นรมย์อย่างยิ่ง เพื่อจะให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าอนันตยส

พระนครนั้น พระพรหมฤาษีสร้างแล้วในเนินอันย้อยมาตามแนวเขลางคนคร คนทั้งหลายจึงได้เรียกพระนครนั้นว่า อาลัมพางคนคร ดังนี้

พระเจ้าอนันตยส ตรัสด้วยพระภิกษุสงฆ์แล้วก็ถวายนมัสการเสด็จมายังวสนสถาน ทอดพระเนตรเห็นพระนครใหม่ก็ทรงทราบว่า พระนครนี้พระผู้เป็นเจ้าพระฤาษีสร้างให้แก่พระองค์แน่แล้ว จึงเสด็จเข้าไปประทับในพระนครใหม่นั้นสำราญพระราชหฤทัย

เมื่อพระเจ้าอนันตยส ประทับอยู่ในอาลัมพางคนครนั้น ได้เสด็จเข้าไปยังเขลางคนคร ถวายบังคมพระนางเจ้าจามเทวีพระราชมารดาของพระองค์ แล้วก็กราบทูลถามถึงความไม่มีโรค แล้วกระทำการอุปฐากพระราชมารดาทุกวันทุกวันบ้าง สองวันบ้าง สามวันบ้าง ห้าวันบ้าง

ในกาลนั้นประชุมชนทั้งหลายที่อยู่ในพระนครนั้น มีเพศต่างๆมิใช่เพศเดียวกัน มีสมณพราหมณ์แลคฤหบดีเป็นต้น โดยที่สุดแม้มนุษย์ชาวป่าทั้งหลายที่เป็นมิลักขภาษา ก็มีบริบูรณ์อยู่ในพระนครนั้น พากันรื่นเริงบันเทิงใจจนเกิดพิศวาสคุ้นเคยซึ่งกันแลกัน มีความคิดต่าง ๆ แปลก ๆ มิใช่อย่างเดียวกัน กระทำกองการกุศลมีกุฎีทาน วิหารทานเป็นต้น

พระนครเขลางค์ ก็กึกก้องไปด้วยเครื่องประโคมทั้งหลาย กล่าวคือเสียงกลองแลตะโพนแลบัณเฑาะว์แลสังข์แลกลองยาว มีเสียงอันไพเราะน่าฟัง ตั้งแต่เวลาเช้าจนเวลาเย็น เป็นที่รื่นเริงบันเทิงใจยิ่งนัก

เพราะเหตุนั้น พระโบราณาจารย์เจ้าเมื่อจะสำแดงซึ่งผลแห่งความสุจริต เป็นไปตามธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาคย์เจ้าสำแดงแล้วจึงกล่าวว่า

บัณฑิตทั้งหลายย่อมอยู่อาศัยในภูมิประเทศใด คือในบ้านฤๅในป่าก็ดี ในที่ลุ่มฤๅในที่ดอนก็ดี ภูมิประเทศนั้นเป็นที่นำมาซึ่งความรื่นเริงบันเทิงใจยิ่งนัก บัณฑิตทั้งหลาย

เหล่าใดมีกัลยาณกรรมได้กระทำไว้แล้วในปางก่อน คือได้กระทำแล้วซึ่งกัลยาณกรรมมีทานแลศีลเป็นต้น บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นจะไปยังประเทศใด ๆ คือบนยอดไม้ฤาบนยอดภูเขาก็ดี ในพระมหาสมุทรฤาบนกลีบเมฆก็ดี เป็นผู้อันเทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลายบูชาแล้ว ณ ประเทศนั้น ๆ สิ่งใดที่บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นปรารถนาแล้ว ย่อมได้โดยง่ายสะดวกดายด้วยเดชานุภาพของบุญกุศลที่ได้กระทำไว้แล้วในปางก่อนดังนี้

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรผู้มีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งไว้แล้วตามคำมหาจารีกปริเฉท ๑๐ จบแล้ว

เขลางคนครมาบีดกัณฑ์

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑๑

พระนางเจ้าจามเทวีนั้นอยู่ในพระนครเขลางค์ กับด้วยพระเจ้าอนันตยสผู้พระราชบุตรของพระองค์ ถ้วนสามปีโดยนัยอันกล่าวแล้วด้วยประการดังนี้ จึงตรัสกับพระเจ้าอนันตยสผู้ปิยบุตรของพระองค์ว่า

ดูกรพ่อปิยบุตร มารดาจะไปยังหริปุญไชยนคร เพื่อจะเห็นพระภาตุราชของพ่อ พ่อจงรับพระนครของพ่อนี้อยู่ครอบครองราชสมบัติให้เป็นสุขสำราญ ณ กาลบัดนี้เถิด

สมเด็จพระเจ้าอนันตยสได้ทรงสดับพระราชเสาวนีย์ของพระราชมารดาเจ้าแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า เมื่อพระมารดาเจ้าอยู่ในพระนครนี้ จิตของข้าพระบาทก็เป็นสุข ครั้นเมื่อพระมารดาเจ้าเสด็จไปแล้ว ความสุขอะไรจักบังเกิดมีแก่ข้าพระบาท เพราะเหตุนั้น ขอพระมารดาเจ้าอย่าได้ละทิ้งข้าพระบาทเลย ถ้าพระมารดาเจ้าละทิ้งข้าพระบาทไปเสียแล้ว ชีวิตของข้าพระบาทก็จะตั้งอยู่ไม่ได้นาน

พระนางเจ้าจามเทวีได้ทรงสดับอนาถพจน์ของพระเจ้าอนันตยส ด้วยประการดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ดูกรพ่ออนันตยส ถ้าพ่อขออย่างนี้มารดาจะอยู่ด้วยกับพ่ออีกสามปี เบื้องหน้าแต่ปีนี้ไป ก็แต่ว่าพ่อจงอยู่ในเขลางคนคร ส่วนมารดาจะอยู่ในอาลัมพางคนคร ถ้าความประสงค์ของมารดาเป็นที่ชอบใจของพ่อ มารดาจะอยู่ในอาลัมพางคนคร ถ้าความประสงค์ของมารดาไม่เป็นที่ชอบใจของพ่อ มารดาจะไปยังหริปุญไชยนคร

เมื่อพระนางเจ้าจามเทวีตรัสอย่างนี้แล้ว พระเจ้าอนันตยสจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า พระวาจาที่พระมารดาเจ้าตรัสนั้นเป็นการดีแล้ว

ในกาลนั้นพระนางเจ้าจามเทวีก็เสด็จออกจากเขลางคนคร ไปอยู่ในอาลัมพางคนคร ให้พระเจ้าอนันตยสผู้ราชบุตรของพระนางอยู่ในเขลางคนคร

จึงมีคำปุจฉาว่า พระนางเจ้าจามเทวีกระทำอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร

คำวิสัชนาว่า ได้ยินว่าความปริวิตกนี้ได้บังเกิดมีแล้วแก่พระนางเจ้าจามเทวีว่า ถ้าเราจะอยู่ในเขลางคนคร ความเป็นบรมกษัตริย์ของพระราชบุตรเราก็จะไม่ปรากฏแก่

ชุมชนทั้งสิ้น จะปรากฏประดุจดังยศของอุปราช อีกประการหนึ่ง ประชุมชนทั้งหลายมีสมณพราหมณ์เป็นต้น ก็จะติเตียนเราว่าไม่รู้ประมาณตน เพราะเหตุนั้นพระนางเจ้าจามะเทวีจึงกระทำอย่างนี้ เพื่อความปรากฏของพระราชบุตรของพระนางด้วย เพื่อจะปลดเปลื้องเสียซึ่งถ้อยคำที่บุคคลจะครหาติเตียนแก่พระองค์ด้วย เมื่อพระนางเจ้าจามะเทวีกระทำอยู่อย่างนั้น

พระเจ้าอนันตยสก็มิได้ละเว้นวัตรปฏิบัติของพระองค์ ทรงกระทำอยู่ซึ่งการอุปฐากพระราชมารดาของพระองค์ตามนัยที่ได้กล่าวมาแล้วในก่อน

เมื่อพระเจ้าอนันตยสกระทำอยู่อย่างนั้น ประชุมชนทั้งปวง คือพระสังฆเถรแลพราหมณ์คฤหบดีทั้งหลายก็พากันเลื่อมใสยิ่งนักในพระราชกรณียกิจ ที่พระเจ้าอนันตยสกระทำแล้ว

เบื้องหน้าแต่นั้นถึงสามปีบริบูรณ์แล้ว พระนางเจ้าจามเทวีจึงอำลาพระราชบุตรของพระองค์โดยนัยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

พระเจ้าอนันตยสทรงวิงวอนพระราชมารดาโดยปริยายเป็นอเนกประการ ว่าข้าแต่พระมารดาเจ้า ขอพระมารดาเจ้าจงอยู่กับด้วยข้าพระบาทอีกปีหนึ่งเถิด

พระนางเจ้าจามเทวีไม่ทรงเห็นเพื่อจะอยู่ต่อไปสักน้อยเลย ก็แต่ทรงรับการเชื้อเชิญของพระราชบุตรไว้

เมื่อพระราชเทวีเจ้าอยู่ไปอย่างนั้น พอครบเดือนหนึ่งพระโรคาพาธเล็กน้อยก็บังเกิดมีแก่พระราชเทวี ๆ จึงแจ้งพระอาการโรคาพาธนั้นแก่พระราชบุตร ให้พระราชบุตรอนุญาตแล้วก็ให้คนถือเครื่องสักการบูชามีเทียนธูปและระเบียบบุปผาของหอมเป็นต้น เสด็จไปยังสำนักพระพรหมฤาษี บูชาถวายนมัสการแล้วก็เสด็จประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนสุดข้างหนึ่ง จึงยกอัญชลีประนมนมัสการ เมื่อจะอำลา พระพรหมฤาษีเจ้าจึงตรัสเป็นบาทบทพระคาถาว่า

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้มีความเพียรใหญ่ ข้าพเจ้าขอนมัสการพระบาททั้งสองของพระผู้เป็นเจ้าโดยเคารพ ข้าพเจ้ากนใดได้อาศัยพระผู้เป็นเจ้าผู้มีคุณ อยู่ในพระนครนี้สิ้นหกปีกับเดือนหนึ่ง บัดนี้ข้าพเจ้าจักลาพระผู้เป็นเจ้ากลับไปยังพระนครหริปุญไชย ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปโดยสวัสดีด้วยเดชานุภาพของพระผู้เป็นเจ้าเถิด ขอพระผู้

เป็นเจ้าจงช่วยอภิบาลบำรุงรักษาพระเจ้าอนันตยสผู้เป็นหลานของพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นอุบาสกเถิด เมื่อสุขแลทุกข์บังเกิดขึ้นแล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าได้ทิ้งหลานเสียเลย

ลำดับนั้นพระพรหมฤาษีจึงถวายพระพรพระนางเจ้าจามเทวีว่า ดีแล้วพระราชเทวีเจ้า จงเสด็จไปเถิด จะได้ทอดพระเนตรพระประยุรญาติของพระองค์ พระเจ้าอนันตยสพระราชบุตรของพระองค์เธอก็ทรงกระทำตามพระราชประเพณีอยู่แล้ว พระราชเทวีอย่าได้ทรงพระปริวิตกถึงเธอเลย จักได้รักษาสุจริตธรรมของตน อีกประการหนึ่ง อายุสังขารก็เป็นของไม่เที่ยงแท้คงทนถาวรยั่งยืนไปได้นาน พระราชเทวีเจ้าจงกระทำบุญกรรมกองการกุศลให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ความสวัสดีมงคลจงบังเกิดมีแด่พระราชเทวีเจ้าด้วยบุญกรรมของพระองค์เจ้านั้น

เมื่อพระพรหมฤาษีถวายพระพรด้วยประการดังนี้แล้ว พระนางเจ้าจามเทวีจึงถวายนมัสการขอขมาพรหมฤาษีเจ้าแล้ว เสด็จกลับมายังพระนครหริปุญไชยด้วยบริวารหมู่ใหญ่

ลำดับนั้นพระเจ้ามหันตยส ก็จัดเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก เพื่อประสงค์จะเสด็จไปรับพระนางเจ้าจามเทวีพระราชมารดาของพระองค์ แล้วก็เสด็จออกจากพระนครด้วยบริวารหมู่ใหญ่ เสด็จไปรับพระราชมารดา ถวายบังคมกระทำพระอาการยินดีแล้วก็นำเสด็จพระราชมารดาไปภายในพระนคร

ส่วนพระนางเจ้าจามเทวีก็เสด็จเข้าสู่พระนครอันบุคคลประดับตกแต่งแล้ว กระทำประทักษิณพระนครแล้วก็เสด็จขึ้นสู่อลงกตปราสาท เสด็จบรรทม ณ พระที่สิริไสยาสน์เหนือพระบวรราชบัลลังก์สิ้นราตรียังรุ่ง ครั้นรุ่งขึ้นเช้าทรงจัดแจงมหาทานเสด็จไปยังวสนสถานของพระพุทธบุตร มีพระมหาสังฆเถรเป็นประธานถวายนมัสการแล้วก็ถวายทาน แล้วพระราชทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย มีพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์เป็นต้น ต่อภายหลังลำดับนั้น จึงพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นอันมากแก่ชนทั้งหลายมีหมู่พระประยุรญาติที่ควรจะพระราชทานเป็นต้นตามสมควร

พระนางเจ้าจามเทวี พระราชทานมหาทานแล้วทรงสมาทานศีล ฟังพระธรรมเทศนาด้วยประการดังนี้ถึงเจ็ดวัน ครั้นถึงวันที่แปดพระนางเจ้าก็บังเกิดประชวรพระโรคาพาธกำเริบแรงกล้าจนถึงเสด็จสวรรคต ด้วยกรรมที่พระนางเจ้าได้กระทำไว้แล้วแต่ปางก่อนเพราะอาศัยบุญสมบัติที่พระนางเจ้าได้สั่งสมไว้แล้ว แลขวนขวายในกุศลกรรมด้วยสุจริต

พระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่กุด จังหวัดลำพูน
กล่าวกันว่า มหันตยศเป็นผู้สร้าง

ทุกประการ แลได้เจริญพระไตรลักษณญาณด้วยเปล่งพระวาจาว่า ทุกขํ อนิจฺจํ อนตฺตา ดังนี้ ในขณะมีพระโรคาพาธมาเบียดเบียนเมื่อเวลาจวนใกล้จะสวรรคต พอขณะจุติจากมนุษยโลกนี้ ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก

ในกาลนั้นประชุมชนหมู่ใหญ่มีพระประยุรญาติเป็นประธาน ก็ตบอกชกพระเศียรกล้า ทรงพระกันแสงโศกเศร้าปริเทวนาการ กระทำสัททสำเนียงเป็นมหาโกลาหล เป็นประหนึ่งว่าแผ่นปถพีดลอันใหญ่จะภินทนาการแตกทำลายไปด้วยเสียงทรงพระกันแสง แลเสียงโกลาหลในเวลานั้นฉะนั้น

พระเจ้ามหันตยส มีพระประสงค์จะบูชาสรีรกิจพระมารดาของพระองค์ จึงทรงบูชาด้วยการบูชาสักการะใหญ่ถึงเจ็ดวัน แล้วให้กระทำอาหพนมหาปราสาทที่ถวายพระเพลิง แลจิตกาธารเชิงตะกอนแล้วเชิญพระศพไปยังสุสาน ด้วยเครื่องบูชาสักการะใหญ่ กึกก้องไปด้วยการฟ้อนรำขับร้อง แวดล้อมไปด้วยบริวารเป็นอันมาก แล้วเชิญพระศพขึ้นวางบนเชิงตะกอนถวายพระเพลิงแล้ว ทรงบูชาด้วยมหายัญมหรสพ แลดุริยางคดนตรีในที่ถวายพระเพลิงนั้นถึงเจ็ดวัน แล้วให้ประพรมด้วยน้ำหอมดับพระเพลิงเก็บพระอัฐิธาตุใส่ไว้ในผอบทอง คลุกเคล้าด้วยจุรณมีกลิ่นอันหอมปิดฝาผอบ แล้วจึงเชิญพระอัฐิธาตุนั้นมาโดยปัจฉิมทิศาภาคแห่งพระนคร ด้วยการฟ้อนรำขับร้องประโคมด้วยเครื่องประโคม คือกลอง แลสังข์ แลตะโพน แลบัณเฑาะว์ แลกลองยาว มีเสียงอันไพเราะน่าฟัง แล้วให้กระทำสถานที่แห่งหนึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุ อันเป็นที่รมณียฐานแลให้กระทำเป็นเจดีย์มีพระพุทธรูปอยู่ในเบื้องบนหุ้มด้วยแผ่นทองคำ เพราะเหตุนั้นพระเจดีย์นั้นจึงได้มีนามว่าสุวรรณจังโกฏเจดีย์

เมื่อสำเร็จเสร็จการบูชาสักการะแล้ว พระเจ้ามหันตยส จึงเชิญพระอัฐิธาตุมากระทำการฉลองพระราชทานมหาทานแล้วจึงหลั่งน้ำทักษิโณทกให้ตกลง อุทิศผลกุศลทั้งสิ้นนั้น ถวายพระนางเจ้าจามเทวี พระราชมารดาของพระองค์

แลในกาลนั้น ประชุมชนหมู่ใหญ่มีหมู่พระประยุรญาติเป็นต้น ได้เห็นแล้วก็พากันปริเทวนาการด้วยเสียงอันดัง

เมื่อมหาชนพากันปริเทวนาการอยู่ดังนั้น พระเจ้ามหันตยสก็พระราชทานโอวาทแก่มหาชนเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้โศกเศร้าปริเทวนาการไปนักเลย สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้โปรดประทานพระพุทธโอวาทไว้อย่างนี้ว่า ความตายเป็นธรรมดา

สำหรับโลกทั้งสิ้น ท่านทั้งหลายยังกระทำความอาลัยในหมู่ญาติของตนอยู่แล้ว พึงกระทำบุญมีทานเป็นต้น พึงรักษาศีลสร้างพระเจดีย์สร้างพระพุทธรูป กระทำอุทิศผลบุญนั้นไปแก่หมู่ญาติมีมารดาบิดาเป็นต้น เมื่อท่านทั้งหลายกระทำได้อย่างนี้ ได้ชื่อว่ากระทำการตอบแทนคุณ แลได้ชื่อว่าเป็นที่รักอย่างยิ่งของหมู่ญาติทั้งหลายเหล่านั้น มีมารดา บิดาเป็นต้น คำสั่งสอนนี้นี่แลพระอาจารย์เจ้าทั้งหลายนำสืบ ๆ กันมา ว่าเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าดังนี้

พระเจ้ามหันตยสทรงประเล้าประโลมหมู่พระประยุรญาติของพระองค์แลหมู่มหาชนแล้วก็พระราชทานโอวาทสั่งสอน ส่วนพระองค์ก็กระทำบุญกุศลมีทานเป็นต้นแล้วถวายนมัสการพระเจดีย์ พระพุทธรูป แลพระมหาภิกษุสงฆ์ แลถวายบังคมพระอัฐิพระราชมารดาขอขมาโทษ แล้วก็เสด็จไปยังพระราชมนเทียรของพระองค์

จำเดิมแต่นั้นไปพระเจ้ามหันตยสบรมกษัตริย์ ก็พระราชทานโอวาทแก่ชนชาวพระนครหริปุญไชยแลชนผู้อยู่ในแว่นแคว้นหริปุญไชยนคร ให้ประดิษฐานอยู่ในกุศลธรรม ส่วนพระองค์ก็ทรงประพฤติอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แลจักรวัติจารีตครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนคร

ภายหลังมีคำโจษเกิดขึ้นในระหว่างว่า ดังได้ยินมาว่า แว่นแคว้นนั้นปรากฏแล้วแก่พวกเราทั้งหลายว่าพิงคราฐดังนี้บ้าง ว่าลัมภูณราฐดังนี้บ้าง ในกาลก่อน แต่มาบัดนี้คำใดกำหนึ่งของแว่นแคว้นทั้งสองไม่ปรากฏเลย มาปรากฏว่าหริปุญไชยดังนี้ขึ้นใหม่อีกแว่นแคว้นทั้งสองเป็นแว่นแคว้นอื่นต่างหากกันไม่ใช่ฤๅ

เมื่อมีคำโจษขึ้นมาอย่างนี้ พระสังคาหิกาจารย์เจ้าจะกล่าวว่าเป็นแว่นแคว้นเดียวกันแลจะสำแดงซึ่งเหตุนั้นให้แจ้งชัด จึงกล่าวเป็นคาถาไว้ดังนี้

เรื่องราวของพระราชาผู้ประเสริฐ ของคนป่ามีพวกเมงค์เป็นต้น และละว้าลูกชาวป่า แลคนเป็นกำเนิดลูกเนื้อ แลลูกพระฤาษีซึ่งเกิดจากนางเนื้อที่ได้กล่าวไว้แล้วแต่เดิมอย่างไรเล่า บุรีของคนที่เกิดมาจากคนมีลูกพวกเมงค์ชาวป่าเป็นต้นเหล่านั้น ซึ่งเป็นบุรีเป็นที่ (ถือเอา) อาศัยของฝูงเนื้อ เป็นเมืองเดิม พระนครนั้นเป็นที่รื่นรมย์อย่างประเสริฐเป็นบุรีปรากฏขึ้นในที่ไม่สู้ไกลนัก อันพระวาสุเทพฤาษีสร้างสรรค์แล้วเรียกชื่อเมืองว่าลัมภูณเพียงใด เรียกชื่อแว่นแคว้นว่าพิงค์เพียงนั้น พระนครนั้นอันพระสังคาหิการจารย์ให้วิจิตรยิ่งแล้วด้วยบาลีแลคาถาสงเคราะห์ด้วยชื่อว่า นครพิงค์ ดังนี้ พระนครนั้นอันพระ

พระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่กุด จังหวัดลำพูน
กล่าวกันว่า มหันตยศเป็นผู้สร้าง

ฤๅษีผู้ประเสริฐทั้งหลายสร้างแล้วให้เป็นประดุจดังเทพนครเป็นบุรีเกิดขึ้นในกาลใด คนทั้งหลายรู้กันแล้ว ซึ่งพระนครนั้นว่าลัมภูณนครดังนี้ในกาลนั้น อีกประการหนึ่งพระฤๅษีผู้ประเสริฐกระทำหริปุญไชยยาภิเษกแก่นางจามเทวี ในกาลใด พระนครนั้นชื่อหริปุญไชยนครแต่กาลนั้นมาจนทุกวันนี้ พระสังคาหิกาจารย์กล่าวอยู่ว่า แต่ได้ชื่อว่าพิงคนครมาจนตราบเท่าถึงทุกวันนี้ ชื่อสามชื่อว่า พิงคนครบ้าง ลัมภูณนครบ้าง หริปุญไชยนครบ้าง ไม่บกพร่องเลย แท้จริงบุรีนั้นเป็นบุรีเดียวกัน ก็แต่ความสำคัญของบุรีนั้นเป็นต่าง ๆ กัน เพราะเหตุนั้น คนทั้งหลายปรารถนาจะเรียกชื่อใดก็จงเรียกชื่อนั้นเถิดอย่าสงสัยเลย พระนางเจ้าจามเทวีมากระทำบุตรแลนัดดาให้เกิดเจริญยิ่งในพระนครนี้ พระพุทธศาสนาก็รุ่งเรือง พวกมนุษย์ชาวพระนครแลชาวชนบท ซึ่งมีอยู่ในพระราชอาณาเขต ก็พากันเล่นรื่นเริงบันเทิงใจ กระทำกองการกุศลเป็นอันมาก ด้วยกุศลกรรมนั้น คนทั้งสิ้นเหล่านั้นครั้นจุติแล้วก็ได้ไปยังสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุนั้น พระสุกทันตฤๅษี จึงกล่าวว่าพระนางเจ้าจามเทวีนั้นเป็นพืชดีดังนี้

พระนางเจ้าจามเทวีผู้งามประเสริฐ มีพระปัญญาดี เป็นธิดาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ประเสริฐ เกิดในวงศ์กษัตริย์ประเสริฐไม่เสื่อมทราม ได้กระทำบุญทั้งหลายมีประการต่าง ๆ เป็นอันมาก อันเลิศแล้วด้วยสุจริตสามประการ มีมรณธรรมอันจุติแล้วได้ไปบังเกิดในเทวโลกด้วยประการดังนี้ แท้จริงเทพบุตรทั้งหลายทั้งปวงในดุสิตพิภพนั้นมีรูปเป็นที่รื่นรมย์ มีโภคสมบัติมาก บริบูรณ์แล้วด้วยรูป ด้วยความสุข ด้วยยศ ทำความปรารถนาทั้งสิ้นให้สำเร็จได้ตามจิตที่คิดฉะนั้น ใคร ๆ ไม่อาจจะพรรณนาสมบัติของพระนางเจ้าจามเทวีนั้นได้ ชนทั้งหลายควรฟังนิทานอันประเสริฐของพระนางเจ้าจามเทวีนั้นไว้ อักษรที่ข้าพเจ้าเขียนไว้ดีแล้ว เป็นอักษรอันประเสริฐ มีบทบาลีเป็นฉันท์ มีสมาลคันธีฉันท์แลวิชรฉันท์เป็นต้น ข้าพเจ้าตกแต่งไว้ตามนิรุกติศัพท์ ถ้อยคำในบทใดมีเนื้อความยังลี้ลับเป็นไปตามนัยของโบราณจารึก ข้าพเจ้าได้ทำถ้อยคำในบทนั้นให้สว่างแจ่มแจ้งขึ้นท่านผู้เจริญทั้งหลายเมื่อจะให้สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง เพื่อประสงค์ส่วนบุญกุศล จงสังเกตซึ่งถ้อยคำนั้นโดยชอบเถิด ฯ

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรผู้มีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งไว้แล้วตามคำมหาจารึก

ปริเฉท ๑๑ จบแล้ว ฯ

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑๒

เบื้องหน้าแต่นั้นไป พระเจ้ามหาราชปรากฏพระนามพระเจ้ามหันตยส ครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนคร ข้าพเจ้าจักกล่าวสืบวงศ์กษัตริย์ที่เนื่องด้วยราชวงศานุวงศ์อันประเสริฐซึ่งเป็นพืชดีโดยสังเขป ท่านทั้งหลายจงตั้งสติฟังถ้อยคำของข้าพเจ้าซึ่งจะกล่าวต่อไป ณ กาลบัดนี้

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระเจ้ามหันตยสได้ครอบครองสิริราชสมบัติทั้งสิ้นด้วยพระองค์เอง มิให้กำเริบราชธรรมทั้งสิบประการ ทรงพระราชทานโอวาทสั่งสอนประชุมชนในพระราชอาณาเขตหริปุญไชยนครไม่ให้เสื่อมสูญจากกุศลธรรม ส่วนพระองค์เองก็ละอกติธรรมเสีย ทรงสมาทานอยู่แต่ในคติธรรม พระองค์นับถือพระฤๅษีเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง แลมีความเคารพในบุคคลผู้ประพฤติในธรรม พระองค์หาพระโรคาพาธมิได้สมบริบูรณ์ไปด้วยความสุข มีพระราชบุตรพระราชธิดาเจริญยิ่ง เทพเจ้าทั้งหลายก็อภิบาลรักษาพระองค์ เพราะเหตุฉะนั้นพระองค์ครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ถึงแปดสิบปี ก็เสด็จสวรรคต ไปบังเกิดในเทวโลกด้วยบุญกรรมที่พระองค์ได้กระทำแล้วนั้น

พระราชบุตรของพระองค์ทรงพระนามว่าพระเจ้ากูมัญจราชได้ครองราชสมบัติสืบไป

ก็ในกาลนั้นมาไม่สู้นานนัก พระเจ้าอนันตยสในพระนครเขลางค์ก็เสด็จสวรรคตไปเกิดในวิมาน ประดับไปด้วยรัตนเจ็ดประการ มีประมาณสามโยชน์ในดุสิตบุรีใกล้วิมานของพระราชมารดาด้วยปัจจัยของกรรมเป็นบุญที่พระองค์ได้กระทำไว้อย่างไร

ประชุมชนชาวพระนครทั้งหลายก็กระทำสรีรกิจของพระเจ้าอนันตยสแล้ว เก็บพระอัฐิธาตุนำมายังหริปุญไชยนคร บรรจุไว้ในสถานที่แห่งหนึ่งในป่าไม้ย่างทรายเบื้องทิศอีสานแห่งหริปุญไชยนคร กระทำพระสถูปเจดีย์ ณ เบื้องบนที่บรรจุพระอัฐิธาตุนั้น

ส่วนพระเจ้ากูมัญจราช ได้ครองราชสมบัติแล้วไม่อาจจะกระทำวัตรปฏิบัติทั้งสิ้นของพระราชบิดาพระองค์ให้บริบูรณ์ได้ ก็กระทำกุศลธรรมตามสมควรแก่กำลังของพระองค์

พระเจ้ากูมัญจราชนั้น เสวยราชสมบัติอยู่ได้สี่สิบสี่พรรษาก็เสด็จสวรรคต ได้ไปบังเกิดในดาวดึงส์พิภพด้วยกรรมเป็นบุญที่พระองค์กระทำแล้ว

พระราชบุตรของพระเจ้ากูมัญจราช ทรงพระนามพระเจ้ารุนธัยราชได้ครองราชสมบัติสืบไป

พระเจ้ารุนธัยราชนั้น ครองราชสมบัติในหริปุญไชยนคร ไม่มีศรัทธาเชื่อต่อกุศลกรรม ให้ทานบ้างรักษาศีลบ้าง กระทำไปตามจารีตโบราณ เพราะฉะนั้นจึงมีพระชนมายุน้อยได้ยี่สิบเจ็ดพรรษาก็เสด็จสวรรคตไปตามยถากรรม

พระราชบุตรของพระเจ้ารุนธัยราช ทรงพระนามพระเจ้าสุวรรณมัญชุสราชได้ครองราชสมบัติสืบไป

ส่วนพระเจ้าสุวรรณมัญชุสราชมีพระราชศรัทธาเชื่อถือในพระพุทธศาสนา กระทำบุญกุศลมีทานเป็นต้นบำรุงรักษาชาวพระนครไม่เบียดเบียนผู้ใด

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากในหริปุญไชยนครในครั้งนั้น มีสมบัติสำเร็จพร้อมทุกประการ มีทรัพย์แลข้าวแลทองเงินแลรัตนเจ็ดประการ แลผ้านุ่งห่ม เครื่องประดับตกแต่งกายวิจิตรไปด้วยประการต่าง ๆ มีภักษาหารก็แสวงหาได้โดยง่าย อนึ่งพระภิกษุมีพระสังฆเถรเป็นต้นทั้งสมณพราหมณ์คฤหบดีทั้งหลาย ก็พากันกระทำกุศลสมณธรรมเป็นสุขสบาย ประชุมชนที่อยู่ในพระราชอาณาเขตทั้งสิ้น ก็อภิรมย์ร่าเริงบันเทิงใจกันยิ่งนัก

พระเจ้าสุวรรณมัญชุสราชเสวยสิริราชสมบัติอยู่ได้สามสิบพรรษาก็เสด็จสวรรคตไปบังเกิดยังดาวดึงส์เทวโลกด้วยบุญกรรมที่พระองค์กระทำไว้แล้วนั้น

พระราชบุตรของพระเจ้าสุวรรณมัญชุสราช ทรงพระนามพระเจ้าสังสารราชได้ครองราชสมบัติต่อมา

ส่วนพระเจ้าสังสารราชนั้นทรงประกอบไปด้วยกรรมที่เป็นบาปอันระคนปนไปด้วยอาจารมารยาทที่ชั่วเป็นโจร เที่ยวปล้นชาวพระนคร หยิบฉวยเอาสิ่งของต่างๆ มีทองแลเงินเป็นต้นได้แล้ว ก็จำหน่ายขายซื้อของบริโภคต่าง ๆ มีสุราแลเนื้อแกล้มสุราเป็นต้นเที่ยวกินบ้าง ดื่มบ้าง เล่นแต่การฟ้อนรำขับร้อง ไม่กระทำกรรมที่เป็นบุญกุศล

ด้วยเหตุนั้นพระเจ้าสังสารราช จึงไม่เป็นที่รักเจริญใจของเทพยดาทั้งหลายและเป็นผู้มีพระชนมายุน้อย ได้เสวยราชสมบัติเพียงสิบพรรษาก็เสด็จสวรรคตไปตามยถากรรม

พระราชบุครของพระเจ้าสังสารราชนั้น ทรงพระนามพระเจ้าปทุมราชได้ครอบครองสิริราชสมบัติสืบต่อมา

ส่วนพระเจ้าปทุมราชนั้นได้ราชาภิเษกแล้วก็ให้กระทำศาลาสำหรับให้ทานไว้หกตำบล แล้วก็ให้กระทำกุฎีวิหารอาวาสถวายพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มีพระสังฆเถรเป็นประธาน กระทำบุญกุศลมีทานเป็นต้น อันกุศลบุญนั้นตามพิทักษ์รักษาอยู่ครอบครองสิริราชสมบัติสิ้นสามสิบพรรษาก็เสด็จสวรรคตไปตามบุญกรรมที่ทำไว้แล้ว

พระราชบุครของพระเจ้าปทุมราช ทรงพระนามพระเจ้ากุลเทวราช ได้ครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนครถึงเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว

ในปีนั้นเป็นปีกุนต้องในที่ทำนาย ชนทั้งหลายมีสมณพราหมณาจารย์ผู้เป็นอธิบดีเป็นต้น ได้เห็นอนาคตภัยที่โหรได้ทำนายไว้ จึงพากันเข้าไปกราบทูลพระเจ้ากุลเทวราชว่าข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ภัยอันตรายใหญ่จักบังเกิดมีแก่เราทั้งหลายในปีอนาคตนั้น ความสุขในพระราชหฤทัยก็ดี ความสุขในราชสมบัติก็ดี จะบังเกิดมีแก่พระองค์ด้วยประการใด ขอพระองค์พึงกระทำอย่างนั้นเถิด

พระเจ้ากุลเทวราชได้สดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า ทำอย่างไรความสุขในใจและความสุขในราชสมบัติจะพึงมีแก่เราทั้งหลาย

ชนทั้งหลายเหล่านั้นจึงกราบทูลว่า ขอพระองค์จงกระทำบุญ มีทานเป็นต้น จงรักษาศีล จงให้ส่วนบุญนั้นแก่เทพยดาทั้งหลาย เทพยดาทั้งปวงจักกระทำการป้องกันรักษาพระองค์ อีกประการหนึ่ง ขอพระองค์จงกระทำการบูชาเทพยดามีประการต่าง ๆ แล้วจงวิงวอนเทพยดาทั้งหลายเพื่อจะให้ป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตของพระองค์ด้วย

พระเจ้ากุลเทวราชได้สดับคำนั้นแล้ว เพราะความที่พระองค์ระคนคบหาสมาคมด้วยประชุมชนที่เป็นคนชั่วและด้วยความกลัวจะหมดเปลืองพระราชทรัพย์ เพราะความเป็นผู้มัจฉริยะ จึงตรัสแก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชื่อว่าภัยอันตรายจักเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ผู้ใดชื่อว่าเป็นผู้ห้ามภยันตรายได้ ภยันตรายจะมีในที่ใดหรือในที่นั้นก็ช่างเถิด เราไม่อาจจะกระทำได้ ครั้นตรัสดังนี้ ก็ซัดทิ้งถ้อยคำของชนเหล่านั้นเสีย

ครั้นถึงปีที่โหรทำนายไว้นั้นมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามพระเจ้ามิลักขมหาราช ตระเตรียมพลนิกายของพระองค์ยกมาล้อมหริปุญไชยนคร

เมื่อพลนิกายทั้งสองฝ่ายกระทำยุทธนาการกันอยู่ พลนิกายฝ่ายข้างหริปุญไชยนครก็ถึงซึ่งปราชัยพ่ายแพ้ พากันหนีไปอาศัยเมืองชื่อสเมงคนครอยู่

ภายหลังมีกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้ามิลักขไตรยราชมาปล้นหริปุญไชยนครได้แล้ว จึงให้เรียกชาวหริปุญไชยนครมาจากสเมงคนครให้อยู่ในหริปุญไชยนครอีก

ส่วนพระเจ้ามิลักขไตรยราชครองราชสมบัติอยู่ ณ หริปุญไชยนคร สิ้นสามปีกับสามเดือนแล้ว ภายหลังทิ้งหริปุญไชยนครเสียกลับไปพระนครของพระองค์

ในกาลนั้นพระเจ้ามิลักขมหาราชยกมาด้วยพลนิกายหมู่ใหญ่ ยุดเอาหริปุญไชยนครนั้นไว้ได้แล้ว ก็ครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ได้ปีหนึ่งก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าโนกราช ครองราชสมบัติได้เจ็ดเดือนก็เสด็จสวรรคตไปตามยถากรรม

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าทาลราช ครองราชสมบัติได้สองเดือนครึ่งก็เสด็จสวรรคตไปตามยถากรรม

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าตุตราช ครองราชสมบัติได้สิบปีก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าเสลราช ครองราชสมบัติได้สามปีก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าหาลราช ครองราชสมบัติได้สามปีก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าเยาวราช ครองราชสมบัติได้หกเดือน ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าพรหมทันตราช ครองราชสมบัติได้หนึ่งปีกับสามเดือน ก็เสด็จสวรรคตไปตามยถากรรม

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้ามุกราช ครองราชสมบัติได้สองปี ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอัตราสภกราช ได้ครองราชสมบัติมีพระเดชานุภาพกล้าหาญ ครั้นครองราชสมบัติได้สองปีกับสิบเดือน จึงให้รวบรวม

สุรโยธาพลนิกายไว้พร้อมเสร็จ เสด็จออกจากหริปุญไชยนคร เพื่อพระประสงค์จะยุดถือเอาพระนครละโว้ จึ่งยกกองทัพเรือล่องลงมาตามกระแสแม่น้ำพิงคนที

ในกาลนั้น พระเจ้าละโว้ทรงพระนามพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราชมีพระเดชานุภาพกล้าหาญยิ่งนัก มีพลนิกายหมู่ใหญ่เป็นเจ้าผู้ปกครองเมืองละโว้ ครั้นได้สดับกิติศัพท์ว่า พระเจ้าอัตราสตกราชยกกองทัพมายังพระราชอาณาเขตของพระองค์ ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก ดุจพระยาภุชคินทรนาคราชมีขนดหางอันบุคคลประหารด้วยฆ้อนเหล็ก จึ่งให้เตรียมพลนิกายของพระองค์โดยเร็ว ไม่ได้เหลียวแลเมืองละโว้ของพระองค์ เสด็จมาทางไกลพระประสงค์จะกระทำยุทธนาการต่อสู้กับพระเจ้าอัตราสตกราช

เมื่อสุรโยธาทั้งสองฝ่ายมาปะทะกัน ตระเตรียมจะกระทำยุทธนาการกันอยู่ ในกาลนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าสุชิตราช ครองราชสมบัติอยู่ในสิริ-ธรรมนคร เสด็จมาถึงที่ยุทธนาการของสุรโยธาทั้งสองฝ่าย โดยทางบกบ้างทางน้ำบ้างด้วยสุรโยธาถึงสิบเจ็ดหมื่น ครั้งนั้นพลนิกายทั้งสองฝ่ายได้เห็นพลนิกายของพระเจ้าสุชิตราชมากกว่า ก็เกิดความสะดุ้งตกใจกลัวพากันหนีไป

ส่วนพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราช จึ่งนัดหมายสุรโยธาพลนิกายของพระองค์ว่า บัดนี้พระเจ้าสิริธรรมราชมาตั้งสกัดทางพวกเราไว้ พวกเราไม่อาจกลับไปได้ พระเจ้าสิริธรรมราชจักยุดถือเอาพระนครหริปุญไชย จักกระทำภริยาของคนทั้งปวงเหล่านั้นให้เป็นภริยาของพวกเรา แล้วตรัสว่าซึ่งเรากล่าวดังนี้แก่ท่านทั้งหลายเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่า การไปของชนทั้งหลายเหล่านั้นไปทางน้ำ ชื่อว่าไปทางน้ำเป็นทางอ้อมถึงช้านัก ทางที่จะไปของพวกเราไปทางบกเป็นทางตรงถึงเร็ว จะยุดถือเอาพระนครหริปุญไชยได้ก่อน

พวกสุรโยธาพลนิกายเหล่านั้นมีน้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รับพระราชโองการว่าสาธุ ดังนี้แล้วก็รีบมายังหริปุญไชยนคร

ในวันที่มาถึงนั้นก็หยุดพักอยู่แต่ไกลก่อน ครั้นถึงสายัณหสมัยพอพลบค่ำพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราช ก็เสด็จรีบรุดมาด้วยกำลังสุรโยธาอันเหี้ยมหาญ พอใกล้ปัจจุสมัยเวลากาลก็บรรลุถึงพระนครหริปุญไชย จึ่งให้บอกนายประตูว่าพระราชาของเราทั้งหลายมาถึงแล้วให้เปิดประตูเข้าไปยังพระนครได้แล้ว กระทำพระนครให้อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ แล้วเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ ให้พันธนาการบุรุษรักษาพระราชนิเวศน์ขังไว้ในเรือนจำ แล้วเสด็จประทับเหนือราชอาสน์สำราญพระราชหฤทัยพอประมาณเวลาสักครู่หนึ่งก็รุ่งสว่าง

พระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราช ก็ถือเอาพระราชเทวีแลพระราชธิกาแลวัตถาอาภรณ์ต่างๆ ซึ่งสมควรแก่พระองค์ ที่เหลือนั้นก็พระราชทานแก่พลนิกายของพระองค์มีเสนาบดีเป็นต้นตามสมควร ครอบครองสิริราชสมบัติตลอดพระราชอาณาเขต ให้อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์ โดยสุขสำราญพระราชหฤทัย

อยู่มาไม่ช้าพระเจ้าอัตราสตกราช ก็เสด็จมาล้อมพระนครเพื่อพระประสงค์จะชิงเอาพระนครของพระองค์ ได้กระทำยุทธนาการกับด้วยพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราช ก็ถึงปราชัยพ่ายแพ้หนีลงเรือไปซ่อนเร้นอยู่ในที่ห่างไกล ในอรัญประเทศแห่งหนึ่งข้างทักษิณทิศ

พระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราชเสด็จมาแล้ว ก็ให้พิฆาตชัยเภรีบันลือลั่นกระทำการบูชาเทพยดา แล้วก็ให้เลี้ยงดูสุรโยธาทั้งสิ้น ด้วยเครื่องเลี้ยงมีสุราชัยบานเป็นต้น แล้วก็ให้ปล่อยมนุษย์ที่จำไว้ในเรือนจำ แล้วพระราชทานทรัพย์ตามสมควร

ฝ่ายพระเจ้าสุชิตราชเจ้าสิริธรรมนคร ครั้นทรงทราบว่ากองทัพทั้งสองพระนครหนีไปแล้ว ก็เสด็จกลับไปถึงพระนครละโว้ก็ยุดถือเอาพระนครละโว้ได้โดยง่าย เพราะไม่มีผู้ใดจะต่อรบเข้าไปยังพระนครได้แล้ว ก็ให้พิฆาตมหาพิชัยเภรี กระทำการบูชาเทพยดาแลบูชาเทวรูปในป่า แลบูชารูปพระราชมารดา แลบูชาเทพยดาที่รักษาพระนคร แล้วให้ประโคมสรรพดุริยางคดนตรีประทับอยู่ในพระนครละโว้นั้นตามชอบพระอัธยาศัย

ส่วนพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราชได้พระนครหริปุญไชยแล้วด้วยพระกุศลในปางก่อน กระทำให้ประชุมชนที่อยู่ในพระราชอาณาเขตทั้งสิ้นยินดีแล้ว ก็ได้เป็นที่รักเจริญใจของประชุมชนเหล่านั้น

ครั้นถึงปีที่สาม พระราชบุตรของพระเจ้าสิริธรรมราชเป็นพระราชาทรงพระนามพระเจ้ากัมโพช ด้วยพระกุศลที่ทรงกระทำไว้แล้วแต่ปางก่อน มีกำลังใหญ่ยิ่งนัก แต่เป็นผู้มักมากตระเตรียมกองทัพเสด็จมาถึงหริปุญไชยนคร

ส่วนพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราชก็ตระเตรียมสุรโยธาชาวหริปุญไชยนคร ออกต่อรบด้วยพระเจ้ากัมโพชนั้น

เมื่อสุรโยธาทั้งสองฝ่ายกระทำยุทธนาการกันอยู่ พระเจ้ากัมโพชก็ถึงปราชัยพ่ายแพ้หนีไป

พวกเสนาของพระเจ้ากัมโพชก็ทิ้งศัสตราวุธ มีดาบแลหอกพุ่งหอกซัดแลเกราะโล่ แลช้างตัวประเสริฐเป็นต้นเสีย หนีไปถึงนครนาคบุรี

ชาวนครนาคบุรีก็ออกติดตามพระเจ้ากัมโพช ได้ช้างม้า ทาสี ทาสา เครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก

พระเจ้ากัมโพช มีพระหัตถ์เปล่ากลับไปถึงพระนครของพระองค์แล้ว ต้องปิดพระพักตร์ด้วยชายพระภูษา เพื่อจะบังเสียซึ่งความละอายอันใหญ่เข้าไปยังพระนคร

ส่วนพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราช ถึงซึ่งความชนะใหญ่ท่ามกลางสงครามในป่าแล้ว ก็ให้พิฆาตชัยเภรีบันลือลั่นโห่ร้องขึ้นสามลา มีพระทัยร่าเริงมีพระพักตร์เบิกบานเสด็จเข้าไปยังพระนคร

ส่วนประชุมชนชาวพระนครหริปุญไชย ก็นำเอาช้างม้าแลทองเงินกับสิ่งของต่าง ๆ มาถวาย

พระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราชทรงรับแต่ธนธัญญะที่สมควรแก่พระองค์ สิ่งของที่เหลือนั้นก็พระราชทานแก่พวกอำมาตย์แลสุรโยธา มีเสนาบดีเป็นต้นตามสมควรแล้ว ก็พระราชทานแก่ประชุมชนชาวพระนครตามปรารถนา

ครั้นล่วงวันนั้นไปแล้ว ในวันอื่นพระองค์ก็ให้ป่าวประกาศไปว่า ใคร ๆ อยากได้สิ่งใดจงมาถือเอาสิ่งนั้นตามปรารถนาเถิด

ประชุมชนชาวแว่นแคว้นทั้งหลาย ครั้นได้ทราบป่าวประกาศดังนั้นแล้ว ก็พากันได้ลาภถึงซึ่งความสมประสงค์ด้วยกันหมดทั้งสิ้น

ลำดับนั้นพระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราช ทรงพิจารณาราชอิสริยยศ แลสิริราชสมบัติ แลมหาพิชัยฤทธิ์ของพระองค์ ทรงเห็นว่าสำเร็จด้วยความสุจริตของพระองค์ที่ทรงกระทำไว้แต่ปางก่อน แลสำเร็จด้วยอานุภาพเทพยดาอารักษ์ จึงได้กระทำการบูชาสักการะใหญ่แก่เทพยเจ้าทั้งหลายแล้ว จึงกระทำกุศลสมภารคุณของพระองค์ให้เป็นเบื้องต้น ตั้งสัจยาธิษฐาน เพื่อจะกระทำความสวัสดีมงคลแก่พระราชบุตรแลหลานเหลนลื่อ ซึ่งจะมีมาในอนาคตกาล แล้วจึงกระทำอัญชลีกรรมแก่เทพยดาทั้งหลายด้วยพระเศียรเกล้าของพระองค์เพื่อจะให้เป็นสักขีพยาน จึงมีพระราชโองการดำรัสอย่างนี้ว่า

ข้าแต่เทพยดาผู้มีมาก ขอจงฟังคำสั่งของข้าพเจ้าด้วยทิพโสต

ข้าแต่เทพยดานิกรเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย ขอจงสดับฟังสุนทรพจน์ของข้าพเจ้าด้วยทิพโสต และขอจงได้โปรดทราบแจ้งประจักษ์ชัดด้วยทิพญาณของเทพยเจ้าทั้งหลายว่า ดังได้สดับมา เมื่อเดิมพระราชอาณาเขตนี้ พระฤาษีเจ้าผู้ประเสริฐทั้งหลายได้สร้างสรรค์แล้วได้เชิญเสด็จพระนางเจ้าจามเทวี ซึ่งเป็นพระอัยยิกาของข้าพเจ้ามากระทำการอภิเษกประดิษฐานไว้ เพื่อประสงค์จะให้เป็นพืชเพาะปลูกที่ดี อันเนื่องมาแต่ราชตระกูลเป็นที่สักการะเคารพ ถ้าว่าที่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าผู้ผจญซึ่งหมู่มารให้พ่ายแพ้ไป ได้มีอยู่แห่งหนึ่งเป็นการจริงแล้ว สถานที่ตำบลนี้ก็เป็นอันข้าพเจ้าทั้งหลายได้บำรุงพิทักษ์รักษาแล้ว ถ้าพระราชาองค์หนึ่งองค์ใดมีพระเจ้ากัมโพชเป็นต้น จะพึงมาเบียดเบียนแล้ว ขอเทพยเจ้าทั้งหลายจงช่วยห้ามปรามพระราชาองค์นั้นเสียแต่โดยดีเถิด ถ้าพระราชาองค์ใดองค์หนึ่งไม่เอื้อเฟื้อฟังคำห้ามของเทพยเจ้าทั้งหลายแล้ว ขอเทพยเจ้าผู้เจริญทั้งหลายจงช่วยกำจัดพระราชาองค์นั้นเสียให้พินาศ อย่าให้มีพระชนม์ชีพเป็นอยู่ได้เลย คำสัตย์อธิษฐานของข้าพเจ้าจะได้อาศัยเหตุในที่แห่งอื่นก็หามิได้ อาศัยเหตุด้วยพระธาตุของพระชินสีห์เจ้า เพราะเหตุนั้น ขอเทพยเจ้าทั้งหลายจงช่วยอภิบาลบำรุงรักษา พระชินธาตุนี้แต่โดยดีเถิด

พระเจ้าอุจฉิฏฐจักรวัติราชได้เชิญเทพยดาทั้งสิ้น มีมหาพรหมทั้งสิบหกชั้นเป็นต้น ให้ระลึกรู้แจ้งแล้ว จึงให้กระทำจารึกลงในแผ่นศิลาตามถ้อยคำของพระองค์แล้ว ให้ฝังแผ่นศิลาจารึกไว้ในทิศาภาคข้างปัจฉิมทิศแห่งหริปุญไชยนคร ตั้งแต่นั้นพระองค์ก็ได้เสวยราชสมบัติเป็นสุขสืบมา พอครบสามปีบริบูรณ์ดีแล้ว ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้นมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้ากมลราช ได้ครองราชสมบัติในหริปุญไชยนครได้ยี่สิบปีกับเจ็ดเดือน ก็เสด็จสวรรคต

ในกาลนั้น ประชุมชนชาวหริปุญไชยนคร ก็เกิดเป็นอหิวาตกโรคมากขึ้นโดยลำดับ

มนุษย์ทั้งหลายกระทำกาลกิริยาถึงซึ่งความพินาศเป็นอันมาก

โรคเกิดขึ้นในเรือนใด ประชุมชนที่อยู่ในเรือนนั้น ก็ถึงซึ่งความตายไปโดยลำดับจนไม่มีเหลือ โดยที่สุด สิ่งของเครื่องใช้สอยสิ่งใดที่มีอยู่ในเรือนนั้น มีผู้ใดมาจับต้องเข้าแล้ว ผู้ที่จับต้องนั้นก็เกิดเป็นโรคถึงความสิ้นไปทั้งครัวเรือน

โรคนั้นเกิดขึ้นแก่คนคนหนึ่งในเรือนหนึ่งแล้ว คนทั้งสิ้นที่ยังไม่เป็นโรคก็ทิ้งคนที่เป็นโรคนั้นเสีย แล้วทำลายฝาเรือนหนีไปให้พ้น เพราะเหตุนั้นประชุมชนชาวพระนครจึงพากันออกจากเรือนหนีไปเพื่อจะรักษาชีวิตของตน ๆ ไปอาศัยพระนครแห่งหนึ่งชื่อสุธรรมนครเลี้ยงชีวิตอยู่

ในกาลนั้นพระนครหริปุญไชยก็เป็นพระนครร้างว่างเปล่า ไม่มีมนุษย์อยู่อาศัย

ฝ่ายพระเจ้าปุกามราช ได้ทอดพระเนตรเห็นประชุมชนหมู่ใหญ่หมดกำลัง แล้วพระองค์จะเป็นผู้สันโดษทอดพระธุระเสียไม่ได้ ด้วยพระทัยคิดสงสาร จึงให้บำรุงเมืองสุธรรมนครขึ้น ให้บุตรธิดาของชนเหล่านั้นอยู่ครอบครองรักษาต่อไป

ประชุมชนชาวพระนครหริปุญไชยเหล่านั้น ไม่สามารถจะให้ความทุกข์นั้นสงบระงับไปได้ ก็พากันหนีจากสุธรรมนคร ไปอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ในหงสาวดีนคร

ในกาลนั้นพระเจ้าหงสาวดีราช ได้ทอดพระเนตรเห็นประชุมชนชาวหริปุญไชยนครแล้ว ก็พระราชทานผ้านุ่งผ้าห่มแลสิ่งของต่าง ๆ มีเครื่องประดับเป็นต้น แลข้าวเปลือกข้าวสารแลเครื่องบริโภคมีรสเค็มแลรสเปรี้ยว แลเหย้าเรือนที่อยู่อาศัยแล้วให้พิทักษ์รักษา เพราะพระองค์เปรียบดังพระบิดาผู้มีกรุณาแก่ชนเหล่านั้น

ชาวพระนครหริปุญไชยกับชาวพระนครหงสาวดี ก็เกิดพิศวาสคุ้นเคยรักใคร่กันเป็นอันมาก

ถึงภาษาของคนทั้งสองพวกนั้นก็พูดเป็นภาษาเดียวกัน คำใดคำหนึ่งซึ่งจะต่างกันไปบ้าง ก็มิได้มี

เพราะภาษาคำพูดของคนทั้งสองพวกเป็นภาษาเดียวกันไม่แตกกันนั้น คนทั้งหลายเหล่านั้นจึงได้คุ้นเคยกันเร็วนัก

พอครบหกปีบริบูรณ์แล้วโรคนั้นก็สงบระงับไป

เมื่อโรคสงบระงับไปแล้ว ผู้ใดปรารถนาจะมายังหริปุญไชยนคร ผู้นั้นก็มาอยู่ในหริปุญไชยนครนั้น

ผู้ใดที่ไม่มีอาลัยในหริปุญไชยนครก็ดี หรือยังมีอาลัยอยู่แต่แก่ชราแล้ว ฤๅ[illegible]กระทำอาวาหมงคลด้วยบุตรแลธิดาแล้วก็ดี ผู้นั้นก็อยู่ในหงสาวดีนครนั้น

ด้วยเหตุนั้นชนทั้งหลายซึ่งมาอยู่ในหริปุญไชยนครนี้แล้ว เมื่อระลึกถึงหมู่ญาติว่าตายายมารดาบิดาของเราอยู่ในหงสาวดีนครนั้นดังนี้ ครั้นถึงอภิลักขิตสมัยตามปีตามเดือนแล้ว ชนทั้งหลายนั้นก็ลอยขาทนียโภชนียาหารตามน้ำลงไปข้างใต้ อุทิศไปให้แก่หมู่ญาติทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อคนทั้งหลายเหล่านั้นระลึกหมู่ญาติมีมารดาบิดาเป็นต้น ไม่อาจจะสงบระงับความโศกไว้ได้ ก็ร้องไห้คร่ำครวญมายังเรือนของตน

จารีตของการที่ชนทั้งหลายเหล่านั้นได้กระทำแล้วในกาลก่อน ยังประพฤติกันอยู่จนทุกวันนี้

เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมาอยู่กันแล้ว หริปุญไชยนครก็บริบูรณ์ขึ้น

แท้จริงแม้ประชุมชนชาวหงสาวดีนครทั้งหลายเหล่าใดที่เป็นที่รักใคร่เจริญใจเพราะความคุ้นเคยกัน ชนทั้งหลายเหล่านั้นก็มายังหริปุญไชยนคร เพราะเหตุใด เพราะเหตุนั้น หนังสือจดหมายถามข่าวคราวสุขทุกข์ถึงกันแลกันก็เกิดมีขึ้น

พระสังคาหิกาจารย์อาศัยเหตุนี้ เมื่อจะสรรเสริญปัญญาคุณของพระสุกกทันตฤาษี จึงได้กล่าวเป็นพระคาถาไว้ดังนี้ว่า

ดังข้าพเจ้าขอสรรเสริญ ฌานก็ดีที่บุคคลจะพึงได้มิใช่ว่าไม่อยาก อภิญญาทั้งห้าประการก็ดี ที่บุคคลจะพึงได้ก็มิใช่ว่าไม่อยาก ปัญญามีกำลังเป็นเครื่องโต้ตอบของบุคคลผู้มีปรีชาเล่า ก็มิใช่ว่าบุคคลจะพึงได้โดยไม่อยาก สภาพธรรมทั้งสามประการนั้น เป็นสภาพธรรมที่บุคคลจะพึงได้ด้วยยาก เพราะเหตุใด เหตุดังนั้น พระสุกกทันตฤาษี ท่านก็ไม่ได้ไม่ถึงพระสัพพัญญุญาณ ก็แต่ท่านได้รู้ด้วยโลกิยฌานแปดประการ แลอภิญญาห้าประการท่านรู้อดีตกาลแลอนาคตกาลด้วยญาณ ประดุจดังพระญาณของพระพุทธเจ้า พระสุกกทันตฤาษีนั้น เมื่อท่านสร้างพระนครนี้ ท่านได้ขุดพื้นแผ่นดินลงไป แลท่านได้กล่าวไว้ว่า รัตนเจ็ดประการมีในก้อนดินจะปรากฏมีพระราชาที่ดี ถ่านไฟสีเขียวมีในก้อนดินก้อนหนึ่ง จะปรากฏมีพระราชาที่ชั่ว ข้าวเปลือกไม่มีผลมีในก้อนดินก้อนหนึ่ง จะปรากฏเป็นเมืองร้าง เมื่อท่านเห็นเหตุนี้ด้วยญาณแล้ว ท่านจึงได้พยากรณ์ไว้แก่พระวาสุเทวฤาษี พยากรณ์นั้นได้มีแล้วในกาลก่อนอย่างนี้ ภายหลังก็มีปรากฏตามที่ท่านได้พยากรณ์ไว้แล้วนั้น แท้จริงบุคคลผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมกล่าวว่าปัญญาประเสริฐประดุจดังพระจันทร์ซึ่งเป็นพระราชาของดาวฤกษ์ทั้งหลาย บัณฑิตย่อมกล่าวว่าประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลายเหล่านั้น อนึ่ง

ธรรมของสัปบุรุษ คือ ศีลแลสิริ เป็นธรรมติดตามตนไป ย่อมเกิดมีแก่ผู้มีปัญญาด้วยประการฉะนี้

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอังกุรจักรวัติราช เสด็จออกจากถมุยนครด้วยสุรโยธาจตุรงค์พลนิกายทั้งหลาย มาได้หริปุญไชยนครครอบครองสิริราชสมบัติ พอถ้วนเก้าพระวรรษาก็เสด็จสวรรคตไปตามยถากรรม

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าสุเทวราช ได้ครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ได้ปีหนึ่งกับสองเดือน ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าไญยลราชครองราชสมบัติได้สิบปี ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้ามหาราชมาจากสุปปาลนคร ได้หริปุญไชยนครครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ประมาณสองสามวัน ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าเสลราช ครองราชสมบัติได้สิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าตาญราช ได้ครองราชสมบัติในหริปุญไชยนครได้หกพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าชิลกิราช ครองราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนครได้สิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าพันธุลราช ครองราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนครได้ยี่สิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอินทวรราช ครองราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนครได้สามสิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ตั้งแต่ปีเป็นที่ประสูติของพระเจ้ามหันตยสผู้มีพระกำลัง มาจนถึงปีเสวยราชสมบัติของพระเจ้าอาทิตยราช เป็นปีสามร้อยแปดสิบสี่ปีกับสองเดือนไม่ยิ่งไม่หย่อน มีพระราชาครอบครองสิริราชสมบัติทั้งสิ้นสืบลำดับกษัตริย์มา ตั้งต้นแต่พระเจ้ามหันตยส จนถึงพระเจ้าอินทวรราชเป็นที่สุด เป็นบรมกษัตริย์นับได้ยี่สิบแปดพระองค์ด้วยประการดังนี้

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรผู้มีนามว่า โพธิรังสีได้แต่งไว้แล้ว

จบปริเฉท ๑๒ ฯ

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑๓

ลำดับนั้น มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอาทิตยราช บังเกิดขึ้นครองราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนคร

แท้จริงพระเจ้าอาทิตยราชพระองค์นั้นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าของเราทั้งหลายได้พยากรณ์ไว้ว่า จักได้เป็นบรมกษัตริย์ครองราชสมบัติอยู่ในหริปุญไชยนครนี้

พระเจ้าอาทิตยราชนั้นกล้าหาญ มีพระกำลังยิ่งใหญ่พอพระทัยแต่ในการรบพุ่งแก่ข้าศึก ในกาลครั้งหนึ่ง พระองค์ตระเตรียมสุรโยธาพลนิกายแล้ว เสด็จไปเพื่อพระประสงค์จะยึดถือเอาพระนครละโว้

ส่วนพระเจ้าละโว้ได้ทอดพระเนตรเห็นพลนิกายหมู่ใหญ่ของพระเจ้าอาทิตยราชแล้ว ก็ให้ปิดทวารพระนครเสีย

ฝ่ายพระเจ้าอาทิตยราช ก็ให้ตั้งค่ายอยู่ใกล้พระนคร จึงแต่งอำมาตย์ผู้หนึ่งให้เป็นราชทูตส่งไปยังสำนักพระเจ้านครละโว้ว่า ถ้าพระเจ้านครละโว้มีพระประสงค์จะกระทำยุทธนาการกับเราก็จงออกมาโดยเร็ว ถ้าไม่สามารถจะกระทำยุทธนาการกับเรา ก็จงให้เสวตฉัตรแก่เรา อย่าทำผัดเพี้ยนเนิ่นช้าให้ได้ความลำบากเลย

พระเจ้านครละโว้ครั้นได้สดับถ้อยคำของราชทูตแล้วจึงตำรัสว่า การที่จะกระทำยุทธนาการกับด้วยพระเจ้าอาทิตยราชนั้น เราหาได้ขยาดขลาดกลัวฝีมือไม่เลย ถึงแต่ว่าการรบพุ่งกันด้วยเรี่ยวแรงและกำลังนั้นจะเป็นการมีประโยชน์ก็หามิได้ การรบพุ่งกันที่ไม่มีประโยชน์นั้น เป็นกรรมที่วิญญูชนทั้งหลายพึงติเตียน เพราะเหตุนั้นเราจักกระทำยุทธนาการกับด้วยพระเจ้าอาทิตยราชนั้นแต่โดยธรรม ท่านทั้งหลายจงกระทำพระเจดีย์องค์หนึ่งด้วยกำลังพลหมู่ใหญ่ภายนอกพระนคร เราจักกระทำพระเจดีย์องค์หนึ่งภายในพระนครเราทั้งสองจักก่อพระเจดีย์ ให้มีประมาณขนาดทั้งใหญ่ทั้งสูงสิบห้าวาเท่าองค์เดียวกัน ด้วยก้อนกรวดสีแดงในคืนเดียววันเดียวเวลาเดียว ผู้ใดแล้วก่อนผู้นั้นเป็นผู้ชนะ ผู้ใดแล้วทีหลังผู้นั้นเป็นผู้แพ้ ถ้าท่านเป็นผู้ชนะเราจะเป็นทาสกรรมกรของท่านสามปี ถ้าเราเป็นผู้ชนะ

เราจะจับท่านกระทำให้เป็นทาสกรรมกรของเราสิ้นสามปีแล้วจึงจะปล่อยไป ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ก็แต่งอำมาตย์ของพระองค์ให้เป็นราชทูตส่งไปกับราชทูตของพระเจ้าอาทิตยราชนั้น

ราชทูตมาถึงแล้วก็กราบทูลพระเจ้าอาทิตยราชผู้เป็นเจ้าของตน

พระเจ้าอาทิตยราชครั้นได้ทรงสดับคำนั้นแล้ว ก็สำคัญว่าประชุมชนของพระองค์มากกว่าประชุมชนของพระเจ้าละโว้ พระเจ้าละโว้จักแพ้แก่พระองค์ จึงรับคำราชทูตว่าดีแล้ว ก็ส่งราชทูตให้กลับไป

พลนิกายทั้งสองฝ่ายนั้น ให้ความมั่นสัญญาแก่กันแล้ว ก็ลงมือก่อสร้างพระเจดีย์พร้อมเวลาเดียวกันด้วยเสียงสังข์ แลเสียงกลอง

เมื่อพลนิกายทั้งสองฝ่ายกระทำอยู่ พระเจ้าอาทิตยราช มีกำลังใหญ่กว่า เจดีย์กองกรวดก็สูงกว่า

ส่วนพระเจ้าละโว้ ทอดพระเนตรเห็นพระเจดีย์ของพระองค์ต่ำกลัวจะแพ้ จึงตรัสเรียกให้ช่างผู้สร้างปราสาททำเทียมด้วยไม้ ให้กระทำปราสาททำเทียมด้วยไม้ แล้วให้หุ้มด้วยผ้าขาว ทำให้เหมือนดังยอดพระเจดีย์ ยกขึ้นตั้งไว้บนเจดีย์กรวดที่ยังไม่แล้วนั้นแต่ในเวลากลางคืน ให้ทาด้วยเครื่องทาผสมด้วยปูนกับดินเหนียวให้ทั่วเจดีย์กรวดสีแดง ณ ภายใต้ปราสาทที่ทำเทียมด้วยไม้นั้น พอเวลาอรุณขึ้นมาก็ให้อุโฆษกึกก้องด้วยเสียงมหาชัยว่า พระเจดีย์ของพระราชาของเราทั้งหลายสำเร็จก่อนแล้ว ให้โห่ร้องขึ้นสามลาด้วยเสียงโห่อย่างใหญ่ ให้เลิกเปิดเครื่องปิดบังมีลำแพนเป็นต้น ออกหมดสิ้นแล้ว สำแดงให้ปรากฏแก่พลนิกายของพระเจ้าอาทิตยราชเหล่านั้น ให้บังเกิดสำเนียงประดุจเสียงละลอกใหญ่เอิกเกริกกึกก้องไปด้วยมหาพิชัยเภรีแลตะโพนบัณเฑาะว์สังข์ แลกลองยาว ดังสนั่นลั่นเป็นประหนึ่งว่าแผ่นปถพีอันใหญ่จะแตกทำลายไปฉะนั้น

ในกาลนั้นประชุมชนชาวรามัญแลประชุมชนชาวหริปุญไชยนคร ครั้นได้ยินเสียงเอิกเกริกเป็นที่น่ากลัวดังนั้นแล้ว แลไปในภายในพระนคร ได้เห็นปราสาทมียอดเป็นประหนึ่งว่าทาด้วยดินสีพอง ก็มีใจหวาดหวั่นกลัวด้วยสำคัญว่าพระเจดีย์ในภายในพระนครสำเร็จแล้วก็พากันหนีไป

ครั้นเมื่อพลนิกายทั้งหลายเหล่านั้นกำลังหนีกันอยู่ พระเจ้าอาทิตยราช ไม่ทรงเห็นอุบายอันใดแต่สักอย่างหนึ่งเลย ก็พลอยหนีไปกับด้วยพลนิกายทั้งหลายเหล่านั้น

ก็ในทันใดนั้น พระเจ้าละโว้จึงให้พิฆาฏมหาพิชัยเภรีป่าวร้องให้เปิดพระทวารออกไป ด้วยสุรโยธาหมู่ใหญ่แลพลนิกายทั้งหลาย แล้วก็ตรัสตวาดสำทับไปด้วยพระสุรเสียงว่า ท่านจงจับเอา จงจับเอา ดังนี้แล้ว ก็เสด็จแล่นติดตามไปในเบื้องหลังพลนิกายทั้งหลายเหล่านั้น

ประชุมชนชาวรามัญทั้งหลายได้เห็นพลนิกายเหล่านั้นแล่นติดตามมาในเบื้องหลัง ก็เกิดความกลัวอย่างยิ่ง จึงทิ้งช้างทิ้งม้าแลเกราะโล่ดาบหอกโตมร แลห่อสิ่งของที่ต้องปรารถนา แลผ้านุ่งห่มแลเครื่องประดับเสีย รีบหนีไปแต่มือเปล่า

ฝ่ายราชบุรุษของพระเจ้าละโว้ ก็จับเอาช้างม้าแลคนรามัญที่กำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่ได้ทั้งสิ้น แล้วก็นำเข้าไปถวายเจ้านายของตน

พระเจ้าละโว้ ให้จับเอาคนรามัญมากระทำเป็นทาสกรรมกรแล้ว คนรามัญทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่พินาศฉิบหาย แลจะพึงละอายด้วยเหตุอย่างไร พระองค์ก็ให้กระทำอย่างนั้น

ครั้งนั้นพระเจ้าละโว้ ได้ชัยชนะเพราะความที่พระองค์ให้กระทำพระเจดีย์ไม่ใช่เจดีย์แท้ในภายในพระนคร เพื่อประสงค์แต่ความชนะของพระองค์แล้ว ก็ให้รื้อทำลายเจดีย์ที่ไม่แท้นั้นเสียในเวลากลางคืนไม่ให้เหลือเลย

ส่วนพระเจดีย์ภายนอกพระนครที่พวกคนรามัญกระทำไว้ พระองค์ก็ให้พวกรามัญกระทำส่วนที่ยังไม่แล้วให้เป็นอันแล้วเสร็จสำเร็จไปได้ กระทำพระเจดีย์นั้นให้ชื่อว่ารามัญเจดีย์

พระสังคาหิกาจารย์หมายเอาเหตุนั้น เมื่อจะสรรเสริญกำลังปัญญาจึงได้กล่าวเป็นพระคาถาไว้ดังนี้มีความว่า

กำลังของบรมกษัตริย์ผู้มีอิสริยยศทั้งหลายมีอยู่ห้าประการ กำลังห้าประการเหล่านี้ คือกำลังแขนแลกำลังโภคทรัพย์ กำลังอำมาตย์กำลังอธิบดี กำลังปัญญา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้อุดมสูงสุดกว่าหมู่สัตว์ได้ทรงตรัสไว้ว่า กำลังห้าประการเหล่านี้ ของบรมกษัตริย์พระองค์ใดมีอยู่ บรมกษัตริย์พระองค์นั้นเป็นผู้อุดมสูงสุดอย่างประเสริฐ บรมกษัตริย์พระองค์นั้นจะมีพระราชประสงค์สิ่งใด ๆ ก็ย่อมได้สิ่งนั้น ๆ ตามพระราชประสงค์ ก็บรรดากำลังทั้งห้าประการนั้น กำลังปัญญาไม่มีกำลังอื่นจะยิ่งกว่า เหมือนดังพระเจ้าละโว้มีพระ

กำลังหย่อนกว่าถึงสี่ส่วน แต่ทรงกระทำพระกำลังด้วยกำลังปัญญา ก็ได้ชัยชนะแก่ศัตรู ส่วนพระเจ้าอาทิตยราชมีกำลังสมบูรณ์ยิ่งกว่าพระเจ้าละโว้ถึงสี่ประการ แต่ปราศจากกำลังปัญญา จึงได้ปราชัยพ่ายแพ้พระเจ้าละโว้ เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าพระสังคาหิกาจารย์ จึงได้กล่าวกำลังปัญญาว่ายิ่งกว่ากำลังเหล่านั้น

ลำดับนั้นพระเจ้าละโว้ ได้รวบรวมพลนิกายของพระองค์ไว้ เพราะความที่พระองค์มีมานะอย่างยิ่ง และเพราะความที่พระองค์ได้ชัยชนะ และเพราะความที่พระองค์ไม่มักน้อยอยู่แต่ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ จึงกำรัสแก่ชนทั้งปวง มีพระราชบุตรเป็นต้น ในที่ประชุมสุรโยธาอำมาตย์เสนามนตรีว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงตั้งสติให้ดี พึงภาษิตของเรา พระเจ้ารามัญมีพระกำลังแลมียศมาข่มเหงเราก่อน ก็ปราชัยพ่ายแพ้ไปจากที่ ช้างม้าพลนิกายก็พินาศฉิบหาย ท่านทั้งหลายใครจะคิดตอบแทนพระเจ้ารามัญได้

พระราชบุตรของพระเจ้าละโว้ ครั้นได้สดับพระราชโองการนั้นแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า พระราชบิดาทรงชุบเลี้ยงข้าพระบาทผู้เป็นพระราชบุตรให้เจริญมานานแล้ว ก็เพื่อพระประสงค์จะให้ช่วยกำจัดปฏิปักษ์ราชศัตรู ข้าพระบาทจะไปจับพระเจ้ารามัญมาทูลเกล้าถวาย ครั้นกราบทูลแล้วก็ถวายบังคมพระบาทพระราชบิดา พาเสนางคนิกรทั้งปวงมายังหริปุญไชยนคร ครั้นถึงแล้วก็ให้ตั้งค่ายอยู่ในข้างบุรพาทิศาภาคส่งราชทูตไปถึงพระเจ้ารามัญว่า ถ้าพระเจ้ารามัญปรารถนาจะกระทำยุทธนาการแก่เราก็จงออกมาโดยเร็ว

พระเจ้าอาทิตยราชผู้ฉลาดคุกคามปฏิปักษ์ราชศัตรู ครั้นได้สดับพระวาจาของราชบุตรพระเจ้าละโว้แล้ว จึงกำรัสกับเสนาของพระองค์ว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย แต่บรรดาท่านทั้งหลายคนใดคนหนึ่ง ได้เห็นเนื้อผู้มีความผิดแล้วฤๅ พระยาพยัคฆราชทั้งหลายจะแล่นไปเคี้ยวกินเนื้อที่มีมารยา เหมือนอย่างพระราชบุตรของพระเจ้าละโว้แล่นติดตามเรามาจนถึงที่นี้ พระราชบุตรพระเจ้าละโว้ให้ความชนะแก่เราโดยดี ท่านทั้งหลายสำคัญว่าจะกระทำยุทธนาการกันอย่างไร

สุรโยธาพลนิกายที่มีกำลังใหญ่ทั้งหลาย ครั้นได้ฟังพระราชดำรัสของพระเจ้าอาทิตยราชนั้นแล้ว เป็นประดุจดังว่าพระยาพยัคฆราชได้เคี้ยวกินอยู่ในกำมือ จึงตบลงที่พื้น

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐในพระราชอาณาเขต ขอพระองค์อย่ารบเลย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะรบถวาย พระราชบุตรของพระเจ้าละโว้ยังเด็กเล็กนัก น้ำนมยังพุ่งอยู่ที่ปาก จะรู้จักการรบพุ่งกันอย่างไร ถึงพวกละว้าชาวพระนครเหล่านั้นเล่า ก็จะรู้จักการรบพุ่งกันอย่างไร ครั้งก่อนเราทั้งหลายได้กระทำธรรมยุทธการรบพุ่งกันโดยธรรมเคารพต่อธรรม เดี๋ยวนี้เราทั้งหลายจะชนะด้วยพลยุทธการรบพุ่งกันด้วยกำลัง จะฆ่าเสียให้หมดทั้งสิ้น

พระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับถ้อยคำของสุรโยธาพลนิกายเหล่านั้นแล้ว จึงตำรัสคำนี้กับราชทูตว่า ดูกรทูตท่านจงฟังถ้อยคำเหี้ยมหาญของสุรโยธาพลนิกายเหล่านั้นสิ สุรโยธาพลนิกายเหล่านี้จะรบกับท่าน ทั้งพวกท่านพวกเราก็จะพากันพินาศ เราจักไม่กระทำพลยุทธการรบพุ่งกันด้วยพลนิกาย เราทั้งหลายจงกระทำธรรมยุทธการรบพุ่งกันโดยธรรม ท่านทั้งหลายจงขุดสระ ๆ หนึ่ง เราทั้งหลายก็จะขุดสระ ๆ หนึ่งทั้งส่วนกว้างส่วนลึกส่วนยาวเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัสเท่า ๆ กัน เราทั้งหลายจักขุดตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน จักขุดด้วยด้ามหอกไม่ขุดด้วยสิ่งอื่น พออรุณขึ้นมาใครขุดลึกผู้นั้นได้ชื่อว่าชนะ พระเจ้าอาทิตยราชตรัสดังนี้แล้ว ก็แต่งราชทูตส่งไปด้วยทูตนั้น

ราชทูตทั้งสองนั้นมาถึงแล้ว ก็กราบทูลมูลคดีแก่พระราชบุตรพระเจ้าละโว้ทุกประการ

ส่วนพระราชบุตรพระเจ้าละโว้ ได้สดับคำราชทูตแล้วจึงทรงพระดำริอย่างนี้ว่า เรามาแต่ไกลกำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่ ถึงโยธาทั้งหลายก็ยังเหน็ดเหนื่อยอยู่ แท้จริงชาวพระนครหริปุญไชยเหล่านี้ เป็นผู้รักษาบ้านเมืองที่อยู่ของตน ถึงจะรบก็คงจะเป็นเหมือนคนแต่งรักษารัง ชื่อว่าการรบพุ่งกันเข้าแล้วความชนะก็จะมีแก่ตนบ้างแก่ผู้อื่นบ้าง เมื่อแข่งธรรมยุทธกันอยู่ หอกของเรามีมากกว่า ชาวพระนครเหล่านี้จะนำหอกของตนมาด้วยจะเปล่า เมื่อขุดด้วยด้ามหอกจะได้แต่หอกที่ทำไว้แล้ว คนพาลผู้มีปัญญาอ่อนก็จะไม่รู้ซึ่งอุบายนี้ ความชนะคงมีแก่เราแน่ไม่ต้องสงสัย พระราชบุตรพระเจ้าละโว้ทรงพระราชดำรินี้แล้วก็รับคำราชทูตว่าดีแล้ว ดังนี้

ชนทั้งสองฝ่ายกระทำกติกานัดหมายกันแล้ว ก็เลือกหาที่พื้นเรียบราบเสมอ พวกชาวละโว้ได้ข้างปาจิณทิศ พระยาหริปุญไชยได้ข้างปัจฉิมทิศ ชนทั้งสองฝ่ายพอได้สัญญาตีกลองสำหรับย่ำยามหนึ่งแล้วก็ลงมือขุดกันไป พวกชาวละโว้ขุดด้วยด้ามหอกยังยืนอยู่

แต่พวกหริปุญไชยขุดด้วยหอกในเวลากลางวัน ขุดด้วยจอบในเวลากลางคืนจนตลอดรุ่ง จนทั้งสองฝ่ายไม่แลเห็นกันแลกัน เพราะจะล่วงเกินเขตแดนในท่ามกลางไป พอเวลาอรุณขึ้นมา เสียงกลองในกลางเมืองก็บันลือลั่น พวกชนทั้งหลายก็แล่นไปดูด้วยเสียงกลองทั้งสองฝ่าย ในเวลานั้นเสียงคนกล่าวกันว่า พวกชาวละโว้ขุดตื้น พวกหริปุญชัยขุดลึกคูณลงไปถึงแปดสิบศอก ครั้งนั้นพระเจ้าอาทิตยราช จึงให้ชาวนครหริปุญไชยพิฆาตพิชัยเภรีโห่ร้องก้องประกาศด้วยเสียงอันดังว่า เราทั้งหลายได้ชัยชนะ พระยาละโว้ปราชัยพ่ายแพ้แล้ว ท่านทั้งหลายจงจับพวกราชศัตรูมากระทำเป็นทาสกรรมกรของเราให้หมดทั้งสิ้น

เวลานั้นพระราชบุตรพระเจ้าละโว้กับคนชาวกัมโพชแลดูกันอยู่ ไม่มีอุบายที่จะกระทำให้ชนะได้ก็พากันรีบหนีไปยังนครเขตแดนของตน ทิ้งช้างทิ้งม้าแลคนที่เมื่อยล้าเสียไม่เหลียวแลเลย

ครั้งนั้นพระราชาผู้ประเสริฐทรงพระนามพระเจ้าอาทิตยราชได้ชัยชนะแล้ว ก็รื่นเริงบันเทิงพระราชหฤทัย จึงพร้อมกับด้วยอำมาตย์เสด็จแล่นติดตามโยธาเสนาที่ได้ฝึกหัดเคยชนะข้าศึกสงครามแล้วไปข้างหลัง

สุรโยธาทั้งหลายนั้น มีมือถือสิ่งของมีพระขรรค์แลภัณฑะเป็นต้น เร่งรีบติดตามพระยาละโว้ไป จับเอาม้าแลช้างกับทั้งคนที่พระยาละโว้ทิ้งเสียได้แล้วก็กลับมาถวายภัณฑะที่ดีแก่พระเจ้าอาทิตยราช

พระเจ้าอาทิตยราชก็ให้ชาวกัมโพชทั้งหลายนั้น เป็นทาสกรรมกรไว้สำหรับประกอบการงานทั้งปวง

พระโบราณาจารย์เจ้า หมายเอาเหตุนี้มากล่าวไว้ว่า ขึ้นชื่อว่าเกิดสงครามรบพุ่งกันแล้ว การชนะแลแพ้ย่อมไม่มีแต่ฝ่ายเดียวเป็นนิจกาล บางคราวก็ชนะบางคราวก็แพ้ดังนี้ เพราะเหตุนั้นเมื่อท่านจะสำแดงการชนะแลแพ้ จึงกล่าวเป็นพระคาถาไว้ มีความว่า

ขึ้นชื่อว่าการกระทำสงครามรบพุ่งกันในโลกนี้ อย่าเชื่อถือเอาความชนะแลแพ้เป็นประมาณ บางคราวผู้แพ้นั้นเป็นผู้ชนะ บางคราวผู้ชนะนั้นเป็นผู้แพ้ ในเวลากระทำสงครามกัน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประกอบอุบายรบมีปัญญาเป็นกำลังช่วยอุดหนุนแล้ว ฝ่ายนั้นก็ได้ชัยชนะข้าศึก อนึ่งฝ่ายใดมาประมาทเสียว่าพลพาหนะของเรามาก ใครไม่ทำเสมอเราได้แล้วประกอบแต่การเพิกเฉยเสีย ฝ่ายนั้นย่อมได้แต่ปราชัยพ่ายแพ้เหมือนอย่างพระเจ้าละโว้

กับพระเจ้าอาทิตยราช กระทำกันแลกันให้เป็นทาสกรรมกรด้วยอุบายทั้งสองฝ่ายกระทำโต้ตอบกันดังนี้

พระเจ้าอาทิตยราช กลับได้ชัยชนะอย่างนี้แล้ว ก็ยินดีรื่นเริงบันเทิงพระราชหฤทัย แล้วก็กระทำพลีกรรมแก่เทพยดาทั้งหลาย ซึ่งรักษาพระนครด้วยประการต่าง ๆ จึงให้พิฆาตพิชัยเภรีประโคมสรรพดุริยางคดนตรีบันลือลั่น

จำเดิมแต่นั้นมา ที่ใดที่พลนิกายชาวกัมโพชทั้งหลายได้ขุดถือเอาก้อนดินมากระทำเป็นหม้อแล้วเกิดเป็นสระใหญ่ขึ้น คนทั้งหลายร้องเรียกที่นั้นให้ชื่อว่า อุกขลิรหทะ ห้วงน้ำเป็นที่กระทำหม้อ

ก็ที่ใดที่คนชาวหริปุญไชยนครทั้งหลายนั้นขุดแล้ว มีความเป็นที่อันคนพาลขุดเพื่อจะโต้ตอบต่อสู้กัน คนทั้งหลายร้องเรียกที่นั้นให้เชื่อว่า พาลรหทะ ห้วงน้ำของคนพาล

อนึ่งสระใดที่พระเจ้าอาทิตยราชให้ขุดแล้ว มีความเป็นสระที่พระเจ้าอาทิตยราชให้ขุดด้วยด้ามหอกในเวลากลางวัน สระนั้นคนทั้งหลายร้องเรียกให้ชื่อว่า ทิวทหะ สระขุดกลางวัน

สระทั้งสองนั้นยังปรากฏอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้

แท้จริงพระเจ้าอาทิตยราชนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐได้พยากรณ์ไว้ว่า จักบังเกิดขึ้นเป็นพระราชาผู้ประเสริฐ เป็นผู้ชนะด้วยดี เป็นเผ่าพันธุ์ของพวกเมงค์ด้วยประการดังนี้ อาจารย์ผู้ชำระอุบัติความเกิดขึ้นในเรื่องนี้ได้กล่าวไว้ว่า หลักฐานที่กำหนดของบุรีมีสาม คือ พระเจดีย์ก้อนกรวดสีแดง แลหลักฐานที่กำหนดในที่ทั้งปวง ที่พระเจ้าอาทิตยราชกระทำแล้ว แลห้วงน้ำสองแห่งเป็นหลักฐานที่กำหนดในหริปุญไชยนครเป็นที่ที่พระเจ้าอาทิตยราชกระทำไว้งดงาม เพื่อเป็นที่เสด็จประพาสเล่นของพระองค์ สถานที่เหล่านั้นหาได้ปรากฏมาจนทุกวันนี้ไม่ งดงามอยู่แต่ในแผ่นดินพระเจ้าอาทิตยราชเท่านั้น วัตถุสถานที่แห่งอื่นอีกที่นอกไปจากนี้ ยังจะมีปรากฏด้วยประการใด ข้าพเจ้าทั้งหลายจะให้รู้ไปโดยลำดับด้วยประการนั้น

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรผู้มีนามว่า โพธิรังสีได้แต่งไว้แล้วตามโบราณารีก

ปริเฉทที่ ๑๓ จบแล้ว

จามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑๔

กีสมัยนั้น พระเจ้าละโว้ ให้รวบรวมพลนิกายหมู่ใหญ่ของพระราชบุตรพระองค์ ซึ่งหนีกลับมาได้แล้ว ก็เสียพระทัย จึงดำรัสกับอำมาตย์ผู้หนึ่ง ชื่อว่าปุกริยอำมาตย์ ซึ่งได้ได้อุปฐากพระองค์มา

ว่าดูกรพ่อปุกริยอำมาตย์ เราอายนัก พลนิกายของเรามากกว่าพลนิกายของพระเจ้าอาทิตยราช ท่านจักสามารถข่มขี่หริปุญไชยนคร กระทำพระเจ้าอาทิตยราชให้อยู่ในอำนาจเราได้หรือไม่

ปุกริยอำมาตย์ทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าสามารถ

ถ้าดังนั้นท่านจะต้องประสงค์อะไรบ้าง

ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ชื่อว่าการข่มขี่พระนคร (ตีบ้านเมือง) สมควรที่ข้าพระพุทธเจ้าจะได้รับพระราชทานช้างม้าสุรโยธาพลนิกายแลหอกยาวหอกซัด แลเครื่องดุริยางคดนตรีที่มีเสียงดังสนั่น ให้มีกำลังมากกว่าข้าศึก

พระเจ้าละโว้ดำรัสว่าดีแล้ว จึงให้ประชุมพลนิกายพร้อมกันแล้ว ก็กระทำสักการะพระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์แก่ปุกริยอำมาตย์นั้น แล้วจึงโปรดให้ยกมายังหริปุญไชยนครอีก

ส่วนปุกริยอำมาตย์นั้น ก็พาพลนิกายข้ามภูเขาเล็กภูเขาใหญ่ มาถึงเขตแดนหริปุญไชยนคร พอถึงแล้วพลนิกายทั้งปวงก็พากันหลงทาง ไม่เห็นไม่รู้จักหริปุญไชยนคร จึงบ่ายหน้าเฉพาะต่อทิศอุดรไปตามเชิงเขาจนถึงสารเวทรนคร ใกล้แม่น้ำดิรสารีนที ด้วยอานุภาพของเทพยดาที่รักษาพระนคร พอถึงที่นั้นแล้วก็รู้สึกว่าหลงทาง จึงพากันกลับมาอีกถึงแม่น้ำน้อยแห่งหนึ่ง ปรารถนาจะมาทางทิศาภาคข้างปัจฉิมทิศของแม่น้ำน้อยนั้น จึงข้ามลงไปยังที่นั้น ย่ำเหยียบบนสะหนุ่น อันปูลาดไปด้วยหญ้าปล้อง ก็พากันจมลงไปเพียงแข้งบ้าง เพียงขาบ้าง เพียงสะดือบ้าง

ครั้งนั้นหมู่คนที่ยืนอยู่ริมฝั่งน้ำ ได้เห็นพลนิกายเหล่านั้นแล้วบางพวกกล่าวว่าท่านทั้งหลาย จงถอยกลับจงถอยกลับ บางพวกกล่าวว่าท่านทั้งหลาย จงไป จงไป ดังนี้

เพราะเหตุที่กล่าวแล้วอย่างนี้ คนจึงร้องเรียกเหมืองน้อยนั้น ให้ชื่อว่า ปริวัตติมาติกา เหมืองเป็นที่กลับมาดังนี้ ถึงเหมืองนั้นก็ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ครั้นพลนิกายเหล่านั้นล่วงเลยที่นั้นมาแล้ว ก็บ่ายหน้าเฉพาะต่อปัจฉิมทิศาภาค มาถึงฝั่งแม่น้ำพิงคมหานที

ในกาลนั้นพลนิกายเหล่านั้นรู้สึกว่าหลงทาง แล้วจึงเจรจากันว่า พ่อเอ่ย หริปุญไชยนครตั้งอยู่เบื้องปัจฉิมทิศแห่งแม่น้ำพิงคนที เราทั้งหลายล่วงเลยแม่น้ำพิงคนที ไปแล้วก็จะแลเห็นหริปุญไชยนคร

ทีนั้นพลนิกายเหล่านั้นก็ข้ามแม่น้ำพิงคนที ลอยล่องลงไปข้างปัจฉิมทิศ

พอถึงกลางแม่น้ำ บุตรของคนคนหนึ่งก็จมน้ำตาย เพราะสายน้ำเชี่ยวยิ่งนัก

ญาติทั้งหลายไม่แลเห็นกันก็ร้องไห้ ว่าบุตรของเราว่าบิดาของเราพากันไปตาย ในแม่น้ำนี้

ด้วยเหตุนั้นคนทั้งหลายจึงร้องเรียกห้วงน้ำนั้นว่า อัณณวรหทะ ห้วงน้ำทะเล ดังนี้ ชื่อของห้วงน้ำนั้นยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

พลนิกายทั้งหลายเหล่านั้นล่วงเลยพิงคนทีไปข้างหน้าก็บรรลุถึงเหมืองน้อยอัน ลึกอย่างยิ่งแห่งหนึ่ง สำคัญว่าตื้นก็พากันข้ามไป พลนิกายเหล่านั้นก็จมลงตาย เพราะเหมือง น้อยนั้นลึก

พลนิกายทั้งหลาย ร้องด้วยเสียงอันดังว่า เหมืองน้อยนี้ลึก เหมืองน้อยนี้ลึกนัก ดังนี้ ในคำพูดของภาษาชาวกัมโพชว่า พิงคาชรัจ ดังนี้

ด้วยเหตุนั้น จำเดิมแต่กาลนั้นมา คนทั้งหลายร้องเรียกเหมืองน้อยนั้นว่า ชรัจ ดังนี้

พลนิกายทั้งหลาย ครั้นล่วงเลยเหมืองน้อยนั้นไปแล้ว จะไปข้างปัจฉิมทิศของ เหมืองน้อยนั้นก็หลงไปเสียข้างทักษิณทิศ แล้วล่วงเลยไปอีก จึงได้เห็นประเทศที่ตำบลหนึ่ง ข้างปุริมทิศของเหมืองน้อยนั้น เป็นที่มีพื้นเสมอก็ตั้งค่ายอาศัยอยู่ในที่นั้น

คนทั้งหลายร้องเรียกชื่อค่ายนั้น ด้วยภาษาชาวกัมโพชว่า จามนะ ดังนี้

ด้วยเหตุนั้น ถึงพวกคนชาวหริปุญไชยนคร ก็ร้องเรียกว่าจามนะ ดังนี้ ปรากฏ อยู่จนทุกวันนี้

พลนิกายเหล่านั้น เมื่ออยู่ในค่ายนั้น ก็หลงไปไม่รู้ว่าทิศน้อยทิศใหญ่ ด้วยอานุภาพของเทพยดาที่รักษาพระนคร ครั้นสิ้นเสบียงอาหารลงแล้ว ก็เกิดความกระสันโศกเศร้าเสียใจอยู่ในที่นั้น

ในกาลนั้นพระเจ้าอาทิตยราชได้สดับทราบคดีเรื่องนั้นแล้ว ก็ให้พิฆาตพิชัยเภรีป่าวร้องให้ประชุมพลนิกายของพระองค์ เสด็จออกจากพระนครแล้ว สำแดงพระอาการว่าจะกระทำการยุทธนาการ กับด้วยชนทั้งหลายเหล่านั้น

พระสังคาหิกาจารย์ เมื่อจะสำแดงเนื้อความนั้น จึงได้กล่าวเป็นพระคาถาไว้ดังนี้

ลำดับนั้น พระเจ้าอาทิตยราชเป็นพระราชาปรากฏในหริปุญไชยนคร ครั้นได้สดับว่าปุตริยอำมาตย์พาพลนิกายมาในที่นั้น ก็ยินดีรื่นเริงบันเทิงพระราชหฤทัย จึงให้พิฆาตพิชัยเภรีบันลือลั่น ให้ประชุมสุรโยธาช้างม้าแลรถคนเดินเท้าออกจากพระนคร ประดุจดังพระอินทรเทวราชอันเสด็จเข้าไปใกล้หมู่อสูร ฤาประดุจดังพระยาไกรสรราชสีห์อันยงอาจเข้าไปใกล้ฝูงเนื้อฉะนั้น เสด็จเข้าไปถึงที่ใกล้แล้วจึงตำรัสอย่างนี้ว่า ดูกรคนพาลเหล่าร้ายทั้งหลาย ท่านทั้งหลายมาในที่นี้จะต้องประสงค์อะไร ท่านทั้งหลายมีปัญญาชั่วช้าไม่รู้จักการอะไร ไปแล้วยังอำนาจในปากพระยามัจจุราช ฤาใครเป็นเจ้านายของท่านใช้ท่านมาเหตุอะไร

ในกาลนั้น ปุตริยอำมาตย์นั้น อันมรณภัยคุกคามอย่างยิ่งแล้ว ไม่รู้ที่ว่าจะกระทำยุทธนาการได้ จึงส่งทูตไปกราบทูลพระจ้าอาทิตยราชภูมิบาลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้าข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายคือชาวกัมโพช พระเจ้าละโว้ผู้มีฤทธิ์ใช้มาให้เป็นทูต ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะได้เห็นอุบายในการกระทำฤทธิ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็หามิได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมาเป็นข้าของพระองค์ ส่วนข้าพระพุทธเจ้าเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าละโว้ ปรากฏชื่อว่าปุตริยอำมาตย์ เป็นผู้ดูแลให้ราชบุรุษที่กระทำราชกิจน้อยใหญ่ประกอบการงานทั้งปวง

พระเจ้าอาทิตยราช ครั้นได้สดับคำทูตกราบทูลแล้วจึงตำรัสคำนี้ว่า ถ้ากระนั้นเราจะให้อภัยแก่ท่านทั้งหลายที่มาอยู่ใต้อำนาจจะได้พึ่งคำสาบาน จะได้รู้ประจักษ์ว่าท่านทั้งหลายเป็นคนซื่อสัตย์

ชาวกัมโพชทั้งหลายรับพระราชบัญชาว่า สาธุ แล้วก็กระทำการสาบานแสดงความซื่อสัตย์ถวาย ส่วนปุตริยอำมาตย์รับเอาความสัตย์แล้ว ก็กล่าวคำนี้แก่ชาวกัมโพชเหล่านั้นอีกว่า เราทั้งหลายจงกระทำไมตรีจิตอย่างใหญ่ ให้เป็นกรรมกุจยาหยอดอย่าให้ปราศจากสารประโยชน์

ครั้งนั้น ปุตริยอำมาตย์ ก็ถวายบรรณาการกับพาหนะทั้งสิ้นแก่พระเจ้าอาทิตยราช แล้วถวายบังคมให้พระเจ้าอาทิตยราชให้โปรดพระราชทานโทษ แล้วก็นั่งอยู่เป็นสุขไม่มีภัย

ในกาลนั้น พระเจ้าอาทิตยราช ก็รื่นเริงบันเทิงพระราชหฤทัย แล้วให้บันลือกลองชัยเภรีโห่ร้องเอาชัยถึง ๗ ครั้ง

ลำดับนั้น พระเจ้าอาทิตยราชทรงพระจินตนาการอยู่ จึงโปรดเกล้าให้เลี้ยงดูพวกพลชาวกัมโพชเหล่านั้น ให้อิ่มหนำสำราญด้วยอาหารอันประณีต แล้วพระราชทานสิ่งของต่าง ๆ มีผ้านุ่งห่มเป็นต้น แล้วนำไปให้อยู่หลังเมืองหริปุญไชยนคร กระทำให้ปรากฏพระยศของพระองค์ แล้วพระราชทานให้ชาวกัมโพช ชื่อว่ามหัพพละ เพราะพระองค์กระทำด้วยพลหมู่ใหญ่

ส่วนพวกชาวกัมโพชเหล่านั้นก็เกิดพยาธิโรคเบียดเบียนขึ้น พากันล้มตายด้วยโรคอันแรงร้ายอยู่เนือง ๆ ทุกคืนทุกวัน จนมีซากศพมากไม่อาจเผากันได้ ก็ทิ้งลงในแม่น้ำน้อยแห่งหนึ่ง ทุกวัน ทุกวัน คนทั้งหลายก็เกลียดแม่น้ำน้อยนั้น เพราะเหตุนั้น แม่น้ำน้อยนั้นจึงได้มีชื่อว่า ชิกุจฉ ต่อมาจนทุกวันนี้ มีอยู่ข้างหลังเมืองหริปุญไชยนคร

พระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับประพฤติเหตุนั้นแล้ว ก็มีพระทัยเกิดความสงสารมาก จึงให้พาพวกพลนิกายชาวกัมโพชมาให้อยู่ในหมู่บ้านชื่อว่าคเนยยุกะคามในหริปุญไชยนครนั้น เพราะเหตุนั้น หมู่บ้านนั้นจึงเป็นบ้านชาวกัมโพช

ภายหลังในสมัยอื่น พวกคนทั้งปวงเหล่านั้น ระลึกถึงบุตรแลภรรยาของตนเกิดความทุกข์เดือดร้อนขึ้น จึงยังพระทัยของพระเจ้าอาทิตยราชให้ทรงยินดีแล้ว ก็กราบทูลขอหนทางที่จะกลับไปยังบ้านเมืองที่อยู่ของตน

พระเจ้าอาทิตยราชได้สดับการไปอนาถาของชาวกัมโพชเหล่านั้นแล้ว ก็บังเกิดพระทัยกรุณาจึงตรัสว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ถ้าท่านทั้งหลายปรารถนาจะไปบ้านเมืองของตนจงกระทำการสาบานตามความซื่อสัตย์ ดื่มกินน้ำสบถแล้วก็พากันไปเถิด

ชาวกัมโพชเหล่านั้นรับพระราชบัญชาว่า สาธุ แล้วก็ถวายบังคมลาพระเจ้าอาทิตยราช

ครั้งนั้นพระเจ้าอาทิตยราช ก็ให้ตักน้ำมาเต็มขันทองใหญ่ แล้วล้างพระขรรค์

แก้วแลหอกแก้วของพระองค์ เชิญเทพยดาทั้งสิ้นมีเทพยดาในชั้นกามาพจรทั้ง ๖ แล พระอินทร์พระพรหมเป็นประธานให้เป็นสักขีพยาน แล้วจึงให้ชาวกัมโพชทั้งสิ้น มีปุกริยอำมาตย์เป็นประธานให้กระทำสาบานแล้ว ตำรัสว่าท่านทั้งหลายดื่มกินเถิดดังนี้ แล้วก็โปรดให้ไป

ครั้งนั้นชาวกัมโพชทั้งปวงกระทำการสาบานแล้วก็ดื่มกิน

ครั้งนั้นพระเจ้าอาทิตยราช ก็พระราชทานพาหนะมีช้างเป็นต้น แลผ้านุ่งห่มเครื่องประดับตกแต่ง มีประการต่าง ๆ แก่ชาวกัมโพชเหล่านั้นให้ประดับตกแต่ง แล้วให้บริโภคโภชนาหารแล้วก็ส่งไป

ชาวกัมโพชเหล่านั้นถวายบังคมลาพระเจ้าอาทิตยราชแล้วก็ไปยังพระนครของตน

ส่วนปุตริยอำมาตย์ ครั้นถึงแล้วจึงถวายบังคมพระเจ้าละโว้แล้วก็กราบทูลข่าวสารแสดงมิตรสันถวภาพของพระเจ้าอาทิตยราชถวาย

ครั้งนั้น พระเจ้าละโว้ จึงตรัสกับปุตริยอำมาตย์ว่า เราไม่ได้ใช้ท่านไปเพื่อจะให้กระทำมิตรสันถวกับด้วยพระเจ้าอาทิตยราช เราใช้ท่านไปเพื่อจะให้กำจัดพระเจ้าอาทิตยราชเสีย เหตุไฉนท่านจึงได้มามือเปล่าเล่า

ปุตริยอำมาตย์ครั้นได้ฟังพระราชดำรัสแล้วก็หมดปฏิภาณ (หมดหนทางที่จะกล่าวโต้ตอบ) เป็นผู้เก้ออยู่

ส่วนพระเจ้าละโว้ไม่ทรงทราบอธิบายนั้น ด้วยสามารถมีมานะยิ่งนักแล ด้วยความที่พระองค์มีพลมาก ยังทรงพระปรารภจะกำจัดพระเจ้าอาทิตยราชเสียให้จงได้

ภายหลังในกาลอื่น มีบุตรอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่า สิริกุต ได้เป็นผู้อุปฐากพระเจ้าละโว้ แลสิริกุตอำมาตย์นั้นเป็นคนฉลาดยิ่งนัก แลเป็นที่นับถือของพระเจ้าละโว้ด้วย วันหนึ่งจึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าละโว้ ถวายบังคม แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ถ้าความปรารถนาของพระองค์ยังไม่สำเร็จถึงที่เพียงดังกระหม่อมแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะให้ความปรารถนาของพระองค์นั้นถึงที่เพียงดังกระหม่อม พระองค์จงตระเตรียมพลนิกายไปกับด้วยข้าพระบาท ๆ จะจับพระเจ้าอาทิตยราชจับเป็น ให้มาถวายบังคมพระบาททั้งสองของใต้ฝ่าพระบาท ถ้าข้าพระบาทไม่สามารถฉลองพระเดชพระคุณได้ ขอจงปลงชีวิตข้าพระบาทเสีย

พระเจ้าละโว้ได้สดับถ้อยคำของสิริคุตอำมาตย์แล้ว จึงตรัสว่า ดูกรพ่อสิริคุต เราได้ฟังถ้อยคำของท่านก็เกิดโสมนัสยินดีพระทัยยิ่งนัก แล้วพระองค์ก็กระทำสักการแก่สิริคุตอำมาตย์ แล้วตั้งให้เป็นที่เสนาบดี แล้วพระองค์ก็รวบรวมพลนิกายของพระองค์ส่งไปกับด้วยสิริคุตอำมาตย์ เพื่อให้ยุดถือเอาหริปุญไชยนครอีก

สิริคุตอำมาตย์ ถวายบังคมพระเจ้าละโว้แล้ว ก็พาสุรโยธาทั้งปวงกับพลนิกายหมู่ใหญ่มายังหริปุญไชยนคร

ส่วนสุรโยธาทั้งปวงก็ยิ่งโกรธกำหมัดกัดริมฝีปากเข้า แล้วกระทำเสียงโห่ด้วยปากกล่าวอยู่ว่าเราทั้งหลายไปหริปุญไชยนครบ่อย ๆ ไม่ได้อยู่ในเรือนกับด้วยบุตรแลภรรยา ทีนี้ได้หริปุญไชยนครแล้ว จะจับคนจากชาวเมืองทั้งปวงมาสักคนหนึ่ง จะกระทำให้เป็นทาสของพระราชาของเราทั้งหลายแล้วก็พากันมา มาโดยลำดับก็บรรลุถึงสุจิสัณฐนคร พลนิกายทั้งปวงนั้นก็หลงทาง ด้วยอานุภาพเทพยดาอารักษ์ หลงไปเสียยังที่อื่น ๆ จนถึงฝั่งแม่น้ำพิงคนที

ในตำบลนั้นมีบ้านไทยอยู่บ้านหนึ่ง ชาวกัมโพชให้พวกคนไทยเป็นนายเรือข้ามแม่น้ำพิงคนทีไปด้วยเรือ

จำเดิมแต่นั้น ที่นั้นเกิดชื่อว่าตรติฏฐะ ท่าข้าม มาจนทุกวันนี้

ลำดับนั้นชาวกัมโพช อันเทพยดาผู้รักษาหริปุญไชยนครเข้าสิง แล้วก็พากันยิ่งหลงไป ไม่ปรากฏเลยว่าเมืองนี้ฤๅเมืองนี้เป็นหริปุญไชยนคร ก็บ่ายหน้าเฉพาะต่อทิศาภาคเบื้องปัจฉิมทิศแลอุตรทิศ แห่งสระโบกขรณีเมืองหริปุญไชยนครไป ก็เข้าไปยังบุรีที่มนุษย์ทั้งหลายทิ้งเสีย แล้วไม่เห็นมนุษย์ ก็เที่ยวแสวงหาข้าวสารอาหารสุราได้ แล้วก็บริโภคแลดื่มกินสุรามัวเมาไป บางพวกก็ขับร้อง บางพวกก็กระทำเสียงโห่ บางพวกก็เล่นรื่นเริงบันเทิงใจ

จำเดิมแต่กาลนั้นมาคนทั้งหลายร้องเรียกนครนั้นว่า รัมนคร เมืองนั้นยังปรากฏอยู่มาจนทุกวันนี้

คนพวกนั้นหลงอยู่โดยปรกติแล้ว เมื่อดื่มกินสุราเมรัยเมาอยู่ก็ยิ่งเป็นคนหลงมากขึ้น คนพวกนั้นไม่อาจไปต่อไปก็พากันกลับหลัง

พวกสุรโยธาชาวหริปุญไชยนครมีเสนาบดีเป็นประธาน ครั้นได้ทราบว่าคนพวก

นั้นหลงแล้วก็ออกไล่ติดตามมา ประหารคนพวกนั้นด้วยดาบหอกไม้ฆ้อน ฆ่าเสียให้ตายเป็นอันมาก ที่เหลืออยู่ก็หนีไปได้ พวกคนที่อยู่ในสุจิสัณฐนคร ได้เห็นคนพวกนั้นหนีมาก็ออกไล่ติดตามฆ่าเสีย แล้วก็เก็บเอาช้างม้าทองเงินแลผ้านุ่งห่ม เครื่องประดับแลเครื่องใช้สอยต่าง ๆ

พวกคนโยธาชาวกัมโพช อันมรณภัยคุกคามแล้วก็รีบหนีไปไม่อาจกลับหน้ามาต่อรบเลยสักคนหนึ่ง

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พวกคนที่อยู่ในพระนครละโว้สักคนหนึ่งก็ไม่อาจจะต่อรบเมืองหริปุญไชย ชื่อว่าจะแลดูเมืองหริปุญไชยยังไม่มีแล้ว พระเจ้าละโว้ถึงจะมีผู้คนมีกำลังก็ไม่เห็นอุบายสักอย่างเดียว

กัมโพชปราชัยกัณฑ์ จบแล้ว

จำเดิมแต่กาลนั้นมา หริปุญไชยนครก็งดงาม ล่วงเสียซึ่งสรรพทุกข์ กระทำให้สำเร็จได้ทุกประการ บริบูรณ์ไปด้วยข้าวแลน้ำ แลการฟ้อนรำขับร้องปราศจากภัย สมณะพราหมณ์แลโหราพฤฒาจารย์ทั้งหลาย ได้ทูลพยากรณ์ไว้แก่พระเจ้าอาทิตยราชว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า เบื้องหน้าแต่นี้ไป หริปุญไชยนครของเราทั้งหลายจะเป็นมหานครสุขเกษมโดยไม่สงสัย เทพยดาผู้มีศักดาใหญ่ก็ยิ่งยินดี ไม่นานนักเทพยดาทั้งหลายนั้นจะมาอภิบาลบำรุงรักษาพระนครให้เป็นสุข

พระเจ้าอาทิตยราชได้สดับพยากรณ์ ของสมณพราหมณ์โหราพฤฒาจารย์เหล่านั้นแล้ว ก็บันเทิงพระราชหฤทัย โปรดให้ชำระตกแต่งพระนครประดุจเทพนคร ให้นำเครื่องเทพบูชามาพร้อมแล้ว ก็อัญเชิญเทพยดาด้วยเครื่องสักการะ มีเทียนแลธูปเป็นต้น ครั้งนั้นเทพยดาที่มีศักดาใหญ่ก็บันดาลให้หน่อย่างทรายต่างงอกขึ้นเต็มไปบนยอดเขา ก็อุตสาหอภิบาลบำรุงรักษา อยู่มาไม่ช้านานหน่อย่างทรายนั้นก็ปรากฏเจริญใหญ่สูงขึ้น

ในกาลนั้น มีไก่ขาวงามตัวหนึ่ง เป็นไก่ฉลาดทำเสียงไพเราะ มีเสียงเสมอดีเป็นไก่ลำพองงาม เกิดมีขึ้นบนยอดไม้ย่างทรายนั้น เพื่อจะรักษาบุรีให้ดีตามเยี่ยงอย่างของเทพยดา เป็นไก่ลำพองทั้งสามยามทั้งกลางวันแลกลางคืน เป็นไก่ทำความสุขให้บังเกิดทำโภคทรัพย์ให้เจริญ ประชุมชนที่อยู่ในแว่นแคว้นก็ไม่มีความหวาดหวั่น รื่นเริงอยู่ด้วยเสียงของไก่นั้นเป็นนิจกาล อีกประการหนึ่ง ไก่นั้นขันทั้งสามกาล คือ ในปฐมยาม มัชฌิมยาม

และยามเป็นอวสานกั้งแก่บี่แรกมา มีเสียงไพเราะย่อมบันลือให้พวกคนชาวเมืองละโว้
เกรงฤทธิ์พระราชาของกน

ครั้งนั้นพระเจ้าละโว้ ได้สดับเสียงไก่ตัวประเสริฐขันอยู่ แลความองอาจของ
ไก่นั้น ก็เข้าพระทัยว่า พระเจ้าอาทิกยราชจะจับเอาพระองค์ไปเป็นทาสกรรมกรได้ ก็
เกรงกลัวพระเจ้าอาทิกยราชยิ่งนัก ครั้นรุ่งขึ้นเช้าจึงให้ประชุมหมู่อำมาตย์ เสนาบดี
พราหมณ์โหราจารย์พร้อมกัน แล้วจึงตรัสถามว่า เราได้ยินเสียงไก่นั้นจะมีนิมิตอย่างไร

ในกาลนั้น ชนทั้งหลายนั้นจึงกราบทูลพระเจ้าละโว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
ประเสริฐในรถ ขอพระองค์อย่ากลัวเลย ถึงเสียงไก่นี้ก็ไม่เป็นที่หนักพระทัยของพระองค์
เสียงไก่นี้รักษาเมืองหริปุญไชย ไก่นั้นนั้นยังยั้งยืนอยู่เนืองนิจเพียงใด หริปุญไชยนครนั้นจัก
เป็นเมืองใหญ่ ไม่มีความเดือดร้อนเลยทีเดียวเพียงนั้น

คนทั้งหลายนั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระเจ้าละโว้เป็นประดุจดังลูกศรเสียบ
แทงแล้ว เพราะพระองค์จะทำแก่ลาภแลยศของผู้อื่นไม่ได้ จึงเป็นผู้มีพระทัยหวาดหวั่นไหว
ทรงพระดำริแต่จะหาอุบายฆ่าไก่ที่รักษาพระนครหริปุญไชยตัวนี้อยู่ จะเสวยพระกระยาหาร
ก็ไม่เป็นสุข จะประทับอยู่ก็ไม่เป็นสุข

ชนทั้งปวงมีเสนาบดีพราหมณ์โหราจารย์เป็นต้น ได้เห็นพระอาการของพระเจ้า
ละโว้แปลกประหลาด จึงกราบทูลถามว่า

ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ไฉนหนอ พระโรคาพาธก็มีอยู่แต่เล็กน้อย ข้าแต่พระ
องค์ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงพระปริวิตกอย่างไรๆ ไฉนพระองค์จึงได้บังเกิด
ซูบซีดผอมเหลืองไปแลจะระบายพระอัสสาสะก็ใหญ่ ๆ

พระเจ้าละโว้จึงตรัสตอบว่า เราจะได้มีความเจ็บไข้ก็หามิได้ เราวิตกอยู่แต่
บริษัท ใครจะเป็นชาติพราหมณ์ก็ดี ชาติเวสก็ดี ชาติสูทก็ดี ชาติจัณฑาลก็ดี ชาติปุกุสะ
ก็ดี สามารถจะฆ่าผีที่เกิดแล้ว ด้วยมนตร์ฤๅด้วยวิชา ฤๅด้วยโอสถอันใดเราจะให้ราชสมบัติ
ในพระนครละโว้นี้แก่คนนั้น เพราะเหตุคนนั้นเป็นผู้เลิศของเรา

ในกาลนั้น คนผู้ฉลาดกระทำกรรมเป็นบาป ได้ฟังพระวาจาของพระเจ้าละโว้
แล้วจึงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า เมื่อเหตุอย่างนี้มีแล้ว ขอพระองค์อย่า
ได้ทรงพระปริวิตกไปเลย ข้าพระบาทเห็นอุบายอยู่อย่างหนึ่ง ไก่ที่รักษาพระนครหริปุญไชย

นั้น ถึงจะมีฤทธาอานุภาพ ก็เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ไม่เป็นแก่นสารเหลือเกินนัก แลก็จะไม่ฉลาดไปในสิ่งทั้งปวง ส่วนเทพยดาที่รักษาพระนครของเราได้อุบัติบังเกิดขึ้นนานแล้ว แลฉลาดในคุณแลโทษวิเศษกว่าข้าพระบาททั้งหลาย จะกระทำการสักการะใหญ่แก่เทพยดานั้น แล้วจะเชิญไปให้ฆ่าไก่ของพระเจ้าอาทิตยราชซึ่งเป็นข้าศึกเสีย

ครั้งนั้นชนทั้งหลายมีพระเจ้าละโว้แลมุขมนตรี เสนาบดีเป็นประธาน จึงกล่าวแก่คนผู้ฉลาดกระทำกรรมที่เป็นบาปนั้นว่า คำที่ท่านกล่าวนั้นดีแล้ว ก็กระทำตามถ้อยคำของคนที่ฉลาดกระทำกรรมที่เป็นบาปนั้น

ส่วนเทพยดาที่รักษาพระนครละโว้ อันพระเจ้าละโว้บูชานับถือเชื้อเชิญ โดยความเคารพด้วยดีแล้ว ก็รับเอาเครื่องสักการะพลีกรรมนั้นแล้วบริโภค ครั้นถึงกาลเวลาแล้ว ก็ประดับตกแต่งตน ให้สัญญาแก่บริวารของตนแล้ว จำแลงแปลงเพศเป็นจระเข้ใหญ่มายังหริปุญไชยนคร ตามกระแสแม่น้ำพิงคนที ครั้นถึงที่ใกล้หริปุญไชยนครแล้ว ก็จำแลงแปลงเพศเป็นพราหมณ์ ถือไม้เท้ากับร่มทำด้วยใบไม้เดินไป ก็เข้าไปภายในพระนคร เพื่อจะแลดูที่อยู่ของไก่ขาว แล้วก็เที่ยวแลดูไปในระหว่างหนทาง

พอได้ อัฑฒรัตติสมัยเวลาเที่ยงคืน ไก่ขาวซึ่งจับอยู่บนยอดไม้ย่างทราย ก็กางปีกทั้งสองของตนปรบลงยังพื้นที่อยู่ แล้วก็ขันด้วยเสียงอันไพเราะ

ครั้งนั้นพราหมณ์ที่รักษาพระนครละโว้ ได้ฟังเสียงไก่นั้นแล้วก็รู้แน่ว่านี่และเสียงไก่ขาวนั้น

ในขณะนั้น พราหมณ์ก็ถือไม้เท้า ไปขึ้นยังต้นไม้ย่างทรายแล้วก็ตีไก่นั้นให้ถึงสิ้นชีวิต แล้วทิ้งซากศพไก่ไว้ยังที่ใกล้ต้นไม้แล้วก็ไปยังพระนครละโว้

ปรัมปราจารย์ทั้งหลาย จึงได้อาศัยเหตุนี้ กล่าวไว้ด้วยสามารถจะสั่งสอนแก่โลกว่า

.บุรุษที่เป็นอาชาไนย อาจรู้สรรพกิจต่างๆ ได้รวดเร็วก็ดี ช้างแลม้าที่เป็นอาชาไนยก็ดี สมณพราหมณาจารย์ ที่มีอาจารมารยาทเป็นที่ประพฤติเรียบร้อยก็ดี บัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นเหตุการณ์ต่างๆ ก็ดี เสนามนตรีเป็นต้น ที่เป็นผู้กล้าหาญก็ดี ไก่ที่แผ่ปีกออกแล้วขันก็ดี เหล่านี้เป็นของหาได้ด้วยยาก ของหายากเหล่านี้ จัดได้ชื่อว่าเป็นมงคลดีนำความสุขแลยศทั้งสองประการมาในโลก สิ่งซึ่งเป็นมงคลทั้งหลายเหล่านั้นแม้แต่สิ่งเดียว

เป็นของหาได้ด้วยยาก ย่อมบังเกิดมีแก่บุคคลผู้ใด ความสุขแลโภคสมบัติย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้นั้นในที่นั้นตลอดกาลทั้งปวง บุคคลพึงรักษามงคลคืออย่างประเสริฐเหล่านั้นไว้อย่าละเสีย ก็เมื่อใดเมื่อมงคลพินาศไปแล้ว ความสุขแลโภคสมบัติก็เสื่อมไปเมื่อนั้น ก็เมื่อใดไก่ขาวที่รักษาพระนครหริปุญไชยนั้น มีคนอื่นมาฆ่าเสียแล้ว ความสวัสดีของชาวหริปุญไชยเหล่านั้นก็สูญหายไป

ครั้งนั้น พระราชาในพระนครหริปุญไชย ก็กระทำสรีรกิจของไก่นั้น เก็บอัฐิธาตุประดิษฐานไว้ในที่ใกล้ไม้ย่างทรายให้ตั้งการรักษาต่อไป

ส่วนพราหมณ์ผีเสื้อซึ่งรักษาพระนครละโว้ กลับไปถึงพระนครละโว้แล้ว ก็กราบทูลความที่ได้ประหารไก่นั้นแก่พระเจ้าละโว้ด้วยนิมิตฝัน

พระเจ้าละโว้ตื่นบรรทมแต่เช้าก็ให้หาพราหมณ์ทำนายสุบินมากระทำสักการะแล้วตรัสถาม

พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ไก่มีผู้ประหารแล้วก็จริงอยู่ แต่ผีเสื้อน้ำคนหนึ่ง มีฤทธิ์มีอานุภาพรักษาหริปุญไชยนครอยู่ อันตรายแก่ชีวิตยังไม่มีแก่ผีเสื้อน้ำนั้นเพียงใด พระนครหริปุญไชยจักเป็นพระนครใหญ่สุขเกษม แสวงภักษาหารได้โดยง่ายเพียงนั้น

พระเจ้าละโว้ได้สดับคำของพราหมณ์ผู้รักษาพระนครเหล่านั้นแล้ว ก็มีพระหฤทัยเต็มไปด้วยปีติ ทรงชำระล้างพระเศียรเกล้าแต่เช้าแล้วให้ตกแต่งเครื่องบูชาสักการะใหญ่เพื่อจะบูชาเทพยดา แล้วก็บูชาเทพยดาที่รักษาพระนครของพระองค์ โดยเอื้อเฟื้อแล้วจึงตรัสอย่างนี้ว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นเทพยดาในหมู่เทพยดา ท่านเป็นผู้ประเสริฐกว่าหมู่ของคน ท่านเป็นเทพยดาในหมู่เทพยดา ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์ใหญ่ กรรมอันใดที่ข้าพเจ้าปรารถนากรรมอันนั้นท่านได้กระทำให้สำเร็จแก่ข้าพเจ้าแล้ว ไก่ท่านก็ฆ่าเสียแล้ว ยังมีอารักษ์คนหนึ่งนอนอยู่ในน้ำเป็นผู้รักษาเมือง จำเป็นต้องปรารถนาชีวิตอันนั้น

อารักษ์ที่รักษาพระนคร ครั้นได้ฟังพระวาจาของพระเจ้าละโว้แลได้รับเครื่องสักการะพลีกรรมแล้ว ไม่อาจจะละทิ้งเครื่องสักการะพลีกรรมนั้นได้ ก็กระทำการบริโภคจนเสร็จสิ้นแล้ว จำแลงแปลงเพศเป็นสามเณร ปรากฏแก่พระเจ้าละโว้ ซึ่งทอดพระเนตรอยู่

กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพเจ้าจะไป แล้วก็มายังหริปุญไชยนครอีก เที่ยวไปในแม่น้ำทั้งสิ้นในภายในหริปุญไชยนคร ไม่เห็นหมู่เทวดาที่รักษาหริปุญไชยนคร จึงออกจากนครแลดูไปในสระโบกขรณีทั้งสิ้น แลในแม่น้ำทั้งสิ้นในภายนอกพระนคร ก็บรรลุถึงฝั่งแม่น้ำ ชื่อ สลุยนที โดยลำดับตามนัยที่ได้กล่าวมาแล้ว

สมัยนั้น ผีเสื้อที่นอนรักษาหริปุญไชยนคร อาศัยอยู่กับด้วยภริยาในวิมานของตนภายใต้แม่น้ำสลุยนที

ส่วนผีเสื้อนั้นมีสีกุจสีทองคำ เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ส่วนภรรยามีสีกุจสีเงิน ก็เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล

ผีเสื้อทั้งสองนั้นเสวยทิพยสุขอยู่ในวิมานของตนนั้นกับด้วยบริวาร เพราะบุพกรรมที่ตนสั่งสมไว้แล้ว

ผีเสื้อที่นอนรักษาหริปุญไชยนครนั้น คนทั้งหลายกล่าวว่าผีเสื้อน้ำรักษาแล้ว เพราะผีเสื้อนั้นตั้งอยู่ในน้ำ

ในกาลนั้น ฝ่ายสามเณรก็บรรลุถึงที่นั้น ตามนัยที่กล่าวมาแล้ว ครั้นทราบว่าเทพยดาที่รักษาพระนครหริปุญไชยอยู่ในห้วงน้ำนั้นแล้ว เมื่อจะประกาศกับอารักษ์เทวดานั้น จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

ดูราท่านผู้รักษาพระนครผู้เจริญ ท่านมาเถิด เราได้ยินว่าท่านเป็นคนกล้า เดี๋ยวนี้เรามาแต่ไกลจะรบกับท่านคนกล้า จะได้รู้ไว้ว่าท่านมีกำลัง ก้าวล่วงกำลังบุรุษ ท่านออกมาโดยเร็วเถิด ถ้าไม่ออกมาเราจะไปในที่อยู่ของท่าน

ผีเสื้อน้ำผู้รักษาพระนครหริปุญไชย ได้ฟังถ้อยคำของสามเณรนั้นแล้ว ก็หัวเราะเพราะไม่กลัวสามเณรนั้น เมื่อจะโต้ตอบแก่สามเณรนั้น จึงกล่าวว่า

ดูกรท่านอารักษ์ร้ายน่าเกลียด ท่านกินสินบนของชาวละโว้แล้ว ยังเป็นคนโลภจะมากินอาหารในพระนครหริปุญไชยนี้ ความสำเร็จประสงค์ของท่านจะมีที่ไหน ท่านมาแต่ไกล สำคัญว่าจะได้เป็นผู้รักษาอยู่ยั่งยืนฤๅ ท่านเป็นคนกล้าทำเราให้ตายได้จริงแล้ว ก็จงลงมารบกับเรา

สามเณรได้ฟังถ้อยคำของผีเสื้อน้ำแล้ว ก็ยิ่งโกรธนักมีสรีรกายหวั่นไหวอยู่ จึงนฤมิตตนเป็นอารักษ์รักษาพระนคร โดดลงไปในน้ำโดยเร็ว จนล่วงเลยที่นั้นไป

ในขณะนั้นผีเสื้อเมืองหริปุญไชยก็เป็นจระเข้มาโดยเร็ว กัดเอากลางตัวสามเณรนั้นด้วยเขี้ยวอันใหญ่ทั้งสี่เขี้ยว

จีวรแลสรีรของสามเณร ก็ทะลุไปทั้งสองข้างตาย โลหิตก็เป็นดังท่อธาร ไหลพล่านออกจากช่องแผล

ในขณะนั้น น้ำก็ปรากฏเป็นเลือดไปทั้งนั้น ตามกระแสน้ำตั้งแต่แม่น้ำพิงคนทีปรากฏไปจนถึงท่าเมืองละโว้

พระเจ้าละโว้ ได้ทรงฟังข่าวนั้น ก็เสด็จออกไปกับด้วยพลนิกาย บูชาสามเณรแล้ว ก็กระทำฌาปนกิจ เก็บอัฐิธาตุนำไปยังภายนอกพระนคร กระทำเจดีย์ไว้เป็นที่บูชาสักการะใหญ่

จำเดิมแต่กาลนั้นมาพวกชนชาวกัมโพชก็บูชานับถือเทวรูปนั้น ว่าเทวรูปนี้เป็นเทวดารักษาพระนครของเราทั้งหลายนี้

พระสังคาหิกาจารย์ อาศัยเหตุนั้นจึงได้ภาษิตพระคาถาไว้ดังนี้

พระทรงเมืองผีเสื้อชาวเมืองละโว้ เป็นผู้ประจำพระองค์พระเจ้าละโว้ พระเจ้าละโว้ใช้ไปบ่อย ๆ จนตายไปแล้ว พระทรงเมืองผีเสื้อนั้นเป็นผู้ฆ่าแต่ผู้อื่นกาลใด พระทรงเมืองผีเสื้อนั้นถึงความตายแล้ว ความสวัสดีในเมืองก็สูญหายไป ก็แต่กาลนั้นมา คนทั้งหลายถือเอาชื่อโดยอย่างอื่นให้เป็นสัญญาว่า รฏฺฐกํ ผู้รักษาแว่นแคว้นดังนี้

หริปุญไชยนิเทศดังนี้ พระมหาเถรผู้มีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งไว้แล้ว ตามดำมหาจารึก

ปริเฉทที่ ๑๔ จบแล้ว.

อามเทวีวงศ์ ปริเฉท ๑๕

ในกาลนั้นพระเจ้าอาทิตยราชได้ทรงสดับว่า เทพยดาผู้รักษาพระนครละโว้จุติแล้ว จึงให้บันลือชัยเภรีให้โห่ร้องขึ้นสามลาด้วยเสียงโห่ใหญ่

ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันใหม่ จึงให้ตกแต่งเครื่องบูชาสักการะใหญ่ แล้วได้กระทำการบูชาแก่ผู้ควรบูชา แลกระทำพลีกรรมแก่เทพยดาผู้รักษาพระนคร ครั้นถึงวันที่ ๗ ก็ให้กระทำการมหรสพใหญ่

ชาวพระนครก็พากันรื่นเริงบันเทิงใจฟ้อนรำขับร้องว่า จำเดิมแต่นี้ไป พระราชาเราทั้งหลายจะกระทำการต่าง ๆ แต่นี้ไปขึ้นชื่อว่าข้าศึกศัตรูของพระราชาเราทั้งหลายไม่มีแล้ว

แท้จริง จำเดิมแต่กาลนั้นมาเมืองหริปุญไชยนั้นก็มีสุข สำเร็จโดยสวัสดีทุกประการ ไม่เป็นเวรแก่พระนครใด แลไม่มีพระนครใดมาเป็นเวรด้วย

ในลำดับนั้น พระราชาทรงพระนามพระเจ้าอาทิตยราช โปรดให้กระทำเรือนจัณฑ์เพิ่งแล้วลงใหม่ ๆ พระเจ้าอาทิตยราชผู้ประเสริฐนั้นเสด็จไปที่ระเบียงเพื่อจะถ่ายพระบังคนเบาของพระองค์ เพราะไม่ทรงทราบว่า ประเทศที่ตั้งเรือนจัณฑ์นั้น เป็นที่บังเกิดพระธาตุของพระชินสีห์เจ้า มีกาตัวหนึ่งอันกาขาวตั้งไว้ให้พิทักษ์รักษา ก็บินลงมาโดยพื้นอากาศ ทำคูถให้ตกลงบนพระเศียรของพระเจ้าอาทิตยราช พอพระเจ้าอาทิตยราชอ้าพระโอษฐ์ตรัสว่า นี่อะไรดังนี้แล้ว ทอดพระเนตรไปข้างบน คูถก้อนหนึ่งก็ตกลงมาเต็มพระโอษฐ์ พระเจ้าอาทิตยราชก็ถ่มของไม่สะอาดทั้งน้ำพระเขฬะออกเสีย แล้วก็เช็ดพระโอษฐ์เช็ดพระเศียรของพระองค์ด้วยพระหัตถ์ ทรงพระพิโรธอย่างยิ่ง ประดุจดังพระยาภุชคินทรนาคราช มีขนดหางต้องประหารด้วยฆ้อนเหล็กอันหนัก ทรงพระพิโรธจนพระกายสั่นเสด็จกลับจากที่นั้น พระเจ้าอาทิตยราช มีพระประสงค์จะเสด็จกลับไปถ่ายพระบังคนเบาของพระองค์ในกาลอื่นอีก ก็เสด็จไปที่ระเบียงในเวลากลางวัน กาก็บินมาจิกพระเศียรพระเจ้าอาทิตยราช ฝ่ายพระเจ้าอาทิตยราชก็เสด็จกลับเสียในที่นั้น แม้ในวาระที่

สามกาก็กระทำอยู่อย่างนั้น ส่วนพระเจ้าอาทิตยราชทรงพระพิโรธ จึงตรัสสั่งอำมาตย์ทั้งเสนาให้ดักกาอันก่อเหตุ ด้วยการดักให้มีชีวิตอยู่

ในกาลนั้นอำมาตย์ผู้ฉลาด ก็อุตสาหะตระเตรียมดักกาคาดาษไปด้วยเครื่องดักมีบ่วงเป็นต้น

บรรดาคนทั้งปวงก็แล่นติดตามไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง ในโพรงไม้บ้าง ในพุ่มไม้บ้าง แลกอไม้บ้าง ก็ไม่สามารถจะเห็นกาได้ อำมาตย์พร้อมทั้งเสนา จึงพากันกลับมากราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าไม่สามารถจะเห็นกาได้

พระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับคำของชนเหล่านั้น ก็เกิดพิศวงในพระทัย จึงทรงดำริว่า ถ้ากระไรกานี้จะเป็นยักษ์หรือเป็นเทพยดาจะเห็นอันตรายชีวิตจะมีแก่เรา จึงได้สำแดงบุรพนิมิตให้ปรากฏแก่เรา ถ้าว่ากุศลสมภารของเรามีอยู่ ขอข้าศึกศัตรูอย่าได้ทำเราให้เหน็ดเหนื่อย ขอจงได้กานี้โดยง่ายเถิด ครั้นทรงพระราชดำริดังนี้แล้ว ก็นมัสการเทพยดาทั้งหลายทรงอธิษฐาน

ในขณะนั้น เทพยดาก็ดลบันดาลใจกา ให้บินมาโดยอากาศ แล้วก็บินลงไปในมณฑลที่ประชุมของอำมาตย์

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายได้เห็นกานั้นแล้ว ก็จับกานั้นไปถวายพระเจ้าอาทิตยราชโดยเร็ว

พระเจ้าอาทิตยราช ได้ทอดพระเนตรเห็นกานั้นแล้ว ก็ดีพระทัยว่าได้ข้าศึกของพระองค์แล้ว เป็นประหนึ่งว่าชนชาติทลิทกขัดสน มีคนวางถุงเต็มไปด้วยทรัพย์แลตำลึงลงในมือที่เหยียดออกไว้ฉะนั้น พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้ฆ่ากาเสีย จึงตรัสอย่างนี้ว่า ดูกรมหาอำมาตย์ กาตัวนี้กระทำเราผู้ไม่มีความผิด ให้เกิดโทสะถึงสองครั้งสามครั้ง เดี๋ยวนี้เราได้โจรร้ายมาแล้ว จะฆ่ามันเสียท่านจะสำคัญอย่างไรฤๅ

ครั้งนั้นเทพยเจ้าเจ้าดลใจอำมาตย์ จึงกราบทูลพระเจ้าอาทิตยราชอย่างนี้ว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า พระองค์อย่าให้ฆ่ากาเสียเลย ถ้าฆ่ากาเสียแล้ว อันตรายจักมีแก่พระองค์สักอย่างหนึ่งโดยไม่สงสัย ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อข้าพระบาท ขอพระราชทานโปรดเกล้าให้หาพราหมณาจารย์เข้ามาไต่ถาม

พระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับคำนั้นแล้ว จึงให้หาพราหมณ์โหราจารย์เข้ามากระทำสักการะแล้วตรัสถาม

ในกาลนั้น พราหมณ์โหราจารย์ผู้ชำนาญทำนายนิมิต ก็พิจารณาฤกษ์เวลานิมิตวันนั้นแล้ว จึงกราบทูลพระเจ้าอาทิตยราชอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าได้ทรงพระปริวิตกเลย ในวันนี้ประกอบด้วยฤกษ์เป็นมงคล ทั้งเวลาแลนิมิตก็ดีวิเศษยิ่งนัก นิมิตสิ่งนี้จักบังเกิดความสวัสดีแก่พระองค์ ก็กาตัวนี้พูดภาษามนุษย์ได้เมื่อใด อิสริยยศก็จะปรากฏแก่พระองค์เมื่อนั้น ขอพระองค์กระทำการรักษาให้ดี อย่ากระทำความประมาทแก่กาตัวนี้เลย

พระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับถ้อยคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว ก็มีพระทัยซาบซ่านไปด้วยปีติ จึงดำรัสว่า เราจะรักษาให้ดี แล้วก็ส่งสมณพราหมณ์เหล่านั้นไป

พอสมณพราหมณ์เหล่านั้นไปแล้ว พระเจ้าอาทิตยราชก็โปรดให้หาช่างทองมาแล้วให้กระทำกรงทองให้กาอยู่ ครั้นทำกรงทองสำเร็จแล้ว ก็ให้กาอยู่ในกรงนั้น ให้เลี้ยงรักษาด้วยโภชนาหารโดยเคารพ

ในคืนวันนั้นพอได้ปฐมยาม พระเจ้าอาทิตยราชบรรทมอยู่เหนือพระแท่นที่สิริไสยาสน์อันอลงกตบนพระบวรราชบัลลังก์ ทรงดำนึงในพระทัยอยู่ว่า เมื่อไรกาจะพูดภาษามนุษย์ได้ แล้วบรรทมหลับไป

ครั้นถึงมัชฌิมยามได้เวลากึ่งคืน เทพยดาก็มาทูลพระเจ้าอาทิตยราชด้วยนิมิตฝันว่า ถ้าพระองค์ประสงค์จะทรงทราบเหตุนี้เร็ว ๆ ก็จงให้ทารกที่คลอดจากครรภ์มารดาได้ ๗ วันนอนอยู่ที่ใกล้กรงกานี้ ทารกจะได้ยินเสียงกาทุก ๆ วัน ก็จะรู้จักภาษากา

ก็เมื่อใดทารกหิวแล้วจึงพรากทารกมายังมารดา ให้บริโภคให้อาบให้ดื่มถัน แล้วจึงให้ทารกนอนในที่ใกล้กรงกาอีก

เขาทั้งสองนั้นจักพูดจักบอกเล่ากัน เพราะเขาอยู่ในที่สงัด

เมื่อทำได้อย่างนี้สักสามปี ท่านก็จะรู้นิมิตเหตุของกานี้ เทพยดานั้นทูลอย่างนั้นแล้ว ก็อันตรธานหายไป

ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่ พระเจ้าอาทิตยราช ก็บังคับอำมาตย์ให้พาเอาทารกที่คลอด

ได้ ๗ วันมานอนอยู่ที่พระลานใหญ่ แล้วให้หาพราหมณ์ทายลักษณะมาพิจารณาในหมู่เด็กทั้งหลายนั้น เลือกเอาแต่เด็กที่มีอายุยืนแลที่สมบูรณ์ไปด้วยด้วยชวนะแลรูปแลลักษณะ

ในกาลนั้น พราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะทั้งหลาย กราบทูลว่าในทารกเหล่านั้นนั้น ทารกคนนี้สมบูรณ์แล้วด้วยญาณแลชวนะ อันถึงพร้อมแล้วด้วยกุศลแต่ปางก่อนด้วย มีกำลังปัญญาอันรู้เหตุแจ้งชัดด้วย มีอายุยืนด้วย

ในกาลนั้น พระเจ้าอาทิตยราช ก็ให้รับทารกที่บริบูรณ์ด้วยคุณแลบุญลักษณะนั้นไว้ในสำนักของพระองค์ จัดหาพี่เลี้ยงนางนมให้เลี้ยงรักษา แล้วก็พระราชทานยศแก่มารดาบิดาของทารกนั้น แล้วพระราชทานสิ่งของต่าง ๆ มีผ้านุ่งห่มแลเครื่องประดับเป็นต้น แก่ตระกูลที่เป็นญาติแลพวกพ้องเผ่าพันธุ์ของทารกนั้น แล้วพระราชทานแก่มารดาบิดาของทารกทั้งหลาย ที่ไม่ได้ประกอบด้วยคุณที่เหลืออยู่นั้น

ในกาลนั้น หมู่ญาติเหล่านั้นก็ให้ทารกบริโภคแลให้อาบน้ำให้ดื่มนมแล้วประดับตกแต่ง ให้นอนในที่สิริไสยาสน์อันอลงกต แล้วให้วางไว้ในที่ใกล้กรงกานั้น กระทำทารกนั้นทุกวัน ๆ โดยนัยที่กล่าวแล้วอย่างนี้ จนถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน

ทารกนั้นก็รู้ภาษากาทั้งสิ้น

คำใดที่กาพูดแล้ว ทารกก็พูดคำนั้นได้ อาจพูดเป็นภาษามนุษย์ได้

ในกาลนั้น พระเจ้าอาทิตยราช ก็ให้หาทารกมาแล้วตรัสว่า ดูกรกุมาร ท่านรู้ภาษากาจริงฤๅ

ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้าจริง

ดูกรทารก ดีแล้ว ถ้ากระนั้นท่านจงพูดแสดงความคุ้นเคย แล้วจงถามกานั้นตามถ้อยคำของเราว่า ในวันแรกเมื่อเราไปบนระเบียง กาทำก้อนคูถให้ตกลงบนศีรษะเราด้วยเหตุอะไร กาทำก้อนคูถให้ตกลงศีรษะแลปากเราแล้วก็บินไป ในวันที่ ๒ ที่ ๓ กามาจิกศีรษะเราแล้วก็ไปซ่อนเสียอีก กาเห็นอันตรายจะมีแก่เราอย่างไรฤๅแลจึงได้กระทำการห้ามปรามฤๅว่ากาเห็นโทษจะมีแก่เราอย่างไรจึงได้กระทำ ท่านอย่าได้กระทำมุสาวาทเลย จงบอกโดยความจริงด้วยดีเถิด ท่านจะปรารถนาสิ่งใด ๆ เราจะกระทำความปรารถนาสิ่งนั้น ๆ ให้บริบูรณ์แก่ท่าน พระองค์สั่งสอนกุมารแล้วก็ส่งกุมารไป

ฝ่ายกุมารก็กราบทูลรับพระราชบัญชาว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ข้าพระพุทธ

เจ้าจักกล่าวอย่างนี้ ให้สำเร็จพระราชประสงค์ แล้วถวายบังคมลาไปยังสำนักของกา พูดกับกาด้วยภาษากาตามพระกระแสรับสั่งพระเจ้าอาทิตยราช

ฝ่ายกาได้ฟังคำของทารกอย่างนี้แล้วก็พูดด้วยภาษากาว่า เออดูกรสหายในวันนั้นพระราชาของท่าน เสด็จมาเพื่อจะกระทำพระสรีรกิจในห้องจัณฑาฆรสถานที่สร้างใหม่ ก็ในที่นั้นจะเป็นที่อุบัติบังเกิดพระสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคย์ พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย

ทารกจึงถามกาว่า อย่างไรท่านจึงรู้ว่าที่นั้นเป็นที่อุบัติบังเกิดพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

ดูกรสหาย พระผู้มีพระภาคย์ของเราทั้งหลาย ในกาลเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ได้เสด็จมาจากพระนครพาราณสี เสด็จยืนตรัสอยู่แก่พวกเมงคบุตรชาวป่าในที่นี้ว่า ดูกรเมงคบุตรชาวป่าผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อใดเราปรินิพพานแล้ว สารีริกธาตุของเราจักบังเกิดขึ้นในที่นี้ ก็เมื่อครั้งนั้นจะมีบรมกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอาทิตยราช จักครองสิริราชสมบัติอยู่ในที่นี้ พระเจ้าอาทิตยราช จักกระทำความสวัสดี ให้บังเกิดมีแก่วงศ์ตระกูลของท่านทั้งหลาย ก็ในกาลนั้นพระสารีริกธาตุของเราองค์หนึ่งจักบังเกิดขึ้นในที่นี้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ก็เหาะขึ้นไปบนอากาศเสด็จไปในพระนครพาราณสี ในกาลนั้นกาขาวผู้เป็นปู่ของเรา ได้บินมาข้างหลังพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ฟังคำนั้นทั้งสิ้น แล้วปู่ของเรานั้นได้ตั้งเราไว้ให้รักษาที่นี้ แล้วท่านก็ไปยังป่าหิมพานต์ พระราชาของท่านไม่ทรงทราบที่นี้ว่าเป็นที่มงคล จึงได้กระทำให้เป็นที่ไม่สะอาดด้วยมูตรแลกรีษ เพราะเหตุนั้นเราจึงกระทำอย่างนี้แก่พระราชาของท่าน ถ้าพระราชาของท่านไม่เชื่อ ก็ให้ปล่อยเราไป เราจะพากาขาวซึ่งเป็นปู่ของเรามา ปู่ของเรานั้นจักกราบทูลที่นี้แก่พระราชาของท่านโดยพิสดาร

กุมารได้ฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรสหาย ดีแล้วเราจะกราบทูลตามถ้อยคำของท่านทั้งสิ้นแก่พระราชาของเรา แล้วก็ไปเฝ้าพระเจ้าอาทิตยราช กราบทูลตามคำกานั้นทุกประการ

พระเจ้าอาทิตยราชได้ทรงฟังคำนั้นก็บังเกิดโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง จึงรับคำทารกว่า สาธุ แล้วให้เลี้ยงดูกาด้วยอาหารมีรสเลิศต่าง ๆ เพราะกาให้ข่าวของพระศาสดา แล้วโปรดให้ปล่อยกานั้นไป

กานั้นบินไปโดยอากาศก็บรรลุถึงประเทศป่าหิมพานต์ จึงเข้าไปใกล้กาผู้เป็นปู่ของตน ไหว้แล้วก็จับอยู่

มีคำถามขึ้นมาว่า ชื่อว่าการไหว้ของสกุณชาติทั้งหลายจะรู้กันได้อย่างไร

มีคำวิสัชนาว่า ก็แลสกุณชาติทั้งหลายถึงกันเข้าแล้ว ก็แสดงความเคารพบ่ายหน้าเฉพาะต่อสกุณชาติที่เจริญกว่าตน แลทำจงอยปากของตนดังตะตะ แลน้อมศีรษะลงแล้วประสานปีกทั้งสองเข้า แล้วน้อมศีรษะลงอีกกระทำอุระประเทศเหนือพื้น แล้วยกขึ้นสักครู่หนึ่งแล้วก็จับอยู่ เมื่อสกุณชาติทำกันอย่างนี้ได้ชื่อว่า การไหว้ของสกุณชาติทั้งหลายเหล่านั้น

ส่วนกาขาวได้เห็นนัดดาของตนแล้วก็ดีใจ จึงกล่าวสัมโมทนียกถากับด้วยกาผู้เป็นนัดดาของตนนั้น เมื่อกาขาวจะถามข่าวคราวถึงที่ ที่จะบังเกิดพระธาตุของพระชินสีห์เจ้าอีก จึงกล่าวเป็นพระคาถาว่า

ดูกรหลานน้อยปู่ไม่ได้เห็นหลานนานแล้ว หลานอยู่สบายดีไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนดอกฤๅจึงมาได้ ที่ที่จักบังเกิดพระชินธาตุ ยังเป็นที่เกษมอยู่ไม่บกพร่องดอกฤๅ

เมื่อกาขาวได้ถามอย่างนั้นแล้ว กาโปดกจึงกล่าวกับกาขาวว่า

พระเจ้าข้า พระเจ้าปู่ เปรียบประดุจดังเทพยดา ไม่ได้เห็นข้าพเจ้านานแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เห็นพระเจ้าปู่นานแล้ว เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้ามาเพื่อจะรักษาที่ที่จะประดิษฐานพระชินธาตุของพระเจ้าปู่ อนึ่ง ความเกษมแลไม่เกษมเคยมีอยู่ในกาลก่อน ๆ อย่างไร ความทุกข์กับความสุขก็เป็นไปอย่างนั้น ก็เดี๋ยวนี้พระราชาทำที่นั้นให้เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีคูถเป็นต้น แต่พระราชานั้นมีพระเดชานุภาพแผ่ไปในประเทศทั้งปวง แลมีฤทธิ์มีความเพียรมาก พระองค์มีพระประสงค์จะทรงทราบเรื่องที่ที่จะบังเกิดขึ้นของพระธาตุที่พระพุทธ-เจ้าได้พยากรณ์ไว้ เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลด้วยเลศอุบายพระองค์ก็ทรงเชื่อ จึงโปรดใช้ให้ข้าพเจ้ามาเชิญพระเจ้าปู่ไป

กาขาวได้ฟังคำของกาผู้เป็นหลานก็รับว่าดีแล้ว ก็ให้ฝูงกามาประชุมกัน เลือกสรรจับเอากาที่มีร่างกายโตใหญ่แลกำลังหนุ่ม ถึงพร้อมไปด้วยเรี่ยวแรงกำลัง มีความเพียรแลว่องไวได้สองกา ให้คาบที่สุดท่อนไม้ที่มั่นคงข้างละตัวแล้ว ส่วนกาขาวก็เกาะอยู่บนท่ามกลางท่อนไม้นั้นมาโดยอากาศกับด้วยกาบริวาร ๕๐๐

ส่วนกาที่เป็นทูต ก็นำทางบินมาข้างหน้าบินมาจากป่าหิมพานต์ถึงหริปุญไชยนครในวันที่ ๗ ด้วยกำลังความยึดหน่วงเอาพระชินธาตุเป็นอารมณ์

ส่วนกาที่เป็นทูตก็เข้าไปยังที่เฝ้าพระเจ้าอาทิตยราชก่อนกว่ากาทั้งปวง จึงให้ทารกกราบทูลความที่กาขาวนั้นมาถึงแล้วแก่พระเจ้าอาทิตยราช

พระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับว่ากาขาวมาถึงแล้วก็ดีพระทัย จึงให้จัดแจงพื้นอันกว้างใหญ่ ให้ปูลาดอาสนะเป็นที่รโหฐานใหญ่ จึงเชิญกามีกาขาวเป็นประธาน ให้จับแล้วก็เลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญด้วยอาหารมีรสอันเลิศต่าง ๆ

ครั้นกาทั้งหลายได้รับพระราชทานเลี้ยงสำเร็จเสร็จแล้ว พระเจ้าอาทิตยราช มีพระราชประสงค์จะสดับธรรมของกาขาวนั้น จึงให้ราชบุรุษยกเครื่องสักการบูชามีประการต่าง ๆ มีเทียนธูปเป็นต้นมาบูชาแล้ว ก็เสด็จประทับนั่งบนราชอาสน์ เป็นที่พอพระทัยของพระองค์

ในลำดับนั้น พระยากาเผือกก็กระทำปฏิสันถารกับด้วยพระเจ้าอาทิตยราช

พระสังคาหิกาจารย์ เมื่อจะสำแดงเนื้อความนั้นด้วยสามารถประพันธ์ให้เป็นพระคาถา กระทำให้เป็นถ้อยคำนำมาซึ่งรสแก่โสตประสาท จึงได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

ในลำดับนั้น พระเจ้าอาทิตยราช จึงเสด็จเข้าไปใกล้พระยากาเผือก ทรงบูชาพระยากาเผือกแล้ว ก็เสด็จประทับนั่งในราชอาสน์ที่พอพระทัย ลำดับนั้นพระยากาเผือกได้เห็นพระเจ้าอาทิตยราชมีความเคารพในตน จึงได้กล่าวปฏิสันถารเป็นที่น่าเพลิดเพลินกับด้วยพระเจ้าอาทิตยราชนั้นว่า ข้าแต่มหาราชเจ้าพระองค์ปราศจากพระโรคาพาธ แลปราศจากความกังวลด้วยราชกรณียกิจ ครอบครองสิริราชสมบัติมิให้กำเริบทศพิธราชธรรมอยู่ฤๅ อนึ่ง พระองค์ทรงอภิบาลบำรุงรักษาพระราชอาณาเขตของพระองค์ เป็นที่มีภักษาหารแสวงหาได้โดยง่ายปราศจากทุกข์ภัยอยู่ฤๅ อนึ่ง ข้าศึกศัตรูหมู่ปัจจามิตรไม่เกรงขามต่อพระราชอาชญา เป็นประดุจดังฉายาที่บุคคลเห็นด้วยตามีอยู่ฤๅ

พระเจ้าอาทิตยราช จึงตรัสตอบว่า

ดูกรพระยากา เราหาได้มีโรคาพยาธิอันใดมาเบียดเบียนไม่ แลกังวลสิ่งใดก็ไม่มีแก่เรา เราได้ครอบครองสิริราชสมบัติมิได้กำเริบในทศพิธราชธรรม เราได้อภิบาลบำรุงรักษาพระราชอาณาเขตของเรา เป็นที่แสวงหาภักษาหารได้โดยง่าย ไม่มีทุกข์ภัยสิ่งใด

สิ่งหนึ่งมาเบียดเบียนเลย อนึ่ง ข้าศึกศัตรูหมู่ปัจจามิตร ซึ่งไม่เกรงขามต่อพระราชอาชญา เป็นประดุจดังฉายาที่บุคคลเห็นด้วยตาก็ไม่มี ดูกรพระยากา การมาของท่านครั้งนี้เป็นการดีแล้ว อนึ่ง การมาของท่านไม่สู้ไกลนักดอกฤๅ เราขอถามท่านผู้เจริญผู้เกิดในฟองผู้ประเสริฐสูงสุด ได้ยินว่าเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาพยากรณ์ว่าพระชินธาตุจะอุบัติบังเกิดขึ้นในที่นี้ คำที่ว่านี้เป็นคำจริงฤๅเป็นคำเท็จ

ลำดับนั้นพระยากาเผือก เมื่อจะสำแดงธรรมที่จริง จึงกราบทูลพระเจ้าอาทิตยราชว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า วาจานี้เป็นวาจาจริงไม่เป็นวาจาเท็จ แท้จริงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระอภิสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์มีพระกรุณาอันยิ่งใหญ่ ไม่มุ่งหมายแต่ความสุขส่วนพระองค์ เพราะเหตุจะให้พระองค์เป็นสุขเหตุใด เหตุดังนั้น พระองค์แลดูเวไนยสัตว์ทั้งปวงทุกวัน ๆ เวไนยสัตว์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด ไกลก็ดีใกล้ก็ดี พระองค์ก็เสด็จไปในที่นั้น ได้ประทานมรรคแลผลเพื่อจะปลดเปลื้องเวไนยสัตว์ให้พ้นไปจากทุกข์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ปลดเปลื้องสรรพสัตว์ทั้งปวงให้พ้นไปจากทุกข์ แล้วก็เสด็จมายังที่ของพระองค์อีก พระองค์กระทำอยู่อย่างนี้ ตั้งแต่แรกตรัสรู้จนถึงเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ในสมัยครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์เสด็จอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นที่รัมณียสถานใกล้พระนครพาราณสี ทรงเห็นบ้านชโรหคามของพวกเมงคบุตรทั้งหลายอยู่ที่นั้น จึงได้เสด็จมาจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงรับบิณฑบาตในบ้านชโรหคามนั้น ทรงสั่งสอนพวกเมงคบุตรทั้งปวงเหล่านั้น แล้วเสด็จมาประทับยืนอยู่ในประเทศที่นี้ พวกเมงคบุตรชาวป่ากับข้าพระบาทก็ได้ตามเสด็จมา พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระองค์นั้น เสด็จยืนตรัสแก่พวกเมงคบุตรชาวป่าว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ในอนาคตกาลประเทศที่นี้จักเป็นพระนครใหญ่ กาลนั้นจะมีพระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอาทิตยราชครอบครองสิริราชสมบัติ พระเจ้าอาทิตยราชนั้นจักกระทำตามถ้อยคำของท่านทั้งหลาย ครั้นเมื่อเราผู้ตถาคตเสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว พระสรีรธาตุของเราพระองค์หนึ่งจะบังเกิดขึ้นในที่นี้ พระสรีรธาตุของเรานั้นจักเป็นของพระเจ้าอาทิตยราช พระเจ้าอาทิตยราชนั้น จักกระทำการสงเคราะห์แก่ญาติของท่านทั้งหลาย พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ตรัสอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จเหาะไปบนเวหา ส่วนข้าพระองค์จึงตั้งกาผู้เป็นหลานให้รักษาที่นี้

พระมหาราชเจ้าไม่ทรงทราบ จึงให้กระทำเรือนจัณฑ์เพื่อจะกระทำสรีรกิจ ได้เสด็จไปยังท่ามกลางระเบียง ส่วนกานั้นได้กระทำนิมิตแก่พระองค์เพื่อจะห้ามพระองค์ ขอพระมหาราชเจ้าอย่าได้ทรงพระพิโรธกานั้นเลย กานั้นจะกระทำประโยชน์แก่พระองค์

พระยากา แสดงธรรมแก่พระเจ้าอาทิตยราช ด้วยพุทธลีลาเป็นไปตามถ้อยคำของพระพุทธเจ้าอย่างนี้

ส่วนพระเจ้าอาทิตยราช ได้สดับธรรมของพระยากาเผือก ก็มีพระราชหฤทัยซ่านไปด้วยพระปีติสิ้นความสงสัยแล้ว จึงบังคับอำมาตย์ว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงพิจารณาที่นั้นในขณะนั้นแล้ว จงขนเอาดินที่ชั่วชั่วออกเสีย จงขนดินที่ดีขนทรายที่ดีมาใส่ไว้ในที่นั้นให้เต็มจงดี

พระเจ้าอาทิตยราช บังคับราชอำมาตย์ทั้งหลายอย่างนี้แล้ว ก็บูชาพระยากาด้วยเครื่องบูชาสักการะอีก แล้วกระทำอัญชลีประคองขึ้นบนพระเศียรเกล้า เมื่อจะชมเชยพระคุณของพระยากาเผือกนั้น จึงตรัสว่า

ดูกรพระยากาผู้เป็นใหญ่ ท่านเป็นผู้สมควรดีนัก ท่านเป็นผู้มีอายุยืน ท่านได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมแต่พระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้านั้น ข้าพเจ้าทั้งปวงเป็นผู้อาภัพ มาเกิดในกาลสูญจากพระพุทธเจ้าเสียแล้ว แลไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าด้วยได้เห็นอยู่แต่หมู่พระภิกษุสงฆ์อันอุดมนั้น อนึ่งธรรมใดที่ท่านฟังมาแต่พระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้านั้น ธรรมนั้นท่านแสดงดีแล้ว เหตุใด เหตุดังนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายสำคัญอยู่ซึ่งธรรมที่ท่านแสดงแล้วนั้น ว่าเหมือนกับธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงแล้ว

ลำดับนั้น พระยากาจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงทรงพระชนม์อยู่สิ้นกาลนานเถิด ขอพระองค์จงรักษาพระราชอาณาเขตโดยธรรมเถิด ขอพระองค์อย่ากระทำความประมาทในพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้พยากรณ์พระองค์ไว้ เพราะเหตุใด เพราะเหตุนั้น นั้นแหละ ขอพระองค์จงช่วยพิทักษ์รักษาพระธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ อย่าได้ทอดพระธุระเสียเลย

พระยากา ได้กราบทูลพระเจ้าอาทิตยราชด้วยประการดังนี้แล้ว อันกาทั้งหลายแวดล้อมมาแล้วด้วยประการใด ก็แวดล้อมไปด้วยกาทั้งหลายด้วยประการนั้น

พระเจ้าอาทิตยราช พระองค์ถึงซึ่งความโสมนัสอย่างยิ่ง

มีคำโจษเข้ามาว่า บรรดาสัตว์เดียรฉานทั้งสิ้น ขึ้นชื่อว่ากาเป็นสัตว์ต่ำช้า จะรู้จักแสดงธรรมด้วยพระพุทธลีลาอย่างไร

มีคำวิสัชนาว่า จริงอยู่ ชื่อว่ากาที่เป็นกาสามัญ บัณฑิตย่อมกล่าวว่าเป็นสัตว์ต่ำช้า ส่วนพระยากาเผือกนั้นไม่ใช่กาสามัญ เป็นกาสาวกของพระพุทธเจ้า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในพระนครพาราณสี กาพุทธสาวกนั้นได้กระทำพุทธอุปฐาก และได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้านั้น กาพุทธสาวกนั้นประดุจดังพระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จมาข้างหลังของพระพุทธเจ้า ในกาลที่พระองค์เสด็จในที่นี้ คำใดๆ ที่เป็นคำของพระพุทธเจ้า กาพุทธสาวกก็ได้ฟังคำนั้นๆไว้ ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ของเราทั้งหลาย ทรงทราบอัชฌาสัยแลกรรมชวนะของกานั้ แลทรงทราบว่ากานี้จะมีอายุยืนนาน จึงตรัสว่าเมื่อเราผู้ตถาคตดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว เขตพระอรหันต์ก็สิ้นแล้ว ถึงคราวเขตจะมีแต่พระสุกขวิปัสสก กาเผือกตัวนี้จักกล่าวธรรมแก่ชนทั้งปวง เป็นไปตามถ้อยคำของเรา จักรักษาที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุของเรา เพราะเหตุใด เพราะเหตุนั้น กาเผือกนั้นเป็นผู้สามารถจะแสดงธรรม เป็นไปตามความวิตกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกประการหนึ่ง พระเจ้าอาทิตยราชจักกระทำการบูชาสักการะใหญ่แก่กา จักนมัสการ จักเชื่อตามพุทธพยากรณ์เป็นอย่างยิ่ง

ในกาลเมื่อพระยากาเผือกไปสู่ป่าหิมพานต์แล้ว พระเจ้าอาทิตยราชก็เสด็จลงจากพระราชนิเวศน์ ชำระที่นั้นให้หมดจดสะอาดด้วยพระราชหัตถ์ของพระองค์แล้ว จึงให้ขนเอาดินที่ชั่วออกไปเสียภายนอกพระนคร ให้ขนเอาดินที่ดีมาเรี่ยรายลงให้เต็มแล้ว ให้รื้อขนเหย้าเรือนในพระนครที่อยู่ของพระองค์ ออกไปเสียให้ไกลห่างจากที่นั้น แล้วให้กระทำราชวัติประมาณวาหนึ่ง โดยรอบที่นั้นทั้งสี่ทิศ ให้เต็มไปด้วยทรายเงินทรายทองหนาประมาณศอกหนึ่งแล้ว ให้ตั้งเรียบเรียงโดยรอบด้วยระเบียบ หม้อทองหม้อเงินอันเต็มไปด้วยดอกปทุมชาติแลดอกอุบล แลดอกไม้มีกลิ่นหอมอันบานแล้วในราชวัติ แลภายนอกจากราชวัตินั้นแล้ว ให้ตั้งเรียบเรียงเทียนทองเทียนเงินแลธูปแลจุรณมีกลิ่นหอม แลระเบียบกระถางทำด้วยแผ่นทองแผ่นเงิน แลปลูกต้นกล้วยในเสาใต้แลปลายไม้ในราชวัติ

แลภายนอกราชวัตินั้นแล้ว ให้ตั้งเรียบเรียงโดยรอบ ด้วยระเบียบธงชายและธงปฏาก ในภายนอกราชวัตินั้น

พระเจ้าอาทิตยราช โปรดให้ตกแต่งอย่างนั้นแล้ว จึงให้ตีกลองประกาศเที่ยวไปในพระนครทั้งสิ้นว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคย์เจ้าได้อุบัติบังเกิดขึ้นในท่ามกลางสนาม ของพระราชาของเราทั้งหลาย ในอกาลสมัย ท่านทั้งหลายจงไปบูชาพระสรีรธาตุนั้นด้วยเครื่องสักการบูชา มีเทียนธูปและระเบียบดอกไม้ของหอม เป็นต้น แลจงไปสระสรงพระสรีรธาตุนั้นด้วยน้ำหอม

ประชุมชนชาวพระนครได้ฟังคำประกาศนั้นแล้ว มีจิตรื่นเริงเป็นอย่างยิ่ง ก็ถือเครื่องสักการบูชามีเทียนธูปแลดอกไม้ ของหอมแลจุรณ แลพวงดอกไม้ แลพวงมาลัยเป็นต้น ก็เบียกชุ่มไปด้วยหม้อ เต็มไปด้วยน้ำหอมมาพร้อมกันในสถานที่นั้น ด้วยกำลังสมควรแก่ตน ๆ แล้วสระสรงลงบูชาถวายอภิวาทแล้ว ก็พากันนั่งอยู่ตามสมควรแก่ตน ๆ

ส่วนพระเจ้าอาทิตยราช สรงสนานพระเศียรเกล้าแล้ว ก็ประดับด้วยอาภรณ์มีประการต่าง ๆ ทรงจับพระเต้าสุวรรณภิงคารอันเต็มไปด้วยน้ำหอม มีหมู่นางสนม มีพระราชเทวีเป็นประธานแวดล้อมเสด็จมา

ส่วนพวกพราหมณ์คหบดี มีเสนาบดีเป็นต้น ก็ตามเสด็จพระเจ้าอาทิตยราชมาในภายหลัง ครั้นถึงแล้วพระเจ้าอาทิตยราชก็ทรงยกพระเต้าสุวรรณภิงคารขึ้นบนพระเศียรเกล้า แล้วสระสรงสถานที่ที่จะบังเกิดพระบรมธาตุลงโดยเคารพ

ลำดับนั้น พระราชเทวีแลพระราชธิดา ก็สระสรงสถานที่นั้นลง

ลำดับนั้น ประชุมชนทั้งปวงมีเสนาบดีเป็นต้น ก็เข้าไปใน ๔ ทิศสระสรงสถานที่นั้นลงแล้วถวายนมัสการ แล้วก็พากันหยุดพักอยู่

ลำดับนั้น พระเจ้าอาทิตยราชก็บูชาสถานที่นั้นด้วยระเบียบดอกไม้ของหอม ถวายนมัสการแล้วก็ตั้งอัญชลีประนมหัตถ์เหนือพระเศียรเกล้า ปรารภถึงพระพุทธคุณโดยเคารพ เมื่อจะกระทำการเชื้อเชิญพระชินธาตุเจ้า จึงตรัสเป็นพระคาถาว่า

ข้าแต่พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้าผู้เจริญ ผู้มีพระกรุณาอันยิ่งใหญ่ในโลก ได้ยินว่าเดิมเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาจากพระนครพาราณสี ทรงประทับยืนอยู่ในที่นี้ ได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ผู้เป็นญาติว่า พระสารีริกธาตุของพระองค์จักอุบัติ

บังเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ในสถานที่นี้ ถ้าสถานที่นี้จะมีพระสารีริกธาตุของพระองค์อุบัติบังเกิดขึ้นจริงแล้ว ขอพระสารีริกธาตุเจ้าจงสำแดงปาฏิหาริย์ให้ประจักษ์แก่ข้าพระองค์แลประชุมชนทั้งหลายเถิด

ในขณะนั้น ครั้นเมื่อรัศมีของผอบที่บรรจุพระธาตุอันประเสริฐ มีประมาณเท่าปลีกล้วยอันใหญ่ อันเต็มไปด้วยเครื่องหอม แลเต็มไปด้วยเครื่องอบอันเป็นทิพย์ พลุ่งขึ้นมาแล้ว ผอบพระธาตุอันประเสริฐของพระเจ้าอโสกราชก็เปล่งแสงสว่างด้วยรัตนเจ็ดถึงซึ่งเป็นอเนกัปปการ รุ่งเรืองอยู่ด้วยอานุภาพพระธาตุ สิ้นกาลนาน ประชุมชนทั้งหลายมีพระเจ้าอาทิตยราชเป็นประธาน ก็เกิดความเลื่อมใสมีใจรื่นเริงยิ่งสูงขึ้น ๆ ก็เปลื้องวัตถาภรณ์อันประเสริฐกระทำการบูชาพระชินธาตุ ครั้งนั้นเสียงเอิกเกริกกึกก้องใหญ่ ก็ประพฤติเป็นไปในสถานที่นั้น ด้วยเสียงสาธุการแลเสียงสังข์เสียงกลองแลเสียงดุริยางคดนตรี มีองค์ ๕ ประการ

นิเทศแสดงด้วยพระธาตุปาฏิหาริย์อย่างนี้ แลพระธาตุจมลงไปในแผ่นดินอีก

พระมหาเถรผู้มีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งไว้แล้ว.

ปริเฉทที่ ๑๕ จบแล้ว

